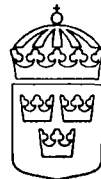

Regeringens proposition

1989/90: 71

om några processrättsliga frågor

Prop.
1989/90: 71

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 25 januari 1990.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ett flertal ändringar i de regler som styr domstolarnas handläggning av mål och ärenden.

Först behandlas frågan om de allmänna domstolarna – i enlighet med vad som föreslagits av rättegångsutredningen – i alla typer av mål bör få anlita experter på det i målet aktuella sakområdet som ledamöter av rätten. Något förslag om sådan expertmedverkan läggs inte fram. Däremot föreslås att den möjlighet att anlita särskild expertis i mål om kvalificerad ekonomisk brottslighet som idag finns vid 13 särskilt utsedda tingsrätter skall få utnyttjas av alla 97 tingsrätterna. I samband därmed avskaffas de särskilda forumreglerna för dessa brottmål.

I tvistemål kan rätten genom mellandom avgöra en del av ett mål med förtur. Det kan i vissa fall innebära stora fördelar när det gäller rättegångskostnader och handläggningstid. I propositionen föreslås att mellandom skall kunna meddelas i flera fall än nu. Dessutom föreslås en ändring i reglerna om hur en mellandom skall överklagas.

Möjligheterna för en domstol att själv rätta fel i sina avgöranden föreslås utökade. Rätten föreslås vidare få komplettera ett avgörande med ett beslut i en fråga som förbisetts. Efter mönster från vad som gäller inom förvaltningen föreslås också regler om omprövning av beslut i s. k. domstolsärenden.

Reglerna om åklagares personliga ansvar för rättegångskostnader i brottmål föreslås avskaffade.

En åklagare skall normalt lämna den som misstänks för ett brott eller hans försvarare tillfälle att yttra sig, innan åklagaren inhämtar ett sakkunnigt utlåtande från någon annan än en myndighet.

Tiden inom vilken man har att anföra besvär över ett tingsrättsbeslut, två veckor, föreslås bli densamma som tiden för överklagande av domar, tre veckor.

Reglerna om behörighetskrav för nämndemän vid allmänna förvaltningsdomstolar och försäkringsdomstolar föreslås ändrade så att alla som är tjänstemän vid domstol är uteslutna från valbarhet till uppdrag som nämndeman.

Polismans rätt enligt rättegångsbalken att själv besluta om husrannsakan föreslås i enlighet med riksdagens tidigare ställningstagande i frågan inskränkt till fall då det föreligger fara i dröjsmål.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1990.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 1 kap. 7 § skall upphöra att gälla,

dels att i 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 2 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 § orden "på föreskrivet sätt eller" skall utgå,

dels att 1 kap. 8 §, 17 kap. 5 och 15 §§, 23 kap. 14 §, 28 kap. 4 och 5 §§, 30 kap. 13 §, 31 kap. 1–6, 10 och 11 §§, 48 kap. 12 a §, 49 kap. 12 §, 52 kap. 1 § samt 55 kap. 12 a § skall ha följande lydelse,

dels att det i balken skall införas tre nya paragrafer, 18 kap. 16 §, 49 kap. 1 a § och 54 kap. 1 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 kap.

8 §²

Utöver vad som följer av 3 b § får i en tingsrätt, som avses i 7 §, vid prövning av där avsedda mål såsom särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

Utöver vad som följer av 3 b § får, vid prövning av vidlyftiga eller annars särskilt krävande mål om allmänt åtal i vilka bedömningen av ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse, såsom särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

1. en person som förordnats som ekonomisk expert enligt 4 kap. 10 a §, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om ekonomiska förhållanden,

2. en person som är eller har varit lagfaren domare i allmän förvaltningsdomstol, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om skatterättsliga förhållanden.

Deltar särskild ledamot vid huvudförhandlingen, gäller i fråga om antalet nämndemän 3 b § första stycket andra och tredje meningarna samt tredje stycket.

17 kap.

5 §³

Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan,

Beror prövningen av en viss talan av en annan talan som handläggs i samma rättegång, får särskild dom ges över den talan.

¹ Senaste lydelse av
1 kap. 7 § 1985: 1415
50 kap. 3 § 1973: 240
51 kap. 3 § 1973: 240
52 kap. 2 § 1973: 240
55 kap. 3 § 1973: 240
56 kap. 3 § 1973: 240.

² Senaste lydelse 1989: 656.

³ Senaste lydelse 1971: 218.

som *handlägges* i samma rättegång, *må ock särskild dom givas* över den talan.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas däröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

Om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, får särskild dom ges över en av flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, eller över hur en viss i målet uppkommen fråga, som främst angår rättstillämpningen, skall bedömas vid avgörande av saken.

När särskild dom ges enligt denna paragraf, får rätten bestämma att målet i övrigt skall vila till dess domen har vunnit laga kraft.

15 §

Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, missräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Om rätten finner att en dom eller ett beslut innehåller någon uppenbar oriktighet till följd av rättens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rätten besluta om rättelse.

Har rätten av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med en dom eller ett slutligt beslut, får rätten komplettera sitt avgörande inom två veckor från det att avgörandet meddelades.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika angivas den dag, då anteckningen göres.

Innan beslut om rättelse eller komplettering fattas, skall parterna ha fått tillfälle att yttra sig, om det inte är uppenbart obehövt. Beslutet skall om möjligt antecknas på varje exemplar av det avgörande som rättats.

18 kap.

16 §

I mål där en myndighet för talan på det allmännas vägnar utan att talan avser tillvaratagande av statens eller någon annans enskilda rätt tillämpas i fråga om rättegångskostnader bestämmelserna i 31 kap., om annat inte är föreskrivet.

23 kap.

14 §⁴

Undersökningsledaren *ä*ge inhämta yttrande av sakkunnig. *Finnes* redan under förundersökningen sakkunnig böra utses av rätten, *ä*ge undersökningsledaren framställa begäran *därom*. Han *ä*ge ock hos rätten begära föreläggande, att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning, eller förordnande, att allmän handling som kan *antagas äga* betydelse som bevis skall tillhandahållas vid förundersökningen.

Undersökningsledaren *får* inhämta yttrande från en sakkunnig. *Innan ett yttrande inhämtas från någon annan än en myndighet, skall den som misstänks för brottet eller hans försvarare ges tillfälle att yttra sig om valet av sakkunnig, om inte särskilda skäl talar mot detta.*

Om en sakkunnig redan under förundersökningen bör utses av rätten, får undersökningsledaren framställa begäran om det. Han får också hos rätten begära föreläggande att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning eller förordnande att allmän handling som kan antas ha betydelse som bevis skall tillhandahållas vid förundersökningen.

28 kap.

4 §⁵

Förordnande om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Förordnande om husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål skall alltid meddelas av rätten. Kan i annat fall husrannsakan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den hos vilken åtgärden företas, bör, om ej fara är i dröjsmål, åtgärden inte vidtas utan rättsens förordnande.

Förordnande om husrannsakan meddelas, *utom i fall som avses i tredje stycket*, av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Förordnande om husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål skall alltid meddelas av rätten. Kan i annat fall husrannsakan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den hos vilken åtgärden företas, bör, om ej fara är i dröjsmål, åtgärden inte vidtas utan rättsens förordnande.

Fråga om husrannsakan får rätten ta upp på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet får rätten även på yrkande av målsägande eller självmant ta upp en sådan fråga. Fråga om husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål tas upp av rätten självmant eller på yrkande av polismyndighet eller åklagaren.

Förordnande om husrannsakan för eftersökande av den som skall häktas enligt beslut som avses i 24 kap. 17 § tredje stycket eller hämtas till inställelse vid rätten meddelas av polismyndighet eller polisman enligt bestämmelser i polislagen (1984: 387).

⁴ Senaste lydelse 1980: 101.

⁵ Senaste lydelse 1985: 267.

5 §⁶

Utan förordnande, som sägs i 4 §, får polisman företa husrannsakan, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag av föremål, som på färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål. Vad som sagts nu gäller ej husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål.

Utan förordnande, som sägs i 4 §, får polisman företa husrannsakan, om fara är i dröjsmål. Vad som sagts nu gäller ej husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål.

30 kap.

13 §

Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Om rätten finner att en dom eller ett beslut innehåller någon uppenbar oriktighet till följd av rättens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rätten besluta om rättelse.

Har rätten av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med en dom eller ett slutligt beslut, får rätten komplettera sitt avgörande inom två veckor från det att avgörandet meddelades.

Har den dömda lämnat oriktiga uppgifter om sitt namn eller personnummer utan att detta avslöjats under rättegången, får rätten på åklagarens begäran besluta om rättelse av sitt avgörande.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika angivas den dag, då anteckningen göres.

Innan beslut om rättelse eller komplettering fattas, skall parterna ha fått tillfälle att yttra sig, om det inte är uppenbart obehövligt. Beslutet skall om möjligt antecknas på varje exemplar av det avgörande som rättats.

31 kap.

1 §⁷

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgålda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid

Döms den tilltalade för brottet i ett mål där åklagaren för talan, skall den tilltalade ersätta staten vad som enligt rättens beslut betalats av allmänna medel för hans in-

⁶ Senaste lydelse 1985: 267.

⁷ Senaste lydelse 1983: 920.

rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningsskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).

Om den tilltalade har haft offentlig försvarare i målet, skall vid tillämpning av första stycket sista meningen hans maximibelopp för rättshjälpsavgiften minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.

2 §⁸

Frikänns tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller avskrivs av åklagare väckt åtal, kan rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för rådgiv-

ställelse vid rätten under förundersökningen, för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare. Han skall också ersätta staten för kostnaden att hämta honom till rätten.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans ombud eller försvarare som utsetts av honom.

Den tilltalade är inte i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429). Har han haft offentlig försvarare i målet, skall maximibeloppet minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade skall betala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Frikänns den tilltalade i mål, där åklagaren för talan, eller avvisas eller avskrivs åtal som är väckt av åklagaren, kan rätten besluta att den tilltalade skall få ersättning av allmänna medel för sina kostnader

⁸ Senaste lydelse 1983: 920.

ning enligt rättshjälpslagen (1972:429), för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för *delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt*, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

Ersättning för tilltalads inställelse utgår i *enlighet med* vad som gäller för tilltalad som *åtnjuter* rättshjälp.

Finnes åklagare hava väckt åtal utan skäl, må han förpliktas att ersätta statsverket kostnad, som avses i 1 §, så ock till statsverket återgälda vad enligt 2 § tillerkänts den tilltalade.

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller *eljest* föranlett åtalet, *må* i den omfattning, som *finnes* skäligen, *ersättnings*skyldighet ock åläggas honom.

Har i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för statsverket, vare han skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning, om åklagaren, målsäganden eller offentlig försvarare

för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429), för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för *expeditionsavgifter, om kostnaderna skäligen varit motiverade för att den tilltalade skulle kunna ta till vara sin rätt.*

Den tilltalade kan också få ersättning för inställelse inför rätten. Sådan ersättning utgår enligt vad som gäller för en tilltalad som har rättshjälp.

Döms den tilltalade för brottet, kan han få ersättning av allmänna medel för sådana kostnader som avses i första eller andra stycket och som vållats honom genom fel eller försummelse av åklagaren.

3 §

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller *på annat sätt* föranlett *allmänt* åtal, får han i den omfattning som är skäligen *förpliktas* att ersätta *staten* kostnad, som avses i 1 §, och vad som enligt 2 § tillerkänts den tilltalade.

4 §

Om den tilltalade i ett mål, där åklagaren för talan, genom att utebli från rätten eller inte följa ett föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påståenden eller invändningar, som han insett eller bort inse sakna fog, eller på annat sätt genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader för staten, är han skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur ansvaret för rättegångskostnaderna i övrigt skall fördelas.

Om målsäganden eller en offentlig försvarare genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader

genom vårdslöshet eller försummelse vållat *kostnad* för statsverket eller den tilltalade.

för *staten* eller den tilltalade, är han skyldig att ersätta dessa kostnader.

5 §

Skall enskild part enligt detta kapitel helt eller delvis ersätta rättegångskostnad och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava genom åtgärd, som avses i 3 § *andra stycket*, eller genom vårdslöshet eller försummelse, som sägs i 4 §, vållat sådan kostnad, äge rätten, även om yrkande därom ej framställts, förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden.

Skall enskild part enligt detta kapitel helt eller delvis ersätta rättegångskostnad och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava genom åtgärd, som avses i 3 §, eller genom vårdslöshet eller försummelse, som sägs i 4 §, vållat sådan kostnad, äge rätten, även om yrkande därom ej framställts, förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden.

6 §⁹

Dömas flera för medverkan till samma brott eller för brott, som äga samband med varandra, eller skola flera målsägande *eller åklagaren och målsäganden* ersätta rättegångskostnad, svare de för kostnaden en för alla och alla för en. I den mån kostnad hänför sig till del av målet, som angår allenast någon av dem, eller ock någon orsakat kostnad genom vårdslöshet eller försummelse, som avses i 4 §, skall dock denna kostnad gäldas av honom ensam.

Dömas flera för medverkan till samma brott eller för brott, som äga samband med varandra, eller skola flera målsägande ersätta rättegångskostnad, svare de för kostnaden en för alla och alla för en. I den mån kostnad hänför sig till del av målet, som angår allenast någon av dem, eller ock någon orsakat kostnad genom vårdslöshet eller försummelse, som avses i 4 §, skall dock denna kostnad gäldas av honom ensam.

Är någon enligt 5 § skyldig att jämte part ersätta kostnad, svare de en för båda och båda för en.

10 §¹⁰

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom full-

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom full-

⁹ Senaste lydelse 1948: 453.

¹⁰ Senaste lydelse 1964: 166.

följd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att i *högre rätt* talan utan skäl fullföljts av åklagaren.

följd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att *målsäganden* utan skäl *föranlett* att talan fullföljts av åklagaren.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

11 §¹¹

Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock 1 § *första stycket sista mening- en samt* andra och tredje styckena detta kapitel.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock 1 § andra och tredje styckena detta kapitel.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

48 kap.

12 a §¹²

Finns åklagaren att ett strafföreläggande, som har godkänts, till följd av skrivfel, *felräkning* eller *annat* liknande förbiseende innehåller en uppenbar oriktighet, skall han, sedan den som har godkänt föreläggandet har *beretts* tillfälle att yttra sig, besluta om rättelse av föreläggandet.

Om åklagaren finner att ett strafföreläggande, som har godkänts, innehåller en uppenbar oriktighet till följd av *åklagarens eller någon annans* skrivfel, *räknefel* eller liknande förbiseende, skall han, sedan den som har godkänt föreläggandet har *getts* tillfälle att yttra sig, besluta om rättelse av föreläggandet.

Rättelse får inte göras, om den som har godkänt föreläggandet motsätter sig det.

En rättelse får inte innebära att straffet höjs.

49 kap.

1 a §

När en tingsrätt meddelar dom i fall som avses i 17 kap. 5 § andra

¹¹ Senaste lydelse 1983: 920.

¹² Senaste lydelse 1982: 1123.

stycket, bestämmer rätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot domen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot tingsrättens slutliga avgörande. Talan förs genom vad.

12 §¹³

Talan mot tingsrättens dom eller beslut i mål som handlagts av en lagfaren domare enligt 1 kap. 3 d § första stycket får inte prövas av hovrätten i vidare mån än som framgår av 13 §, om inte hovrätten meddelat parten prövningstillstånd.

Prövningstillstånd behövs inte vid talan mot beslut som rör någon annan än en part eller en intervenient, beslut varigenom tingsrätten ogillat jäv mot en domare, beslut angående utdömande av förelagt vite eller om ansvar för en rättegångsförseelse eller beslut varigenom en missnöjesanmälan eller en ansökan om återvinning eller en vade- eller besvärstalan avvisats.

I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § *andra* stycket och 13 § gälla i tillämpliga delar.

I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § *tredje* stycket och 13 § gälla i tillämpliga delar.

52 kap.

1 §¹⁴

Vill någon *anföra besvär mot underrätts* beslut, skall han inom två veckor från den dag då beslutet meddelades *inkomma med besvärslaga till underrätten*. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde för förhandling och det inte heller vid något sådant sammanträde har tillkännagivits när beslutet kommer att meddelas, skall dock besvärstiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller om åläggande av reseförbud eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, är inte inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, 8 eller 9, stadgas i nämnda kapitel.

Vill någon *överklaga en tingsrätts* beslut, skall han *ge in en besvärslaga till tingsrätten*. Inlagan skall ha kommit in till rätten inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde för förhandling och det inte heller vid något sådant sammanträde har tillkännagivits när beslutet kommer att meddelas, skall dock besvärstiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller om åläggande av reseförbud eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, är inte inskränkt till viss tid.

I 49 kap. finns bestämmelser om att den, som vill överklaga ett beslut, i vissa fall först skall anmäla missnöje.

¹³ Senaste lydelse 1989: 656.

¹⁴ Senaste lydelse 1984: 131.

54 kap.

1 a §

När en hovrätt meddelar dom i fall som avses i 17 kap. 5 § andra stycket, bestämmer hovrätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot domen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot hovrättens slutliga avgörande. Talan förs genom ansökan om revision.

55 kap.

12 a §¹⁵

Om högsta domstolen med tillämpning av bestämmelserna i 54 kap. 11 eller 11 a § har prövat en prejudikatfråga får domstolen, om ytterligare prövning krävs, helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning eller, med undanröjande av lägre rätts dom, återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning.

En prejudikatfråga får avgöras genom dom.

En prejudikatfråga får avgöras genom dom även i andra fall än som avses i 17 kap. 5 § andra stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. Äldre bestämmelser gäller dock

1. i fråga om fullföljd av talan mot särskild dom enligt 17 kap. 5 § som har meddelats före ikraftträdandet,

2. i fråga om tid för besvär över beslut som meddelats före ikraftträdandet,

3. i fråga om lägre rätts skyldighet att pröva om talan mot avgörande som meddelats före ikraftträdandet fullföljts på föreskrivet sätt.

Har i mål som avses i 1 kap. 7 § äldre lydelsen talan före ikraftträdandet väckts vid viss tingsrätt som sägs där, behåller tingsrätten sin behörighet att handlägga målet.

¹⁵ Senaste lydelse 1989: 352.

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 9 § föräldrabalken¹ skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1990.

¹ Senaste lydelse 1981: 26.

3 Förslag till

Lag om ändring i jordabalken

Härigenom föreskrivs att 19 kap. 17 § jordabalken¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

19 kap.

17 §

Om införing i fastighetsboken eller tomträttsboken finnes innehålla uppenbar oriktighet till följd av skrivfel eller *annat dylikt* förbiseende, skall införingen rättas. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller innehavare av panträtt eller innehavare av rättighet, för vilken inskrivning är beviljad eller sökt, skall det inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 18 kap. 5 § första stycket.

Om införing i fastighetsboken eller tomträttsboken finnes innehålla uppenbar oriktighet till följd av *inskrivningsmyndighetens eller någon annans* skrivfel eller *liknande* förbiseende, skall införingen rättas. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller innehavare av panträtt eller innehavare av rättighet, för vilken inskrivning är beviljad eller sökt, skall det inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 18 kap. 5 § första stycket.

Beslut i ärende som avses i första stycket meddelas genom införing i fastighetsboken eller tomträttsboken. Skälen för beslutet skall antecknas i akten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Balken omtryckt 1971: 1209.

4 Förslag till

Lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)

Härigenom föreskrivs att 39 § sjölagen (1891: 35 s. 1)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Om införing i skepps- eller skeppsbyggnadsregistret finnes innehålla uppenbar oriktighet till följd av skrivfel eller *annat dylikt* förbiseende, skall införingen rättas. Vad som nu sagts har motsvarande tillämpning på uppenbar oriktighet i registret till följd av tekniskt fel. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller för innehavare av pantbrev på grund av inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 372 §.

Föreslagen lydelse

39 §

Om införing i skepps- eller skeppsbyggnadsregistret finnes innehålla *någon* uppenbar oriktighet till följd av *registermyndighetens eller någon annans* skrivfel eller *liknande* förbiseende, skall införingen rättas. Vad som nu sagts har motsvarande tillämpning på uppenbar oriktighet i registret till följd av tekniskt fel. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller för innehavare av pantbrev på grund av inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 372 §.

Beslut om rättelse meddelas genom införing i registret. Skälen för beslutet antecknas i dagboken eller akten. I stället för bevis eller handling, som utfärdats i enlighet med den tidigare införingen, skall ny sådan handling utfärdas. Den tidigare handlingen skall återfordras, göras obrukbar och behållas av registermyndigheten. Den som innchar handlingen är skyldig att ingiva den för detta ändamål. I föreläggande att fullgöra sådan skyldighet får vite utsättas.

Talan mot beslut om rättelse får föras även av myndighet som avses i 372 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Lagen omtryckt 1985: 176.

Lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 20 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1990.

Äldre föreskrifter gäller fortfarande

1. i fråga om påföljd för parts utevaro, om parten före ikraftträdandet kallats till förhandling, och
2. i fråga om ordningen för målets fullföljd i högre rätt, om det avgörande mot vilket talan fullföljts har meddelats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden skall införas två nya paragrafer, 9 a och 9 b §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 a §

Finner en tingsrätt att ett beslut, som den har meddelat som första instans, är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, skall rätten ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och utan att det blir till nackdel för någon enskild part (omprövning).

Skyldigheten gäller även om beslutet överklagas. Skyldigheten gäller dock inte, om tingsrätten har överlämnat handlingarna i ärendet till en högre instans eller om det i annat fall finns särskilda skäl mot att rätten ändrar sitt beslut.

En part har inte rätt att få beslutet omprövat, om han begär omprövning sedan tiden för överklagande av beslutet har gått ut.

9 b §

Ett överklagande av en tingsrätts beslut förfaller, om rätten själv ändrar beslutet så som klaganden begär. I så fall tillämpas inte 52 kap. 2 och 4 §§ rättegångsbalken.

Ändrar rätten beslutet på annat sätt än klaganden begär, skall överklagandet anses omfatta det nya beslutet, om inte avvisning skall ske enligt 52 kap. 2 § rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om ändring av beslut som meddelats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

I mål angående ansvar på grund av tryckfrihetsbrott skall rätten vid förberedande behandling så snart ske kan utreda huruvida den tilltalade enligt 8 kap. tryckfrihetsförordningen är ansvarig för skriften samt, om så erfordras, meddela beslut därom.

Vid beredande av tryckfrihetsmål, vari talan föres om ansvar, må rätten, även då fråga är om allmänt åtal, höra part eller annan så ock meddela beslut i fråga om målets avvisande. För behandling av fråga som avses i första stycket må huvudförhandling utsättas; vid sådan förhandling eller vid huvudförhandling, som eljest utsättes ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling, skall rätten bestå av tre eller fyra lagfarna domare.

Vid beredande av tryckfrihetsmål, vari talan föres om ansvar, må rätten, även då fråga är om allmänt åtal, höra part eller annan så ock meddela beslut i fråga om målets avvisande. För behandling av fråga som avses i första stycket må huvudförhandling utsättas; vid sådan förhandling eller vid huvudförhandling, som eljest utsättes ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling, skall rätten bestå av tre lagfarna domare.

Om särskild talan mot beslut, varigenom rätten ogillat invändning av tilltalad att han enligt 8 kap. tryckfrihetsförordningen icke är ansvarig för skriften, gälle vad i rättegångsbalken är stadgat angående invändning om rättegångshinder.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Lagen omtryckt 1977: 1017.

Lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988)

Härigenom föreskrivs att 15 kap. 2 § och 17 kap 1 § fastighetsbildningslagen (1970:988)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

15 kap.

2 §²

Fastighetsbildningsmyndighetens beslut skall överklagas särskilt, om myndigheten

1. avvisat ansökan om fastighetsbildning eller fastighetsbestämning eller avvisat ombud eller biträde,

2. ogillat jäv mot förrättningsman,

3. beslutat i fråga om förskott enligt 5 kap. 30 § fjärde stycket eller tidpunkt för rättighetshavares skyldighet att avträda mark enligt 5 kap. 30 b §,

4. beslutat i fråga om ersättning till sakkunnig eller syssloman eller till sådan skadelidande som avses i 4 kap. 38 §,

5. beslutat i fråga om rättelse av förrättningsbeslut, karta eller annan handling,

6. beslutat att gemensamt arbete skall utföras enligt denna lag eller att fråga om sådant arbete skall prövas enligt annan lagstiftning,

7. beslutat enligt 9 kap. 3 § om fördelning av kostnader för gemensamt arbete eller enligt 9 kap. 4 § om utdebitering av sådana kostnader,

8. beslutat att syssloman som fått i uppdrag att ombesörja gemensamt arbete skall skiljas från uppdraget,

9. avvisat överklagande.

Skrivelsen med överklagande enligt denna paragraf skall ges in till fastighetsbildningsmyndigheten inom två veckor från den dag då beslutet meddelades. Överklagande får göras av sakägare. Beslut som avses i 1, 4, 5 och 8 får överklagas även av annan som beslutet rör.

Skrivelsen med överklagande enligt denna paragraf skall ges in till fastighetsbildningsmyndigheten inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades. Överklagande får göras av sakägare. Beslut som avses i 1, 4, 5 och 8 får överklagas även av annan som beslutet rör.

17 kap.

1 §³

Fastighetsdomstols utslag eller beslut får, om inte annat är föreskrivet, överklagas till hovrätten. Skrivelsen med överklagandet skall ges in till fastighetsdomstolen. I stället för den i 52 kap. 1 § rättegångsbalken föreskrivna tiden av två veckor gäller en tid av fyra veckor.

Fastighetsdomstols utslag eller beslut får, om inte annat är föreskrivet, överklagas till hovrätten. Skrivelsen med överklagandet skall ges in till fastighetsdomstolen. I stället för den i 52 kap. 1 § rättegångsbalken föreskrivna tiden gäller en tid av fyra veckor.

¹ Lagen omtryckt 1971:1035.

² Senaste lydelse 1989:724.

³ Senaste lydelse 1989:724.

Överklagande får göras av sakägare och annan enskild part samt av sådan företrädare för allmänt intresse som kunnat föra talan i frågan vid fastighetsdomstolen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. Äldre föreskrifter gäller dock i fråga om tid för besvär över beslut som meddelats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 20 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 §¹

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Tjänsteman vid *allmän förvaltningsdomstol*, länsstyrelse, läns-skattemyndighet eller under länsstyrelse eller läns-skattemyndighet lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, polisman eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Tjänsteman vid *domstol*, länsstyrelse, läns-skattemyndighet eller under länsstyrelse eller läns-skattemyndighet lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, polisman eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Den som har fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter tre år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. I fråga om nämndemän som valts före ikraftträdandet gäller dock äldre bestämmelser.

¹ Senaste lydelse 1988:1329.

Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

Härigenom föreskrivs att 32 och 50 §§ förvaltningsprocesslagen (1971: 291) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

32 §

Beslut, som till följd av skrivfel, räknefel eller annat sådant förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, får rättas av domstolen. Om det ej är obehövt, skall tillfälle lämnas part att yttra sig innan rättelse sker.

Beslut, som innehåller någon uppenbar oriktighet till följd av domstolens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rättas av domstolen.

Har domstolen av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med ett avgörande, får domstolen komplettera sitt avgörande i det hänseendet inom två veckor från det att avgörandet meddelades.

Om det inte är obehövt, skall parterna få tillfälle att yttra sig innan rättelse eller komplettering sker.

50 §¹

Behärskar part, vittne eller annan som skall höras inför rätten ej svenska språket eller är han allvarligt hörsel- eller talskadad, skall rätten vid behov anlita tolk. Rätten får även i annat fall vid behov anlita tolk.

Första stycket skall tillämpas även i fråga om överföring från punktskrift till vanlig skrift eller omvänt.

Som tolk får ej anlitas den vars tillförlitlighet kan anses förringad på grund av hans ställning till någon som för talan i målet eller på grund av annan därmed jämförlig omständighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Senaste lydelse 1987: 748.

Lag om ändring i lagen (1978: 28) om försäkringsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1978: 28) om försäkringsdomstolar skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*9 §¹

Valbar till nämndeman i försäkringsrätt är varje svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är tjänsteman i allmän försäkringskassa eller ledamot av socialförsäkringsnämnd, tjänsteman vid lokal skattemyndighet eller riksförsäkringsverket, lagfaren domare, annan ledamot eller tjänsteman i *försäkringsdomstol*, åklagare, advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Valbar till nämndeman i försäkringsrätt är varje svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är tjänsteman i allmän försäkringskassa eller ledamot av socialförsäkringsnämnd, tjänsteman vid lokal skattemyndighet eller riksförsäkringsverket, lagfaren domare, annan ledamot i försäkringsdomstol, tjänsteman *vid domstol*, åklagare, advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Den som har fyllt sextio år eller uppgår något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter tre år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. I fråga om nämndemän som valts före ikraftträdandet gäller dock äldre bestämmelser.

¹ Senaste lydelse 1988: 1330.

12 Förslag till

Lag om ändring i vattenlagen (1983: 291)

Härigenom föreskrivs att 12 kap. 37 § samt 13 kap. 56 och 65 §§ vattenlagen (1983: 291) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 kap.

37 §

Förrättningsmannens beslut överklagas särskilt, om förrättningsmannen har

1. ogillat jäv enligt 7 §,
2. beslutat angående ersättning till sakkunnig eller tolk,
3. beslutat angående ersättning enligt 24 § tredje stycket,
4. beslutat angående rättelse enligt 35 §.

Överklagande enligt första stycket sker genom besvär som skall ges in till vattendomstolen inom *två* veckor från den dag då beslutet meddelades.

Överklagande enligt första stycket sker genom besvär som skall ges in till vattendomstolen inom *tre* veckor från den dag då beslutet meddelades.

Ett beslut att godta en invändning om jäv får inte överklagas.

Den som menar att förrättningen onödigt upphålls genom ett beslut av förrättningsmannen får överklaga beslutet genom besvär hos vattendomstolen. Denna besvärsmätt är inte inskränkt till någon viss tid.

13 kap.

56 §

Har förrättningsmannens beslut inte överklagats *på föreskrivet sätt* eller inom rätt tid, skall klagomålen omedelbart avvisas av vattendomstolen. Har besvärslagan före besvärstidens utgång inkommit till förrättningsmannen, skall den omständigheten att inlagen först efter utgången av nämnda tid inkommit till domstolen inte föranleda att talan avvisas.

Har förrättningsmannens beslut inte överklagats inom rätt tid, skall klagomålen omedelbart avvisas av vattendomstolen. Har besvärslagan före besvärstidens utgång inkommit till förrättningsmannen, skall den omständigheten att inlagen först efter utgången av nämnda tid inkommit till domstolen inte föranleda att talan avvisas.

65 §¹

Vattendomstolens domar eller beslut får, om inte annat är föreskrivet, överklagas hos vattenöverdomstolen. I stället för de tider som föreskrivs i 50 kap. 1 och 2 §§ *samt 52 kap. 1 § rättegångsbalken* gäller för vad fyra veckor, för anslutningsvad två veckor *och för anförande av besvär tre veckor*.

Vattendomstolens domar eller beslut får, om inte annat är föreskrivet, överklagas hos vattenöverdomstolen. I stället för de tider som föreskrivs i 50 kap. 1 och 2 §§ *rättegångsbalken* gäller för vad fyra veckor *och* för anslutningsvad två veckor.

¹ Senaste lydelse 1987: 758.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. Äldre föreskrifter gäller dock

1. i fråga om tid för besvär över beslut som meddelats före ikraftträdandet, och

2. i fråga om skyldighet att pröva om talan mot avgörande som meddelats före ikraftträdandet fullföljts på föreskrivet sätt.

Lag om ändring i lagen (1984: 649) om företagshypotek

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 22 § lagen (1984: 649) om företagshypotek skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

En införing i företagsinteckningsregistret skall rättas, om införingen innehåller *en* uppenbar oriktighet till följd av skrivfel, *något annat* liknande förbiseende eller något tekniskt fel. Det inbördes företrädet mellan inteckningar som berörs av en rättelse skall bestämmas efter vad som är skäligt, om rättelsen kan skada näringsidkaren eller någon innehavare av företagshypoteksbrief.

Tillfälle att yttra sig skall lämnas den vars rätt berörs, om han är känd, samt den myndighet som avses i 5 kap. 3 §.

En anteckning om ärendet skall göras i registret, om inte beslut meddelas samma dag som ärendet har tagits upp.

Föreslagen lydelse

4 kap.

22 §

En införing i företagsinteckningsregistret skall rättas, om införingen innehåller *någon* uppenbar oriktighet till följd av *inskrivningsmyndighetens eller någon annans* skrivfel eller liknande förbiseende eller *till följd av* något tekniskt fel. Det inbördes företrädet mellan inteckningar som berörs av en rättelse skall bestämmas efter vad som är skäligt, om rättelsen kan skada näringsidkaren eller någon innehavare av företagshypoteksbrief.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

Lag om ändring i förvaltningslagen (1986:223)

Härigenom föreskrivs att 26 § förvaltningslagen (1986:223) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

26 §

Ett beslut som till följd av skrivfel, räknefel eller *något annat sådant* förbiseende *innehåller en uppenbar oriktighet* får rättas av den myndighet som har meddelat beslutet. Innan rättelse sker skall myndigheten ge den som är part tillfälle att yttra sig, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild och åtgärden inte är obehövlig.

Ett beslut som *innehåller en uppenbar oriktighet till följd av myndighetens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende*, får rättas av den myndighet som har meddelat beslutet. Innan rättelse sker skall myndigheten ge den som är part tillfälle att yttra sig, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild och åtgärden inte är obehövlig.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 25 januari 1990

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Hjelm-Wallén, S. Andersson, Göransson, Gradin, R. Carlsson, Johansson, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén, Engström, Freivalds, Wallström, Löow, Persson, Molin, Sahlin

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om några processrättsliga frågor

1 Inledning

Rättegångsutredningens betänkande

År 1977 tillkallades en kommitté för att se över reglerna för rättegången vid de allmänna domstolarna. Kommittén antog namnet rättegångsutredningen. Utredningens uppdrag tog enligt de ursprungliga direktiven främst sikte på rättegången vid tingsrätterna. Sedermera utvidgades uppdraget till andra frågor, bl. a. rörande hovrätterna och högsta domstolen.

Den 25 februari 1987 avgav utredningen (Ledamöter: landshövdingen Ingvar Gullnäs, ordförande, chefsrådmannen Ella Ericsson Köhler, överåklagaren Sten Styring, advokaten Lars Laurin, kuratorn John Thörngren och lantmästaren Lennart Sandberg) delbetänkandet (SOU 1987: 13) Översyn av rättegångsbalken 3 Expertmedverkan och specialisering. Jag skall nu ta upp de frågor som behandlas i betänkandet. Till protokollet i detta ärende bör fogas dels utredningens sammanfattning av sitt betänkande som *bilaga 1*, dels utredningens lagförslag som *bilaga 2* och dels en förteckning över remissinstanserna som *bilaga 3*. En sammanställning över remissyttrandena har gjorts inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (Dnr 87–1098).

Betänkandet "Några processrättsliga frågor"

Regeringen beslutade den 11 december 1986 att vissa frågor som tagits upp i rättegångsutredningens direktiv skulle utredas i särskild ordning. I beslutet uppdrog regeringen åt hovrättsassessorn Peter Fitger att med utgångspunkt från rättegångsutredningens direktiv som särskild utredare överväga frågor rörande ett enhetligt fullföljdssystem, mellandom, rättelse och omprövning, rättegångskostnaderna i brottmål, sakkunniginstitutet samt utformningen av 20 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken.

Utredaren avlämnade i september 1988 sitt slutbetänkande (Ds 1988: 66) Några processrättsliga frågor. Arbetet med betänkandet har ut-

förts i en grupp i vilken såsom sakkunniga ingått hovrättslagmannen Trygve Hellners, professor Per Henrik Lindblom och departementsrådet Lars Eklycke.

Jag skall nu ta upp de frågor som behandlas i betänkandet. Till protokollet i detta ärende bör fogas dels utredarens sammanfattning av sitt betänkande som *bilaga 4*, dels utredarens lagförslag som *bilaga 5* och dels en förteckning över remissinstanserna som *bilaga 6*. En sammanställning över remissyttrandena har gjorts inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (Dnr 88 – 4300).

Övriga frågor

Jag skall också ta upp en skrivelse från domstolsverket till regeringen om valbarhetskraven för nämndemän. Skrivelsen, som bör fogas till protokollet som *bilaga 7*, har remissbehandlats. Remissvaren finns tillgängliga i lagstiftningsärendet (Dnr 89 – 685).

Vidare skall jag ta upp ett förslag från Stockholms tingsrätt till ändrade regler när det gäller huvudförhandling i tvistemål. Skrivelsen med tingsrättens förslag bör fogas till protokollet som *bilaga 8*. Den har remissbehandlats, och remissvaren finns tillgängliga i lagstiftningsärendet (Dnr 89 – 7).

Jag skall också med anledning av ett beslut av riksdagen ta upp frågan om ändrade regler i fråga om polismans rätt enligt rättegångsbalken (RB) att själv besluta om husrannsakan.

Slutligen avser jag att i detta ärende ta upp ett par detaljjusteringar av de processrättsliga reglerna av närmast redaktionell karaktär.

Lagrådet

Regeringen beslutade den 23 november 1989 att inhämta lagrådets yttrande över lagförslag som utarbetats i ärendet. De till lagrådet remitterade lagförslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 9*.

Lagrådet har yttrat sig över förslagen. Yttrandet bör fogas till protokollet som *bilaga 10*.

Jag återkommer till lagrådets yttrande i den allmänna motiveringen angående omprövning i vissa ärenden (s. 59) och polismans rätt att själv besluta om husrannsakan (s. 79) samt i specialmotiveringen till lagförslagen (s. 88 – 92). Härutöver bör vissa redaktionella ändringar göras i lagtexten.

2 Allmän motivering

2.1 Inledning

Förfarandet i de allmänna domstolarna regleras i första hand av rättegångsbalken (RB). Den trädde i kraft år 1948 och har under de år den gällt fortlöpande anpassats till samhällsutvecklingen. Reformarbetet har under senare tid framför allt baserats på rättegångsutredningens arbete. Den 1

januari 1988 reformerades sålunda tingsrättsförfarandet på grundval av rättegångsutredningens förslag i ett delbetänkande från år 1982 (prop. 1986/87: 89, JuU 31, rskr. 278, SFS 1987: 747). Den 1 juli 1989 trädde nya regler om förfarandet i högsta domstolen i kraft (prop. 1988/89: 78, JuU20, rskr. 260, SFS 1989: 352). De nya reglerna innebär en utveckling och renodling av högsta domstolens roll som prejudikatinstans, och grundar sig på förslag av rättegångsutredningen i ett delbetänkande från år 1986. Slutligen moderniserades hovrättsförfarandet i olika hänseenden den 1 september 1989 (prop. 1988/89: 95, JuU23, rskr. 288, SFS 1989: 656). Även dessa regler grundar sig på förslag av rättegångsutredningen, denna gång i dess slutbetänkande från år 1987.

En huvudprincip i den nuvarande organisationen kan sägas vara de allmänna domstolarnas mer eller mindre generella sakliga kompetens och den därmed sammanhängande tanken att en domare bör ha en så bred kunskap och överblick över hela det juridiska fältet som möjligt. Det är framför allt denna huvudprincip som aktualiseras i rättegångsutredningens betänkande om expertmedverkan och specialisering. Utredningen har pekat på de nackdelar för rättsskipningen som följer av avsteg från principen, och förslagen i betänkandet syftar till att åstadkomma förutsättningar för en återgång till ett mer enhetligt domstolsväsende. Huvudförslaget innebär att det skall bli möjligt för tingsrätterna och hovrätterna att förstärka rätten med en eller två expertledamöter i alla slags mål.

Förutom det nu sagda skall jag i det följande ta upp ta upp några frågor som omfattades av rättegångsutredningens direktiv men som sedermera anförtrotts åt en särskild utredare. Det är inte fråga om några mera genomgripande reformer, men förslagen skall ses som ett led i den fortlöpande moderniseringen av RB. Jag tar också upp några andra frågor om ändringar i processuella regler som aktualiserats i skilda sammanhang.

2.2 Frågor om expertmedverkan och specialisering

2.2.1 Expertmedverkan

Min bedömning: Någon allmän möjlighet för tingsrätterna och hovrätterna att anlita personer med särskild sakkunskap som ledamöter av rätten införs inte.

Rättegångsutredningens förslag: Utredningen har föreslagit att tingsrätterna och hovrätterna ges en generell möjlighet att låta en särskild ledamot med ekonomisk, medicinsk, teknisk eller annan särskild sakkunskap (expert) ingå i rätten.

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett blandat mottagande.

Skälen för min bedömning: De 97 tingsrätterna dömer som första instans bland de allmänna domstolarna. När det gäller arbetsfördelningen mellan tingsrätterna är huvudregeln att ett mål skall stämmas in till den tingsrätt som målet – enligt särskilda forumregler – har lokal anknytning till. Principen är således att alla tingsrätter i landet har lika kompetens att

handlägga och pröva mål. Behovet av särskild sakkunskap för rättskipningen inom ett visst rättsområde har emellertid lett till att handläggningen av vissa måltyper koncentrerats till en eller flera av tingsrätterna. Ofta har en sådan koncentration kombinerats med regler om särskild sammansättning av tingsrätten.

Rättegångsutredningen har i sitt betänkande om expertmedverkan och specialisering pekat på olika negativa konsekvenser av en specialisering av rättskipningen. De förslag från utredningen som jag nu skall ta upp — liksom förslagen i de närmast följande avsnitten — skall ses mot bakgrund härav. Förslagen syftar till att åstadkomma förutsättningar för en återgång till ett mera enhetligt domstolväsende.

Samhällets utveckling, inte minst på det tekniska området, har medfört att målen vid de allmänna domstolarna i ökad utsträckning har kommit att avse förhållanden som är svåra att sätta sig in i och förstå för personer som inte har särskilda kunskaper på det område som berörs. Som exempel kan nämnas mål angående fel i fastighet enligt 4 kap. 19 § jordabalken, mål inom ADB- och miljöområdena samt mål om skadestånd som rör medicinska förhållanden.

Den möjlighet som idag enligt RB står de allmänna domstolarna till buds, när de ställs inför uppgiften att pröva en fråga vars bedömning kräver särskild fackkunskap, är att anlita sakkunnig enligt bestämmelserna i 40 kap. RB. Den sakkunniges utlåtande kommer då att utgöra bevisning i målet. Utredningen har konstaterat att sakkunniginstitutet är behäftat med vissa svagheter. Rätten har t. ex. normalt inte tillgång till den sakkunniges kunskaper i processens inledningsskede. Rättens ledamöter är vidare utlämnade åt sig själva under det skede då rättsens avgörande skall beslutas, dvs. vid överläggningen och vid utformningen av domen. Enligt utredningen är det i själva verket ofta just vid bedömningen av det framlagda processmaterialet som behovet av särskild fackkunskap är allra störst. Det behövs därför, enligt utredningen, också en form av expertmedverkan där rätten kan tillgodgöra sig expertens kunskaper under hela målet, inte minst under avgörandeskedet.

Med anledning av dessa överväganden har utredningen föreslagit att tingsrätterna och hovrätterna ges en generell möjlighet att låta en särskild ledamot med ekonomisk, medicinsk, teknisk eller annan särskild fackkunskap (expert) ingå som ledamot av rätten.

Förslaget har vid remissbehandlingen fått ett blandat mottagande. Av de 51 remissinstanser som har yttrat sig är det 36 som tillstyrker förslaget. Tretton instanser avstyrker, en tillstyrker försöksverkamhet och en vill att frågan skall utredas på nytt. Av de tretton domstolar som har hörts är bostadsdomstolen, tre hovrätter och tre tingsrätter positiva. Två hovrätter och två tingsrätter är negativa. En tingsrätt är tveksam men tillstyrker försöksverksamhet. Högsta domstolens ledamöter avstyrker förslaget men anser att experter utan rösträtt kan få medverka i rätten. Justitiekanslern avstyrker förslaget, medan riksåklagaren och de fem överåklagare som har yttrat sig tillstyrker det. Advokatsamfundet är starkt kritiskt till förslaget, medan domareförbundet, de båda åklagarföreningarna samt nämndemännens riksförbund är positiva.

I huvudsak har följande skäl anförts mot utredningens förslag: Det blir svårt att förutse vilken sammansättning rätten kommer att ha i mera komplicerade mål, och en viss slumpmässighet kommer att styra rättens sammansättning. Att en så väsentlig sak som rättens sammansättning på detta sätt kommer att bli osäker kan ifrågasättas. Det finns risk för att kunskap tillförs domstolen över huvudet på parterna. Det blir svårt att finna personer som både besitter aktuella specialkunskaper och är lämpliga att verka som meddomare. Det är olämpligt att en särskild ledamot med specialkunskaper inom ett visst område utan erfarenhet av den dömande verksamheten är med och avgör stundtals svåra bevisvärderingsfrågor eller svåra juridiska problem i komplicerade mål. Det finns risk för komplikationer när det i en fråga finns olika åsikter bland experterna. Det är rent principiellt främmande att en enskild domstol och t.o.m. en enskild domare skall ha att utse domare från fall till fall. Den mycket grannliga uppgiften att ställa frågor till parter m. fl. kräver stor erfarenhet samt kunskaper om och känsla för det processuella rollspelet.

Flera remissinstanser anser att man i stället bör tillgodose behovet av sakkunskap genom en ökad användning av sakkunniginstitutet. Härvid har bl. a. förslagits införande av regler som medger att sakkunniga anlitas under det förberedande skedet i målet, under hela huvudförhandlingen och – genom inhämtande av kompletterande yttrande – även därefter. Åtta av remissinstanserna föreslår sålunda ökad användning av sakkunniginstitutet.

För egen del vill jag först understryka att jag – liksom utredningen – vill slå vakt om principen om de allmänna domstolarnas breda sakliga kompetens och den därmed sammanhängande tanken att en domare bör ha en så djup kunskap och god överblick över hela det juridiska fältet som möjligt. Mot den bakgrunden ser jag det i och för sig som önskvärt med åtgärder som motverkar behovet av ytterligare specialisering inom domstolsväsendet.

I Sverige har de allmänna domstolarna, som är sammansatta av yrkesdomare och nämndemän, ett gott anseende hos allmänheten för rättvis och opartisk handläggning. Det är obestridligen viktigt att domstolarna kan tillföras sakkunskap så att handläggningen av exempelvis invecklade mål med teknisk eller ekonomisk anknytning underlättas. Det får dock inte ske till priset av en minskad rättssäkerhet för parterna eller ett minskat förtroende från allmänhetens sida. Med den utgångspunkten är de kritiska synpunkter som har framkommit under remissbehandlingen värda beaktande.

Flera av remissinstanserna – inte minst Sveriges Advokatsamfund – har uttryckt farhågor för att medverkan av expertledamöter skulle innebära en risk för att rätten tillförs processmaterial över huvudet på parterna. Enligt RB får domen – om målet har avgjorts efter huvudförhandling – i princip endast grundas på vad som har förekommit vid denna förhandling (den s. k. omedelbarhetsprincipen). Att domstolarna medvetet skulle underlåta att tillämpa denna regel om expertledamöter satt med i rätten är det nog ingen som vill påstå. Men självklart kan omedvetna avsteg från

omedelbarhetsprincipen tänkas förekomma, t.ex. om expertledamoten avger ett omdöme som normalt skulle ha tillförts målet genom sakkunnigbevisning. Inte minst mot den bakgrunden finns det uppenbarligen risk för att parterna kan misstänka att en expertledamot under överläggningen tillför rätten viktiga sakupplysningar, som parterna inte har fått tillfälle att bemöta. Det är självklart inte önskvärt att tilltron till vårt domstolsväsende rubbas av denna anledning. Man bör därför vara försiktig med att utvidga användningen av expertledamöter. Vidare innebär utredningens förslag – till skillnad från vad som tillämpas enligt hittillsvarande regler om expertmedverkan – att expertledamöterna inte kan utses i förväg, utan att rätten har att från fall till fall utse expertledamöter bland personer som i regel saknar erfarenhet av dömande verksamhet. Som påpekats under remissbehandlingen är en sådan ordning principiellt främmande för vår domstolstradition. Dessutom kan en experts bristande domstolsvana leda till nackdelar från praktisk synpunkt.

Det finns alltså starka invändningar mot utredningens förslag. Till detta kommer att det med fog kan ifrågasättas om behovet av en förstärkning av domstolarna i angivet hänseende egentligen är så stort som utredningen har hävdad.

Det naturliga sättet att skaffa sig sakkunskap är att själv studera ämnet. Den som arbetar som domare är tränad att sätta sig in i sakförhållanden som är obekanta för honom. Det är exempelvis vanligt att den som handlägger ett mål om fastighetsköp måste sätta sig in i frågor om byggnadsteknik för att kunna leda förhandlingarna och döma i målet. Likaså måste den som handlägger trafikbrottmål hjälpligt sätta sig in i hur en bil fungerar även om han själv inte är bilförare.

Dessa exempel är triviala, men de belyser ändå problemet. De mål som rättegångsutredningen diskuterar har den likheten med fastighetsmålet och bilmålet att sakfrågorna inte kan förstås utan påläsning. Skillnaden är naturligtvis att ett verkligt komplicerat mål kräver mer omfattande studier. I takt med samhällsutvecklingen ökar antalet sådana mål. Det skall givetvis inte förnekas att expertmedverkan kan göra det lättare för den enskilde domaren att snabbt sätta sig in i ett främmande sakområde. Å andra sidan behöver det i dessa fall inte vara en nackdel att det inte finns expertledamöter i rätten. Tvärtom kan det hävdas att handläggningen blir mer omsorgsfull, allsidig och begriplig om de lagfarna domarna tvingas att sätta sig in i sakfrågorna från grunden utan experthjälp. Och det kan inte bortses från att medverkan av en expertledamot kan begränsa de övriga domarnas ambition att själva bilda sig en uppfattning i sakfrågan.

Även om antalet sakligt komplicerade mål vid domstolarna ökat på senare år, ger vad som förekommit i detta lagstiftningsärende enligt min mening inte vid handen att det skulle finnas sådana vinster att hämta med ett system med expertledamöter att de överväger de invändningar från principiella, organisatoriska och ekonomiska utgångspunkter som kan riktas mot ett sådant system. Jag är därför inte beredd att nu förorda att utredningens förslag i denna del genomförs.

Vid remissbehandlingen av förslaget har flera remissinstanser pekat på att det finns anledning att undersöka om det går att öka användningen av

sakkunnigbeviset. Remissinstanserna har i huvudsak anvisat två huvudlinjer efter vilka man skulle kunna åstadkomma detta. En linje är att göra det möjligt för rätten att tidigare och i större omfattning använda sig av den sakkunnige, exempelvis under målets förberedelse. Den andra linjen är att öka parternas benägenhet att påkalla sakkunnigförordnande, exempelvis genom att i ökad utsträckning låta kostnaden för den sakkunniges medverkan stanna på statsverket.

Jag är i och för sig positiv till att dessa frågor övervägs närmare. Jag är emellertid inte beredd att redan nu ta initiativ till en sådan undersökning. Till denna slutsats har bidragit att det, enligt vad jag erfarit, vid Uppsala universitet pågår ett vetenskapligt forskningsarbete kring sakkunnigbeviset, där de nu aktuella problemen kan förväntas bli ingående belysta.

2.2.2 Eko-brottmålen

Mitt förslag: S.k. eko-brottmål skall kunna handläggas vid alla tingsrätter.

Rättegångsutredningens förslag: Överensstämmer med mitt förslag. Remissinstanserna är positiva.

Skälen för mitt förslag: Med eko-brottmål brukar avses vidlyftiga eller komplicerade brottmål i vilka ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse för bedömningen. Från och med den 1 juli 1985 skall sådana mål företrädesvis handläggas av vissa tingsrätter som särskilt utsetts av regeringen (1 kap. 7 § RB). Det gäller här i princip en tingsrätt för var och en av de 13 åklagarregioner som landet delats in i. Dessa tingsrätter har fått möjlighet att i brottmål låta experter på ekonomiska och skatterättsliga frågor ingå i rätten som särskilda ledamöter (1 kap. 8 § RB). De ekonomiska experterna skall utses av domstolen bland personer som i förväg förordnats av regeringen. Som skatterättsliga experter skall tjänstgöra domare från främst länsrätterna och kammarrätterna. Även hovrätterna har fått möjlighet att anlita ekonomiska och skatterättsliga experter (2 kap. 4 a § RB).

De nämnda reglerna infördes som ett led i statsmakternas ansträngningar att komma till rätta med ekonomisk brottslighet. De grundade sig på förslag av kommissionen mot ekonomisk brottslighet i betänkandet (SOU 1984: 3) Domstolar och eko-brott och av rättegångsutredningen i betänkandet (Ds Ju 1984: 1) Domstolarna och deras sammansättning i mål om ekonomisk brottslighet. Förslagen skilde sig åt framför allt på det sättet att kommissionen – men inte rättegångsutredningen – föreslog att handläggningen av mål om eko-brott skulle koncentreras till vissa tingsrätter.

Under den fortsatta behandlingen av förslagen rådde relativt bred enighet om behovet av en möjlighet till särskilt kvalificerad sammansättning i de aktuella målen. Däremot ansåg de flesta att det inte var lämpligt att koncentrera handläggningen av målen till vissa tingsrätter.

Det var, enligt föredragande statsrådet i prop. 1984/85: 178, framför allt två skäl som talade för en koncentration av eko-målen. För det första var

det till fördel för samspelet mellan en expertledamot och en lagfaren ledamot att även den senare hade goda erfarenheter och goda kunskaper i fråga om det aktuella ämnesområdet. Därigenom kunde man motverka risken för att en expertledamots uppfattning i en viss fråga alltför okritiskt godtogs av övriga ledamöter i rätten. För det andra åstadkoms genom en koncentration förutsättningar för att experterna deltog i rätten relativt regelbundet. Härigenom kunde de snabbare få erfarenhet av de frågor som brukade vara uppe till bedömning i brottmål.

Under remissbehandlingen av de förslag som låg till grund för 1985 års lagstiftning sades att det fanns en risk för att en uppdelning av domstolsväsendet på så sätt att vissa kvalificerade mål förbehölls några tingsrätter på sikt kunde leda till en försämrad rekrytering till övriga tingsrätter och till att allmänhetens förtroende för dessa domstolar blev sämre. Dessutom påpekades att koncentrationen innebar ett avsteg från principen att rättskipningen i första instans skall vara lokalt förankrad.

I 1985 års lagstiftningsärende föreslogs att förslagen om eko-mål – även förslaget om koncentration till vissa tingsrätter – skulle genomföras. Riksdagen antog förslagen i propositionen (JuU 1984/85: 39, rskr. 360). Bestämmelserna trädde, som jag nämnt, i kraft den 1 juli 1985 (SFS 1985: 415).

Rättegångsutredningen har i betänkandet om expertmedverkan och specialisering återkommit till frågan om koncentrationen av eko-mål. Av betänkandet framgår att tillämpning av bestämmelserna om eko-mål under tiden den 1 juli 1985 – den 30 juni 1986 aktualiserats endast i nio mål vid nio olika domstolar, medan man i propositionen hade uppskattat det antal mål som skulle beröras till något eller några hundratal per år (prop. 1984/85: 178 s. 15).

Med hänsyn till det ringa antal kvalificerade eko-mål som förekommit och till spridningen av dessa har enligt rättegångsutredningen syftet med att koncentrera målen uppenbarligen inte uppnåtts. De förutsättningar som ligger till grund för bestämmelserna om koncentration av kvalificerade eko-mål till vissa tingsrätter har alltså enligt utredningen inte infriats. Med hänsyn till de nackdelar som är förknippade med specialisering inom domstolsväsendet har utredningen föreslagit att bestämmelserna om koncentration upphävs.

Remissinstanserna är över lag positiva till utredningens förslag. Av 33 som har yttrat sig är 31 positiva medan två (Domänverket och Sveriges Civilingenjörsförbund) vill avvakta en utvärdering av reformen.

Domstolsverket har utvärderat 1985 års reform (DV Rapport 1987: 6). Utvärderingen har bl. a. skett genom inhämtande av uppgifter från de tingsrätter som handlägger s. k. eko-mål. Av dessa uppgifter framgår att under tiden 1 juli 1985 – 31 mars 1987 drygt 30 eko-mål hade stämts in till de särskilda eko-tingsrätterna. Sex av dessa hade kommit från någon annan tingsrätts ordinarie domkrets. I sex av målen hade någon part begärt att tingsrätten skulle förstärkas med en ekonomisk expert, i ett av målen med skattedomare. Endast ett mål hade avgjorts under medverkan av en ekonomisk expert, och bara ett mål under medverkan av en skattedomare. Vidare hade det beslutats om expertmedverkan i ytterligare ett

mål, och i några andra mål var beslut förestående. De tingsrätter som inte är eko-tingsrätter hade under den aktuella perioden haft ett hundratal mål som de själva ansett vara eko-mål.

Jag har från domstolshåll erfårit att de förhållanden som redovisats i domstolsverkets rapport inte förändrats nämnvärt under tiden efter den 31 mars 1987 fram till hösten 1989.

Enligt min uppfattning är 1985 års sammansättningsregler i s. k. ekobrottmål väl ägnade att ge domstolarna möjligheter att handlägga dessa typiskt sett svåra mål. Vad frågan nu gäller är om koncentrationen av målen till vissa tingsrätter skall behållas. Uppenbart är att de uppskattningar som i lagstiftningsärendet gjordes av antalet mål som skulle omfattas av reformen var överdrivna. Det är relativt få mål som handläggs med särskild sammansättning eller i särskilt eko-målsforum. Vad det beror på kan inte sägas med säkerhet. Men det står klart att det är fråga om så få mål att koncentrationen i sig knappast kan anses ge de lagfarna domarna som handlägger målen kunskaper i fråga om ämnesområdet. Inte heller åstadkoms genom koncentrationen förutsättningar för att expertledamöterna skall få tillräcklig erfarenhet av handläggningen av brottmål.

De skäl som år 1985 talade för en koncentration är således nu försvagade. Nackdelarna med en koncentration måste därför enligt min mening nu anses överväga fördelarna. Redan detta talar för att avskaffa koncentrationen.

Härtill kommer ytterligare ett skäl. Av domstolsverkets utvärdering framgår att de tingsrätter som inte är eko-domstolar under den tid som undersökningen avsåg handlade ett hundratal mål som de själva ansåg vara eko-mål. Det är inte uteslutet att dessa tingsrätter i några mål skulle ha valt att förstärka sammansättningen med en ekonomisk expert eller en skattedomare, om den möjligheten hade funnits. Genom att avskaffa koncentrationen skulle man således skapa bättre förutsättningar för ett användande av de särskilda sammansättningsreglerna i komplicerade brottmål och för ett effektivare utnyttjande av domstolsväsendets samlade kompetens på det här området. Det är enligt min mening i högsta grad önskvärt.

På grund av det sagda föreslår jag att de s. k. eko-brottmålen i fortsättningen handläggs enligt vanliga forumregler.

2.2.3 Fastighetsdomstolarna

Min bedömning: Frågor rörande förändringar av fastighetsdomstolarnas verksamhetsområde tas inte upp i detta lagstiftningsärende.

Rättegångsutredningens förslag: Utredningen har föreslagit att fastighetsdomstolarna skall avskaffas och att de nuvarande fastighetsdomstolsmålen skall handläggas vid alla tingsrätter.

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett blandat mottagande.

Skälen för min bedömning: 27 av våra 97 tingsrätter är också fastighetsdomstolar. Fastighetsdomstolarna har till uppgift att handlägga vissa mål med fastighetsrättslig anknytning enligt vad som föreskrivs i olika lagar och författningar. Fastighetsdomstolarnas avgöranden överklagas till hovrätt.

Regler om fastighetsdomstols och hovrätts sammansättning finns i lagen (1969: 246) om domstolar i fastighetsmål. I mål som typiskt sett är tekniskt komplicerade är fastighetsdomstolen enligt huvudregeln sammansatt av två lagfarna ledamöter, en eller två tekniska ledamöter och två nämndemän. I andra mål, framför allt mål om hyra, arrende och bostadsrätt, är fastighetsdomstolen sammansatt av två lagfarna ledamöter och tre nämndemän. I vissa fall, där värdet av vad som yrkas uppenbart inte överstiger hälften av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring, består fastighetsdomstolen av en lagfaren domare.

Rättegångsutredningen har i sitt betänkande om expertmedverkan och specialisering föreslagit att fastighetsdomstolarna skall avskaffas och att fastighetsmålen skall handläggas vid samtliga tingsrätter. De i tekniskt hänseende mera komplicerade fastighetsmålen skall enligt förslaget handläggas enligt de nuvarande domförhållningarna. Beträffande de övriga målen har utredningen föreslagit att en expert vid behov skall delta i rätten enligt de regler om expertmedverkan som utredningen vill införa.

Utredningen anger två skäl för sitt förslag. Det ena är önskemålet om ett mer enhetligt domstolväsende. Det andra är att gränsdragningen mellan mål som skall tas upp av fastighetsdomstol och mål som skall tas upp av tingsrätt som allmän domstol har vållat processuella problem.

Remissinstanserna är övervägande negativa till att avskaffa koncentrationen av de tekniskt komplicerade fastighetsmålen. Flera av dem som avstyrkt det förslaget kan dock tänka sig att de enklare fastighetsmålen överflyttas till de vanliga tingsrätterna.

Jag gör följande överväganden.

Flera av de målgrupper som handläggs vid fastighetsdomstolarna skiljer sig avsevärt från andra mål och ärenden som tingsrätterna handlägger. Framför allt gäller detta de mål som i första hand motiverade införandet av fastighetsdomstolsorganisationen, nämligen fastighetsbildningsmålen och expropriationsmålen.

Fastighetsbildningsmålen utgör en stor del av fastighetsdomstolarnas arbetsunderlag. De är så speciella till sin natur att de är tidskrävande att handlägga för domare som inte har erfarenhet av dem. Handläggningen av fastighetsbildningsmål underlättas avsevärt av att en teknisk ledamot ingår i rätten. Vid sidan av fastighetsbildningsmålen finns ett antal målgrupper där tvisten i allmänhet har att göra med fastighetsvärdering. Exempel härpå är expropriationsmålen och målen om tomträttsavgäld. Även för sådana mål är det av värde att en teknisk ledamot ingår i rätten och att de lagfarna ledamöterna har erfarenhet av fastighetsrätt.

Remissutfallet visar att det för de nämnda målgrupperna och andra komplicerade fastighetsmål behövs ett särskilt kvalificerat prövningsförfarande. Fastighetsdomstolarna har under den tid de varit verksamma uppfyllt de krav som kan ställas i detta hänseende. Starka skäl talar därför för

att den specialistkompetens som finns i fastighetsdomstolarna bör bevaras.

Det sagda hindrar inte att man undersöker om det genom mindre ingripande åtgärder går att komma till rätta med de problem som rättegångsutredningen pekat på. Redan önskemålet om att handläggningen inom domstolväsendet av tvister med civilrättslig anknytning i första hand skall förbehållas de geografiskt väl spridda allmänna domstolarna motiverar en översyn av de målgrupper som tilldelats fastighetsdomstolarna. Vidare har, som jag nämnt, utredningen pekat på vissa processuella problem med den nuvarande organisationen. Inom justitiedepartementet har upprättats en promemoria (Ds 1989:40) med förslag av innebörd att vissa måltyper, som nu handläggs av fastighetsdomstolarna, i stället skall handläggas av tingsrätterna som allmänna domstolar. Promemorian remissbehandlas för närvarande. Jag får alltså anledning att ganska snart återkomma till fastighetsdomstolarnas uppgifter.

2.2.4 Arrende- och hyresnämnderna samt bostadsdomstolen

Min bedömning: Frågor om organisationen av rättskipningen i hyres- och arrendenämnd tas inte upp i detta lagstiftningsärende.

Rättegångsutredningens förslag: Utredningen har föreslagit att hyres- och arrendenämnderna samt bostadsdomstolen skall avskaffas och att ärendena övertas av de allmänna domstolarna.

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett blandat mottagande.

Skälen för min bedömning: Arrende- och hyresnämndernas samt bostadsdomstolens ställning har under senare år varit föremål för överväganden i olika sammanhang, se bl. a. hyresrättsutredningens slutbetänkande (SOU 1981:77) Hyresrätt 3 samt rättegångsutredningens nämnda betänkande om expertmedverkan och specialisering. I det sistnämnda betänkandet föreslås att arrende- och hyresnämnderna samt bostadsdomstolen avskaffas. Nämndernas uppgifter skall enligt förslaget övertas av tingsrätterna, medan bostadsdomstolens uppgifter skall övertas av hovrätterna.

Förslaget att avskaffa nämnderna och bostadsdomstolen har under remissbehandlingen mötts av starkt negativa reaktioner bl. a. från hyresgästernas och fastighetsägarnas organisationer. Med anledning härav är jag inte beredd att genomföra rättegångsutredningens förslag i denna del.

Jag vill i sammanhanget nämna att chefen för bostadsdepartementet nyligen tillkallat en parlamentarisk kommitté (Bo 1989:04) som skall se över hyreslagstiftningen. De förslag som denna kommitté senare lägger fram om bl. a. förverkande av nyttjanderätt kan komma att innebära att nya ärendetyper tillförs nämnderna.

Det står emellertid klart att nuvarande ordning beträffande nämnderna inte är lyckad från effektivitets- och kostnadssynpunkt. Det sammanhängs framför allt med att de flesta nämnderna är mycket små och sårbara. Någon form av förbättring av dagens organisation bör därför genomföras.

Jag har nyligen på grund av regeringens bemyndigande (Dir. 1989: 56) tillkallat en kommitté med uppgift att utreda domstolsväsendets framtida uppgifter, arbetssätt och organisation. Kommittén har bl. a. till uppgift att ta ställning till de frågor som jag nu har berört. Jag är därför inte beredd att i detta sammanhang föra fram något förslag härom.

2.3 Mellandom i tvistemål

Mitt förslag: Mellandom skall kunna ges över hur en i målet uppkommen fråga, som främst angår rättstillämpningen, skall bedömas vid avgörande av saken. Rätten skall kunna dela upp handläggningen enligt reglerna om mellandom oberoende av vad parterna anser om det. Rätten skall vidare kunna bestämma att en mellandom över en fråga som främst angår rättstillämpningen eller över ett rättsfaktum skall kunna överklagas endast i samband med ett överklagande av det slutliga avgörandet i målet.

Utredarens förslag överensstämmer i stort med mitt förslag. Utredaren har dock föreslagit att nuvarande regler om partsinflytande behålls för mellandom över rättsfakta och frågor som främst angår rättstillämpningen.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker utredarens förslag. Positiva till förslaget är bl. a. de flesta tingsrätterna och Sveriges Advokatsamfund, medan två av hovrätterna avstyrker under anförande att de processekonomiska vinsterna inte uppväger befarade tillämpningssvårigheter.

Skälen för mitt förslag:

Inledning

Ett tvistemål inleds i allmänhet med att den som anser sig ha ett anspråk mot någon ansöker om stämning mot denne vid domstol. I sin ansökan begär han att rätten skall meddela ett domslut av ett visst innehåll; han framställer ett eller flera yrkanden. Till stöd för varje yrkande åberopar han ett eller flera rättsfakta. Med rättsfaktum avses en omständighet som är av omedelbar betydelse för utgången i målet.

Många tvistemål vid domstol är komplicerade och tidsödande att handlägga. Det beror ofta på att den utredning som parterna åberopar är vidlyftig. I en hel del mål kan emellertid processläget vara sådant att utgången beror på hur rätten bedömer en fråga som inte kräver särskilt mycket bevisning, fast målet i dess helhet är mycket omfångsrikt. Ett typfall är att det i ett komplicerat mål om köp har invänts bl. a. att karendens anspråk är preskriberat.

Den mest rationella ordningen i ett sådant fall är i allmänhet att bryta ut preskriptionsfrågan till ett särskilt avgörande och låta resten av målet vila tills preskriptionsfrågan är avgjord. Om rätten kommer fram till att an-

språket är preskriberat, behöver man ju inte ta ställning till svarandens övriga invändningar. Man har då genom att dela upp handläggningen sluppit ta upp rättens och parternas tid med en huvudförhandling där hela den vidlyftiga utredningen förebringats.

17 kap. 5 § RB erbjuder en möjlighet att dela upp handläggningen av ett tvistemål på det sätt som jag nämnt. Uppdelningen kan ske så att ett *käromål* där prövningen är av betydelse för prövningen av ett annat käromål som handläggs i samma rättegång behandlas särskilt. Även en fråga om ett *rättsfaktum* kan göras till föremål för särskilt avgörande. Ett avgörande som har meddelats enligt bestämmelserna i 17 kap. 5 § RB brukar kallas *mellandom*.

Nuvarande regler

En *mellandom* kan enligt 17 kap. 5 § första stycket RB ges över en *talans* vars prövning är avgörande för prövningen av en annan talan som handläggs i samma rättegång. Så är förhållandet om kändanden både för en fastställsetalan, exempelvis för att få fastställt att svaranden är skyldig att ersätta en viss skada, och dessutom en fullgörelsetalan, exempelvis om förpliktande att betala skadestånd. Även i andra fall kan prövningen av en talan vara utslagsgivande för prövningen av en annan talan som handläggs i samma rättegång. Ett exempel härpå är det fallet att kändanden för talan både mot en gäldenär och mot en borgensman som gått i borgen för gäldenärens skuld till kändanden.

Även handläggningen av ett enda käromål kan delas upp enligt reglerna om *mellandom*. Enligt 17 kap. 5 § andra stycket RB kan nämligen ett av flera *rättsfakta* bli föremål för särskilt avgörande genom *mellandom*. Kändanden kan ha åberopat två alternativa rättsfakta till stöd för sitt yrkande, av vilka ett kräver omfattande utredning och det andra kan bedömas utan att bevisning förebringas. Som exempel kan nämnas att kändanden till stöd för ett skadeståndsyrkande åberopar dels vårdslöshet och dels en omständighet som medför strikt skadeståndsansvar. Det kan då vara processekonomiskt fördelaktigt att bryta ut frågan om det föreligger strikt skadeståndsansvar till särskilt avgörande. Även en av flera invändningar från svarandens sida kan brytas ut till särskilt avgörande enligt det aktuella lagrummet. Som exempel kan nämnas det fall som jag tog upp tidigare, alltså att svaranden i ett vidlyftigt mål om köp bl. a. påstår att kändandens anspråk är preskriberat.

Utvidgning av tillämpningsområdet

Mellandomen kan vara en utmärkt metod att få till stånd ett ändamålsenligt handläggningssätt av ett komplicerat mål, till gagn för både parterna och domstolen. Erfarenheterna av de nuvarande reglerna om *mellandom* visar emellertid att det finns utrymme för förbättringar. För det första menar många att *mellandom* förekommer alltför sällan, bl. a. till följd av att reglerna inte ger tillräckliga möjligheter att dela upp handläggningen på ett sätt som är processekonomiskt motiverat. För det andra framgår — inte

minst av flera refererade rättsfall — att det i många fall är svårt att ange vad som är ett rättsfaktum. Det medför osäkerhet hos parter och ombud om huruvida reglerna om mellandom är tillämpliga. Om en mellandom meddelas trots att en uppdelning av handläggningen inte är tillåten, riskerar man att domen undanröjs av högre rätt. Det inverkar naturligtvis på benägenheten hos domstolarna att dela upp handläggningen enligt reglerna om mellandom. Slutligen har konstruktionen av de nuvarande reglerna generellt den svagheten att man når de eftersträvade processekonomiska vinsterna endast i vissa fall, medan man i andra fall får fördyringar. Det hänger samman med att en uppdelning av handläggningen medför en risk för dubbla processkedjor.

När man skall överväga en utvidgning av tillämpningsområdet för institutet mellandom bör man börja med att undersöka i vilka situationer en uppdelning av handläggningen medför fördelar. Som jag tidigare varit inne på bör uppdelningen göras så att den fråga som avgörs genom mellandomen kräver så lite utredning som möjligt. I en rättegång där det krävs mycket utredning bör uppdelningen således göras så att utanför mellandomen lämnas frågor som är mycket utredningskrävande. Annars är vinsterna med mellandomen så små att nackdelarna — främst risken för dubbla processer i flera instanser — lätt tar överhanden.

Det är vidare processekonomiskt fördelaktigt om uppdelningen kan göras så att man på goda grunder kan hoppas att genom mellandomen avgöra målet i dess helhet, och alltså inte behöva gå vidare med återstoden.

Slutligen är det önskvärt att det inte förekommer alltför mycket gemensam bevisning i mellandomsfrågan och den fråga som lämnas utanför. Det är viktigt av hänsyn både till processekonomi och till eventuella vittnen m. m.

Mellandom rörande en rättsfråga

De krav som processekonomi och andra faktorer ställer leder fram till slutsatsen att det idealiska målet för en utvidgning av mellandomsmöjligheten skulle vara att mellandom fick meddelas i en från sakfrågor isolerad rättsfråga. En rättsfråga kräver nämligen typiskt sett inte någon bevisning. I många fall kan tingsrättsprocessen rörande en isolerad rättsfråga vara helt skriftlig, och i de allra flesta fall gäller detsamma för hovrättsprocessen. Den risk för dubbla processkedjor som är förenad med mellandomsinstitutet spelar därmed inte så stor roll.

Emellertid skulle en reform som innebar att mellandom kunde ges över isolerade rättsfrågor kräva en klar definition och avgränsning av rättsfrågebegreppet, något som inte är en alldeles lätt uppgift. Begreppet förekommer inte i den svenska processrättslagstiftningen utan har hos oss utvecklats inom den juridiska doktrinen. Däremot förekommer det i vissa utländska processordningar, men det finns ingen internationellt godtagen innebörd av begreppen sakfråga och rättsfråga. Frågorna kan gå in i varandra och det skulle krävas ganska sofistikerade konstruktioner för att fullständigt beskriva dessa begrepp. Jag ser det som en fördel om det går

att undvika att begreppet rättsfråga införs i den svenska processrättsliga lagstiftningen.

En avsevärt smidigare lösning skulle man få, om man i enlighet med vad utredaren föreslagit inför en regel av innebörd att mellandom kan meddelas över en *fråga som främst angår rättstillämpningen*. En sådan regel skulle avse i första hand rättsfrågor, men även en del frågor som står på gränsen mellan sakfrågor och rättsfrågor. Man skulle på det sättet avsevärt utöka möjligheterna att bryta ut en del av ett mål till särskilt avgörande. Exempelvis kan man med nuvarande reglering inte meddela mellandom rörande frågan om ett ingånget avtal är att bedöma som ett köpeavtal, eftersom det i det fallet inte är fråga om ett rättsfaktum. Med den föreslagna nya regeln blir mellandom möjlig i ett sådant fall. Likaså blir det möjligt att meddela mellandom rörande frågan vilket lands lag som skall tillämpas rörande en viss fråga. En fråga om ett visst handlings sätt är vårdslöst eller inte är ett annat exempel på en fråga som skulle kunna bli föremål för mellandom enligt den föreslagna regeln. Som ytterligare exempel kan nämnas en fråga om en viss viljeförklaring är ett anbud i avtalslagens mening och om en viss person haft ställningsfullmakt. Mot bakgrund av de angivna exemplen kan jag inte instämma i de farhågor som antytts från ett par remissinstanser om att en reform av den föreslagna innebörden inte skulle ha något praktiskt tillämpningsområde.

Uttrycket "fråga som främst angår rättstillämpningen" har under remissbehandlingen kritiserats för att det kan ge upphov till tolkningsproblem. Jag kan hålla med om att begreppet är vagt i konturerna. Men det ser jag inte som någon nackdel. Jag menar tvärtom att det är en fördel med en reglering som ger domstolen frihet att från fall till fall bedöma vad som är en ändamålsenlig handläggningsordning. Men det är klart att det går en gräns mellan frågor som främst angår rättstillämpningen och frågor som i första hand är att anse som sakfrågor. Frågor av sistnämnda typ bör enligt min mening inte kunna bli föremål för mellandom annat än enligt reglerna om mellandom över rättsfakta.

I likhet med en bred majoritet av remissinstanserna förordar jag mot denna bakgrund att en möjlighet till mellandom över frågor som främst angår rättstillämpningen införs.

Under remissbehandlingen har uppmärksammats hur den föreslagna möjligheten att meddela mellandom över en fråga som främst angår rättstillämpningen förhåller sig till reglerna om omröstning i 16 kap. RB. Nu gäller att alla frågor som kan göras till föremål för mellandom också kan ställas upp till särskild omröstning när hela målet avgörs i ett sammanhang. Fördelen med en sådan ordning är att utgången i en viss fråga blir densamma oberoende av om frågan avgörs genom mellandom eller i samband med den slutliga domen.

Jag skall belysa problemet med ett teoretiskt exempel. Antag att det i ett mål är fråga om huruvida svensk eller utländsk rätt skall tillämpas. En sådan fråga kan inte ställas upp till särskild omröstning. Däremot kan den göras till föremål för mellandom enligt de regler utredaren förordar om mellandom över frågor som främst angår rättstillämpningen. Antag vidare att av tre domare en vill tillämpa utländsk rätt och därvid bifalla käromå-

let medan av de återstående två domarna, som vill tillämpa svensk rätt, rättens ordförande vill bifalla käromålet och den andre domaren vill ogilla det. Antag slutligen att den domare som vill tillämpa utländsk rätt har den uppfattningen att käromålet med tillämpning av svensk rätt bör ogillas. I detta exempel blir målets utgång olika beroende på om frågan om svensk eller utländsk rätt skall tillämpas görs till föremål för mellandom eller inte. Om frågan görs till föremål för mellandom kommer nämligen den domare, som vill tillämpa utländsk rätt och som blir överröstad i den frågan, att få delta i omröstningen om målets utgång enligt svensk rätt. Vid denna omröstning kommer hans röst att medföra att käromålet ogillas. Om frågan vilket lands lag som skall tillämpas inte görs till föremål för mellandom, kommer vid den gemensamma omröstningen två domare att rösta för bifall och en för ogillande. Käromålet kommer då att bifallas.

I tidigare lagstiftningsarbete har det bedömts som närmast självklart att mellandom inte skall kunna ges om annat än sådant som man enligt omröstningsreglerna kan rösta särskilt om (se t. ex. SOU 1969: 41 s. 142 och prop. 1971: 45 s. 104). Frågan är om det nu finns anledning att revidera den uppfattningen.

Först och främst måste man ha klart för sig att det är ovanligt att det råder oenighet inom rätten. I de allra flesta fall är rättens ledamöter av samma uppfattning, och det blir alltså över huvud taget inte fråga om någon omröstning. Det skulle med all sannolikhet bli utomordentligt sällsynt att en mellandom över en fråga som främst angår rättstillämpningen skulle komma att föranleda att målet fick en annan utgång än det hade fått om mellandom inte hade meddelats. Problemet är således mer av teoretisk än praktisk natur.

Härtill kommer att det även i andra sammanhang förekommer att handlägningsordningen kan påverka målets materiella utgång. Ett exempel är de regler enligt vilka en tingsrätt i vissa fall kan välja mellan en sammansättning med en eller tre lagfarna domare. Naturligtvis kan det valet påverka målets utgång. Ett annat exempel är den möjlighet som finns att handlägga ett civilrättsligt anspråk i en brottmålsrättegång. Det är klart att de speciella reglerna för rättegången i brottmål kan påverka utgången. Dessa exempel visar att mitt förslag inte innebär något brott mot grundläggande processrättsliga principer.

Mot bakgrund av det sagda finns det enligt min mening inte några avgörande olägenheter med att en mellandom kan meddelas över något som inte kan ställas upp till särskild omröstning.

Inom doktrinen har röster höjts för en ordning som gör det möjligt att ställa upp en fråga som främst angår rättstillämpningen till särskild omröstning (se Ekelöf, Rättegång, tredje häftet, femte upplagan 1988, s. 75 och Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor, s. 430). En sådan reform skulle emellertid, som utredaren pekat på, kräva att den legalitetsprincip som präglar nuvarande omröstningsregler fick överges och att man fick övergå till en ordning där rätten mera fritt bestämde omröstningstema i det enskilda fallet. De risker som skulle vara förenade med detta uppväger enligt min mening inte de ringa praktiska nackdelar som uppstår om nuvarande regler behålls i ett utvidgat mellandomssystem. Jag är därför

inte beredd att föreslå att en fråga som främst angår rättstillämpningen skall kunna ställas upp till särskild omröstning.

För att markera den begränsade rättskraften hos en mellandom som meddelats med stöd av den nya bestämmelsen bör det – som utredaren har förordat – föreskrivas att mellandomen skall avse hur frågan skall bedömas *vid avgörande av saken*.

Andra mellandomsfall

Möjligheten att meddela mellandom beträffande en talan vars prövning är av betydelse för prövningen av en annan talan bör självfallet finnas kvar även med den nu förordade utvidningen av mellandomsmöjligheten. Mera tveksamt är om det finns behov av att ha kvar möjligheten att meddela mellandom över ett rättsfaktum. Den av mig föreslagna möjligheten till mellandom över en fråga som främst angår rättstillämpningen skulle nämligen kunna antas kraftigt minska behovet av sådana mellandomar. I likhet med utredaren anser jag emellertid att det inte finns tillräcklig anledning att upphäva reglerna om mellandom över rättsfakta.

Från ett par håll har man under remissbehandlingen förordat att möjligheten till avgörande genom mellandom vidgas ännu mer än vad utredaren föreslagit. Sålunda har Falu tingsrätt i sitt remissyttrande föreslagit en möjlighet till mellandom också i andra fall än dem som enligt utredaren skall kunna komma i fråga, i första hand när det gäller s. k. *bevisfakta*. Som exempel har nämnts det fallet att en kärande till styrkande av ett och samma rättsfaktum vill åberopa dels ett skriftligt dokument, vars äkthet dock förnekas av svaranden, dels en omfattande och kostsam muntlig bevisning. Göteborgs tingsrätt har förordat att domstolarna får använda mellandom efter en friare lämplighetsbedömning.

Mellandom i rena sakfrågor innebär, till skillnad från mellandom i rättsfrågor, stora risker för dubbla processer. Man skulle riskera att de tänkta processekonomiska vinsterna förbyts i förlängda och dyrbara rättegångar. Det hänger bland annat samman med att det – till skillnad från vad som är fallet beträffande rättsfrågor – är svårt för rätten att före en huvudförhandling ha ens en preliminär uppfattning om utgången av en sakfråga. Därmed finns det risk att rätten delar upp handläggningen på ett sätt som senare visar sig vara processekonomiskt ofördelaktigt. Om rätten undantagsvis – exempelvis i det fall som Falu tingsrätt tagit upp – skulle ha en klar uppfattning om hur en bedömning i en sakfråga skulle utfalla kan man ofta nå samma resultat som en mellandom skulle innebära genom att använda reglerna om avvisande av bevisning. Jag är mot den bakgrunden inte beredd att nu förorda en utvidgning av det undantag från normala regler som mellandomsbestämmelserna utgör till ytterligare fall. Reglerna måste innehålla spärrar mot att fall som typiskt sett kan medföra risker för olägenheter kan bli föremål för mellandom.

Vem skall avgöra om mellandom skall ges?

Enligt gällande rätt ligger det helt och hållet i domstolens hand att – oavsett parternas inställning – avgöra om mellandom bör ges över en

talans vars prövning är avgörande för prövningen av en annan talan som handläggs i samma rättegång (17 kap. 5 § första stycket RB). Mellandom över ett rättsfaktum (17 kap. 5 § andra stycket RB) förutsätter däremot att en av parterna begär det. Om motparten i ett sådant fall motsätter sig mellandom krävs det synnerliga skäl för att mellandom ändå skall få ges. Att parterna har tillerkänts ett inflytande beror på att i sämsta fall i samma mål en prövning kan komma att ske två eller t. o. m. flera gånger i varje instans med åtföljande fördyring och tidsutdräkt (se prop. 1971: 45 s. 106). Domstolen har alltid rätt att avstå från att företa en fråga till avgörande genom mellandom, om en sådan kan bedömas vara mindre lämplig ur processekonomisk synvinkel.

Jag konstaterar först att varken utredaren eller remissinstanserna har ifrågasatt någon ändring i nu nämnda hänseenden av de nuvarande reglerna beträffande mellandom avseende en särskild talan. Även jag anser att den nuvarande regleringen i denna del är tillfredsställande.

När det gäller mellandom över ett rättsfaktum har utredaren föreslagit att de nuvarande reglerna om partsinflytande behålls. Han har också föreslagit att samma regler skall gälla beträffande mellandom över en fråga som främst angår rättstillämpningen. Sveriges Advokatsamfund har under remissbehandling ifrågasatt om inte denna reglering innebär en onödigt långtgående begränsning av utrymmet för att meddela mellandom. Samfundet, som pekar på risken för att part motsätter sig mellandom i förhållningssyfte, har i stället föreslagit att mellandom mot parts bestridande skall få meddelas om det föreligger *särskilda* skäl. En sådan förstärkning av domstolarnas möjlighet till egen bedömning av målns ändamålsenliga handläggning ligger enligt samfundet väl i linje med önskemålet att stärka domstolsprocessens ställning som ändamålsenligt konfliktlösningsinstitut även i dispositiva tvistemål.

Jag bedömer denna fråga på följande sätt.

Domstolen har ansvaret för att målen förbereds till avgörande på ett ändamålsenligt sätt. Lagstiftaren har på senare tid genom olika lagändringar särskilt markerat detta ansvar. Jag kan t. ex. hänvisa till regeln i 42 kap. 6 § tredje stycket RB, som infördes den 1 januari 1988 och som säger att rätten skall driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. En annan markering av domstolens ansvar är de regler om hovrätternas materiella processledning som gäller fr. o. m. den 1 september 1989 (50 kap. 12 § RB). Dessa lagändringar ger uttryck för ett ändrat synsätt på förhållandet mellan rätten och parterna, som baserar sig på erfarenheter under de drygt 40 år som förflutit sedan RB trädde i kraft.

I ansvaret för att snabbt och effektivt förbereda mål till avgörande ligger också att ta initiativ till att processen delas upp på ett ändamålsenligt sätt. Det är utan tvekan rätten som i allmänhet har de bästa förutsättningarna att bedöma om en sådan uppdelning kan vara processekonomiskt gynnsam. Med de av mig föreslagna nya reglerna om mellandom över en fråga som främst angår rättstillämpningen torde det sällan föreligga någon risk för att en tillämpning av mellandomsreglerna föranleder några beaktansvärda processekonomiska nackdelar. Även de regler jag strax kommer att förorda om överklagande av mellandom minskar riskerna för det.

Ett annat skäl för att rättens inflytande på frågan skall vara starkt är – som advokatsamfundet påpekat – att varje möjlighet för en part att motsätta sig att mellandom meddelas kan användas av illojala parter för att förhålla rättegången.

Mot den angivna bakgrunden förordar jag att den uttryckliga regeln om partsinflytande på mellandomsfrågan tas bort ur 17 kap. 5 § RB. Det innebär inte att jag menar att parternas uppfattning i denna fråga skulle sakna betydelse. Rätten skall självfallet under förberedelsen diskutera mellandomsfrågan med parterna. Om någon av parterna motsätter sig mellandom är det naturligt att rätten särskilt noga överväger frågan. Det viktiga är att ingen av parterna har någon form av vetorätt.

Överklagande av en mellandom

Som jag har nämnt kan en mellandom enligt gällande regler överklagas på samma sätt som en vanlig dom. Om en mellandom överklagas, leder det ibland till processekonomiska nackdelar. Det finns nämligen, som jag tidigare varit inne på, risk för dubbla processkedjor i flera instanser.

Utredaren har föreslagit att rätten, när den meddelar mellandom rörande ett rättsfaktum eller en fråga som främst rör rättstillämpningen, skall få möjlighet att bestämma att mellandomen inte skall få överklagas särskilt utan först i samband med att målet avgörs slutligt. En sådan lösning har övervägts i tidigare lagstiftningsarbete men avvisats under motiveringen att ett fullföljdsförbud sannolikt endast mycket sällan skulle komma till användning (SOU 1969: 41 s. 144). Av de remissinstanser som i övrigt har tillstyrkt utredarens förslag såvitt avser mellandom har domstolsverket, Helsingborgs tingsrätt och Sveriges Advokatsamfund uttryckt tveksamhet till förslaget om fullföljdsförbud.

Problematiken vid överklagande av mellandom kan åskådliggöras med ett exempel. Antag att det i ett mål är tvistigt dels om en viljeförklaring från svaranden är att anse som ett anbud i avtalslagens mening, dels, om denna fråga besvaras med ja, om käranden accepterat anbudet och avtal därför kommit till stånd. Om anbudsfrågan inte kräver någon bevisning medan parterna i acceptfrågan åberopar en mängd bevisning, kan det bli aktuellt att med stöd av de av mig föreslagna nya reglerna avgöra anbudsfrågan genom mellandom. Om rätten i mellandomen skulle finna att viljeförklaringen inte är ett anbud, är det självklart att mellandomen skall kunna överklagas särskilt. Men om rätten skulle komma till motsatt uppfattning är frågan mera problematisk. En obegränsad rätt att överklaga mellandomen särskilt riskerar att leda till dubbla processkedjor. Denna risk kan minskas genom en möjlighet att förbjuda särskild talan mot mellandomen. Om rätten anser det mer eller mindre klart att dess uppfattning att viljeförklaringen var ett anbud står sig i högre rätt, skulle rätten med utredarens förslag kunna undanröja risken för dubbla processkedjor genom att föreskriva att mellandomen bara får överklagas i samband med det slutliga avgörandet. Om däremot rätten finner frågan om viljeförklaringens karaktär mera tveksam, kan det vara av värde att få frågan laga-kraftvunnet avgjord innan acceptfrågan tas upp till handläggning.

Enligt min uppfattning kan den föreslagna möjligheten för rätten att efter omständigheterna ta ställning till om en mellandom skall få överklagas särskilt i vissa fall innebära ett värdefullt instrument när det gäller att snabbt lotsa tvistemål fram till slutligt avgörande. Jag förordar därför att förslaget genomförs. En annan sak är att det givetvis alltid finns skäl för rätten att — bl. a. mot bakgrund av de diskussioner som förevarit vid den enskilda överläggningen rörande saken — kritiskt granska risken av att rättens avgörande kan komma att ändras i högre rätt, och avgöra frågan om särskilt överklagande efter detta.

Det förtjänar att påpekas att ett förbud mot särskilt överklagande påverkar rättskraftsfrågan. En dom får nämligen inte rättskraft förrän den vunnit laga kraft (17 kap. 11 § första stycket RB). Detta förhållande utgör dock enligt min mening inget problem. Den domstol som meddelat mellandomen kan ju inte ändra den (utom genom rättelse). Inte heller går det att väcka ny talan innan domen vunnit laga kraft (13 kap. 6 § RB).

2.4 Rättelse, komplettering och omprövning

2.4.1 Inledning

En domstols avgörande är bestämmande för parternas och myndigheters agerande i olika hänseenden. Det är därför viktigt att det är korrekt in i minsta detalj. Även små skrivfel, exempelvis ett fel på en siffra i ett utdömt penningbelopp eller ett felaktigt personnummer, kan förorsaka stora problem när domen skall verkställas. Domstolarnas arbete kännetecknas också av stor noggrannhet även i detaljer. Det hindrar inte att det kan uppstå fel.

Det instansordningssystem som RB tillhandahåller bygger på tanken att fel i domstolsavgöranden skall rättas till i högre instans. En grundläggande princip är vidare att ett domstolsavgörande skall vara orubbligt sedan det vunnit laga kraft. Detta medför att utrymmet för den instans där ett fel uppkommit att själv rätta till felet är begränsat.

När man utformar regler om rättelse av fel i domar och beslut, är det alltså fråga om att göra en avvägning mellan olika intressen. Å ena sidan har vi de principer som jag nyss tog upp. Å andra sidan finns det naturligtvis behov av en möjlighet att snabbt och enkelt rätta till fel där det kan ske utan att andra intressen träds för när.

RB har löst problemet så att skrivfel, felräkningar och liknande fel i domstolarnas avgöranden i tvistemål och brottmål kan rättas av den instans där felet har uppkommit enligt särskilda bestämmelser om *rättelse* (17 kap. 15 § och 30 kap. 13 § RB).

Andra myndigheter än domstolar har i allmänhet en betydligt mer omfattande rätt att ändra sina egna avgöranden än vad domstolarna har. Enligt förvaltningslagen (1986: 223) och de principer om förvaltningsbeslutens s. k. rättskraft som har utbildats i praxis gäller nämligen att myndigheten inte bara kan rätta sina beslut i sådana fall som avses med RB:s bestämmelser om rättelse utan också *ompröva* sina beslut i en del andra fall. Utredaren har övervägt möjligheterna att använda regler om ompröv-

ning i domstolsförfarandet, men funnit att det i tvistemål och brottmål, där två eller flera parter i allmänhet står mot varandra, inte är lämpligt att införa något regelrätt omprövningsförfarande enligt förvaltningslagens modell. Som jag strax närmare återkommer till (avsnitt 2.4.5) delar jag utredarens uppfattning härvidlag. Detta hindrar inte att alla möjligheter att utveckla och förbättra rättelseinstitutet bör tas tillvara i syfte att uppnå en processekonomiskt fördelaktig ordning.

2.4.2 Rättelse och komplettering i allmänhet

Mitt förslag: Rätten skall kunna rätta ett uppenbart fel även i de fall felet orsakats av någon annan än domstolen själv. Rätten får vidare komplettera ett avgörande med ett beslut i en fråga som rätten av förbiseende inte har beslutat om.

Utredarens förslag: Överensstämmer i stort med mitt förslag.

Remissinstanserna är i huvudsak positiva.

Skälen för mitt förslag:

Rättelse av skrivfel m. m.

Utredaren har utgått från att de nuvarande bestämmelserna i RB om rättelse inte är tillämpliga när felet orsakats av någon annan än domstolen själv – i första hand någon av parterna. Denna ståndpunkt vinner stöd av ett uttalande i Norstedts nya kommentar till RB, s. 17:72, och av vad remissinstanserna yttrat i frågan. Som exempel på fel som med denna tolkning av lagrummen inte går att rätta kan nämnas den situationen att åklagaren inte rätt antecknat under vilka tider den åtalade varit anhållen eller häktad och att felaktigt antal dagar därför tillgodoräknats i domen som verkställda i anstalt. Som andra exempel kan nämnas fall där ett domstolsavgörande inte kan verkställas därför att en part eller någon annan under rättegången lämnat en oriktig uppgift rörande en detaljfråga som är väsentlig för verkställigheten men som inte är tvistig, t. ex. svarandens exakta personnummer, svarandens exakta adress i ett avhysningsfall eller det exakta bilnumret vid återtagande av en bil.

Utredaren har menat att det skulle vara av värde med en uttrycklig rättelsemöjlighet även i sådana fall som jag nu nämnt. Han har därför föreslagit att de nuvarande reglerna om rättelse vid oriktighet till följd av misskrivning eller felräkning etc. utvidgas till att gälla oavsett om felet beror på domstolen själv eller på någon annan. Enligt förslaget kan det ske genom att lagtexten i 17 kap. 15 § och 30 kap. 13 § RB formuleras om. Den föreslagna formuleringen medger rättelse om ett domstolsavgörande innehåller en uppenbar oriktighet till följd av att någon skrivit eller räknat fel eller gjort annat sådant förbiseende.

Förslaget har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av de flesta remissinstanserna. Några av de domstolar som har yttrat sig har emellertid haft en annan uppfattning. Helsingborgs tingsrätt har anfört att förslaget kan

innebära en risk för att parter eller ombud i högre grad än i dag förlitar sig på att domstolen kontrollerar och korrigerar felaktiga yrkanden m. m.

För egen del tror jag att en rättelsemöjlighet vid skrivfel etc. även av annan än domstolen själv innebär en processekonomiskt fördelaktig ordning i vissa fall. Tydligen har nuvarande regler i viss utsträckning tillämpats på detta sätt (jfr betänkandet s. 86). De farhågor som Helsingborgs tingsrätt uttryckt menar jag är överdrivna. Den part som medvetet är mindre noggrann i hopp om att domstolen skall rätta till eventuella fel löper en stor risk. Domstolen är nämligen aldrig skyldig att rätta ett avgörande, utan bestämmelserna är vad man brukar kalla för fakultativa. Mot den bakgrunden tror jag inte att ett uttryckligt lagfästande av den nu diskuterade ordningen kommer att medföra ökat slarv hos parter och ombud. Jag förordar att utredarens förslag — med viss språklig jämkning — genomförs i denna del.

Regler om rättelse liknande dem som finns i 17 kap. 15 § och 30 kap. 13 § RB finns i flera andra sammanhang — 48 kap. 12 a § RB (rättelse av strafföreläggande), 19 kap. 17 § jordabalken, 39 § sjölagen (1891: 35 s.1), 32 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291), 4 kap. 22 § lagen (1984: 649) om företagshypotek och 26 § förvaltningslagen (1986: 223). Dessa bestämmelser bör anpassas till de ändringar som görs i reglerna om rättelse i tvistemål och brottmål.

Komplettering med ett beslut i en bortglömd fråga

När domstolen avgör ett mål är huvudfrågan i allmänhet om den talan som förs skall bifallas eller ogillas. Det är denna fråga som i RB kallas för *saken*, och den avgörs genom dom (17 kap. 1 § och 30 kap. 1 § RB). Rätten kan också skilja saken från sig utan att avgöra den, exempelvis genom ett avvísings- eller ett avskrivningsbeslut. Sådana beslut kallas slutliga beslut.

I samband med en dom eller ett slutligt beslut fattar rätten i allmänhet beslut i andra frågor, som enligt RB:s terminologi formellt sett inte avser själva saken. Det kan vara interimistiska frågor, frågor om säkerhetsåtgärder, frågor om avräkning av häktningstid, frågor om rättegångskostnader och rättshjälpsfrågor. Det inträffar någon gång att en domstol glömmar bort att besluta i en sådan fråga, och domstolen kan inte med stöd av gällande regler meddela beslut sedan målet väl är avgjort. Den möjlighet som står till buds är därför att försöka få högre rätt att besluta i den bortglömda frågan, antingen inom ramen för ett vanligt överklagande eller genom att använda extraordinära rättsmedel. Ett sådant förfaringssätt är emellertid kostnadskrävande och omständligt.

Ett sätt att åstadkomma en processekonomiskt fördelaktigare ordning vore att generellt göra det möjligt för domstolen att i efterhand komplettera ett slutligt avgörande med beslut i frågor som inte hör till saken. Den nuvarande huvudregeln om att beslut i bifrågor skall tas in i det slutliga avgörandet har emellertid goda skäl för sig, och jag är orolig för att en generell möjlighet att komplettera ett slutligt avgörande i efterhand skulle riskera att på ett olyckligt sätt skymma sambandet mellan det slutliga

avgörandet och de processuella frågor som det här framför allt är fråga om. Jag förordar därför inte en sådan lösning.

Det återstår då att försöka lösa problemet med hjälp av rättelseinstituttet. Utredaren har föreslagit att rätten skall få möjlighet att komplettera en dom eller ett slutligt beslut med ett beslut, som rätten till följd av förbiseende underlåtit att fatta trots att det skulle ha meddelats i samband med domen eller det slutliga beslutet. En förutsättning för komplettering är enligt förslaget att det kan ske inom två veckor från det avgörandet meddelades. Anledningen till tidsfristen är att utredaren velat ge parterna tid att överväga om rättelsen bör föranleda att domen överklagas.

De flesta remissinstanserna har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran. Några domstolar har emellertid avstyrkt förslaget, bl. a. av principiella skäl. Å andra sidan har Svea hovrätt, som tillstyrkt förslaget, föreslagit att domstolen även skall få rätt att komplettera ett avgörande med ett bortglömt moment i prövningen av själva saken. Exempelvis borde det enligt hovrätten, när rättegången gäller flera kumulerade käromål och domstolen glömmer bort att döma i ett av dem, finnas en möjlighet att komplettera domen med ett domslut i det bortglömda käromålet.

För egen del menar jag att man kan hysa betänkligheter av principiell art mot att ge domstolen möjlighet att komplettera en dom med ett domslut i en bortglömd del av själva saken. Härtill kommer att det torde vara ytterligt ovanligt i praktiken att det förekommer förbiseenden av detta slag i domstolsarbetet. Jag är därför inte beredd att gå så långt som Svea hovrätt föreslagit. Inskränker man sig däremot enbart till beslut som inte avser själva saken, minskar de principiella betänkligheterna avsevärt i styrka, samtidigt som man täcker in de i praktiken förekommande fallen. Jag förordar därför en reform av den omfattning som utredaren föreslagit. Med hänsyn till möjligheten av att det kompletterande beslutet kan påverka parternas benägenhet att överklaga avgörandet i själva saken, bör som utredaren föreslagit kompletteringsmöjligheten stå öppen endast två veckor, dvs. så kort tid att överklagande hinner ske (jfr mitt förslag om tiden för överklagande av beslut i avsnitt 2.7).

Jag ser inte något behov av att, som någon remissinstans föreslagit, inskränka kompletteringsmöjligheten till fall där det är *uppenbart* av förbiseende som beslutet inte tagits upp i det slutliga avgörandet.

Jag förordar att 17 kap. 15 § och 30 kap. 13 § RB ändras i enlighet med det sagda. Vidare förordar jag att en motsvarande möjlighet till komplettering för de allmänna förvaltningsdomstolarnas del införs i 32 § förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Avräkning av tid för straffprocessuella frihetsberövanden

Jag skall här nämna något om en typ av fel som framför allt tidigare varit ganska vanligt förekommande. Den som varit utsatt för straffprocessuella frihetsberövanden har under vissa förutsättningar rätt att få den tiden avräknad när han döms till ansvar. Domstolen skall då i domen ange det antal dagar som den ådömda påföljden skall anses verkställd i anstalt. Dessa regler infördes år 1973, och i början uppstod ett jämförelsevis stort

antal fel när domstolarna tillämpade reglerna. Konstruktionen av reglerna om överklagande av domar och beslut medför att den som anser att avräkningen har blivit felaktig i en dom inte kan överklaga denna fråga utan att samtidigt överklaga själva domen. I olika sammanhang har möjligheterna att rätta sådana fel diskuterats, och röster har höjts för ökade möjligheter att använda rättelseinstitutet.

Ganska vanligt är att domstolen väl beslutar om avräkning, men räknar fel så att för få eller för många dagar avräknas. I sådana fall är det klart att rättelsereglerna är tillämpliga. Även om felet beror på att någon annan än domstolen har varit försumlig, exempelvis på att åklagaren lämnat felaktiga upplysningar om tiden för frihetsberövande, kan rättelse äga rum enligt de av mig föreslagna nya reglerna. En annan kategori av fel är att det över huvud taget inte finns något beslut om avräkning i domen, trots att rätt till avräkning föreligger. I sådana fall har domstolen alltså av förbiseende underlåtit att fatta beslut om avräkning. Fel av den typen har hittills inte kunnat rättas, men med de regler om komplettering som jag föreslår blir det möjligt.

Som framgått av vad jag sagt ger de nya regler om rättelse och komplettering som jag föreslår goda möjligheter att komma till rätta med de allra flesta fall av felaktig tillämpning av reglerna om obligatorisk avräkning av tid för straffprocessuella frihetsberövanden. Jag delar därför utredarens uppfattning, som vunnit stöd hos majoriteten av remissinstanserna, att det inte behövs några speciella regler om rättelse av sådana fel. En brist i systemet kan fortfarande sägas vara att det inte går att överklaga ett beslut om avräkning utan att samtidigt överklaga själva domen. Denna fråga sammanhänger med hela fullföljdssystemets utformning, och det finns enligt min mening inte tillräckliga skäl att nu bryta ut den till särskild behandling.

2.4.3 Fel rörande den tilltalades identitet

Mitt förslag: En möjlighet till rättelse införs för den situationen att en tilltalad i brottmål lämnat oriktiga uppgifter om sin identitet och domen därför blivit felaktig.

Utredarens förslag: Överensstämmer väsentligen med mitt förslag.

Remissinstanserna är i huvudsak positiva.

Skälen för mitt förslag: Jag skall nu ta upp ett problem som det inte går att komma till rätta med genom de regler som jag tidigare har behandlat. Det upptäcks ibland (i mellan fem och tio fall om året) att en person, exempelvis genom att visa upp ett pass som har utfärdats för en annan person, har åtalats och dömts under felaktiga identitetsuppgifter. I allmänhet rör det sig om utländska medborgare eller statslösa som är berövade friheten, varför lagföringen måste ske snabbt. Att gärningsmannen döms under felaktiga identitetsuppgifter kan omöjliggöra straffverkställighet och medföra olägenheter för den person vars identitet kommit till användning.

Härutöver kan det bli omöjligt att beakta domen vid återfall i brott eller vid överträdelse av ett i domen meddelat förbud att vistas i riket.

Det är alltså angeläget att det går att rätta till ett fel av den här typen. De vanliga sätten att rätta till fel i domstolsavgöranden passar emellertid mindre bra. Man kan inte överklaga en dom bara för att få identitetsuppgifterna ändrade. Det går visserligen att anföra besvär över domvilla, men då tvingas man att anordna en fullständig ny process för att få gärningsmannen fälld, trots att det kan framstå som uppenbart att identitetsfrågan i sig är utan betydelse för domens innehåll i övrigt. Reglerna om återställande av försutten tid kan bara användas av den person som svarar mot de i domen angivna felaktiga identitetsbeteckningarna. Inte heller resningsreglerna kan komma till tillämpning i särskilt många fall. Precis som besvär över domvilla kan resningsförfarandet bara syfta till att undanröja avgörandet. Som jag nämnt är inte heller reglerna om rättelse tillämpliga. Det är ju inte fråga om att någon skrivit eller räknat fel eller gjort ett liknande misstag.

Eftersom lagstiftningen således inte erbjuder några praktiskt användbara möjligheter att rätta till fel av det här slaget, har domstolarna ibland tillämpat egna metoder. Det har sålunda förekommit att en hovrätt vid besvär över domvilla undanröjt domen endast såvitt avsett personuppgifterna och samtidigt satt in de rätta uppgifterna i domen. Även rättelserglerna har ibland kommit till användning trots att de inte är tillämpliga. Vanligare är att domstolen utan att fatta ett formellt beslut om rättelse beslutar att domen skall förses med en anteckning om att det har blivit utrett att den person som under visst namn har uppträtt i rättegången och av tingsrätten dömts var en viss annan person. På grundval av denna anteckning brukar kriminalvårdsstyrelsen tillåta att domen verkställs mot den faktiske gärningsmannen, och kriminalregisteranteckningar m. m. ändras till att avse denne.

Dessa metoder som utvecklats vid sidan av lagstiftningen visar att det finns ett behov av ett lagreglerat sätt att komma till rätta med felaktiga uppgifter i brottmålsdomar om den dömdes identitet. Utredaren har föreslagit att en ny typ av rättelseförfarande tillskapas för detta ändamål. Enligt utredarens förslag skall identitetsuppgifterna i en brottmålsdom kunna rättas på yrkande av åklagaren, om det kan antas att utgången i målet inte skulle ha blivit lindrigare eller mindre ingripande för den tilltalade ifall uppgifterna varit kända.

Förslaget har tillstyrkts av de flesta remissinstanser. Göta hovrätt har emellertid menat att det inte är lämpligt att belasta RB med bestämmelser för de få fall som det här är fråga om. Enligt min mening måste emellertid lagstiftaren se till att det finns möjligheter att rätta till felaktiga avgöranden också i dessa fall, även om de är få. Regler härom har sin plats bland bestämmelserna om rättelse i RB. Helsingborgs tingsrätt och Föreningen Sveriges åklagare har i sina remissvar hävdade att en metod som utvecklats i praxis, nämligen att utan rättelsebeslut korrigera identitetsuppgifterna i den felaktiga domen, är bättre än utredarens förslag eftersom det inte krävs att parterna eller någon annan hörs. Som jag ser det är det emellertid för det första i princip inte godtagbart att den viktiga uppgiften i en dom

om vem som dömts till ansvar ändras utan stöd av lag. För det andra är det enligt min mening påkallat med regler som garanterar att parterna i princip bereds tillfälle yttra sig innan rättelse sker i dessa fall. En ordning efter de av utredaren föreslagna riktlinjerna bör därför genomföras.

Som jag sade är en förutsättning för rättelse enligt utredarens förslag att utgången inte skulle ha blivit lindrigare eller mindre ingripande för den tilltalade ifall de rätta identitetsuppgifterna varit kända för rätten. Skälet till förslaget i denna del är att den tilltalades bakgrund kan ha betydelse för straffmätning och påföljdsval (se t. ex. 29 kap. 5 § och 30 kap. 4 § brottsbalken). Om en person med ett fläckfritt förflutet falskeligen legitimerar sig med ett pass som tillhör en tidigare straffad person och därigenom blir dömd till en mer ingripande påföljd än han skulle ha blivit om hans rätta identitet varit känd, skulle enligt utredarens förslag rättelse således inte få ske.

Förslaget har i denna del avstyrkts av riksåklagaren. Enligt riksåklagaren måste man hålla i sär å ena sidan den formella frågan, att varje tilltalad skall dömas och i förekommande fall avtjäna straff under sitt rätta namn, och å andra sidan den materiella frågan, huruvida den felaktiga identiteten påverkat påföljden. Om utredarens förslag godtas, kan det enligt riksåklagaren leda till orimliga resultat, särskilt om någon har utnyttjat en annan verklig persons namn. Skulle nämligen inte förutsättningar för vare sig domvillobesvär eller resning vara för handen, kommer det enligt riksåklagaren inte att finnas någon möjlighet att rätta felaktiga uppgifter om den dömdes identitet i de fall uppgifterna har betydelse i försvårande riktning för den dömdes.

Jag instämmer med riksåklagaren i att den av utredaren föreslagna begränsningen av möjligheterna att rätta felaktiga identitetsuppgifter kan leda till orimliga resultat. Som jag ser det kräver inte heller hänsynen till den dömdes att möjligheterna till rättelse begränsas på det föreslagna sättet. De fall som det är fråga om torde i praktiken nästan undantagslöst gälla ganska allvarlig brottslighet där vederbörande gripits i samband med gärningen och därefter häktats. I sådana fall spelar i allmänhet gärningsmannens bakgrund en relativt underordnad roll vid straffmätning och påföljdsval. Det torde vidare vara mycket ovanligt att den som vill dölja sin identitet uppger en falsk identitet som kan föranleda att han får ett strängare straff än han annars skulle ha fått. Om den dömdes efter en rättelse skulle anses ha fått för strängt straff, finns det ju dessutom möjligheter att komma till rätta med det genom att överklaga domen. Om domen vunnit laga kraft, torde under vissa förhållanden reglerna om extraordinära rättsmedel kunna komma till användning.

Jag förordar alltså sammanfattningsvis att en rättelse av felaktig identitet skall kunna ske oberoende av vilken inverkan den korrekta uppgiften skulle ha haft på utgången i målet. Även i övrigt bör vissa språkliga justeringar göras i förhållande till utredarens förslag. Jag förordar att 30 kap. 13 § RB ändras i enlighet med det sagda.

Mitt förslag: Rätten behöver inte ge parterna tillfälle att yttra sig före ett beslut om rättelse eller komplettering, om det är uppenbart obehövligt.

Utredarens förslag: Utredaren har inte särskilt berört frågan.

Remissinstanserna: Ett par remissinstanser har berört frågan. Helsingborgs tingsrätt har föreslagit en lösning som överensstämmer med mitt förslag.

Skälen för mitt förslag: Som jag nämnt måste rätten före ett rättelsebeslut enligt gällande regler bereda parterna tillfälle att yttra sig. Utredaren har inte föreslagit någon uppmjukning av det kravet. Han har vidare föreslagit att samma krav skall gälla när rätten skall komplettera ett avgörande med ett beslut i en bortglömd fråga. Detta krav medför, som ett par remissinstanser har påpekat, att rättelseförfarandet blir relativt omständligt. Helsingborgs tingsrätt har föreslagit att domstolen skall ges möjlighet att meddela beslut om rättelse utan att bereda parterna tillfälle att yttra sig, när detta är uppenbart obehövligt.

Både förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen innehåller bestämmelser om rättelse med en sådan ventil som Helsingborgs tingsrätt förordat. Enligt min mening finns det skäl att införa en motsvarande möjlighet i RB. Det finns nämligen fall då en rättelse inte alls berör parterna i målet – exempelvis när rättelsen rör ett beslut om ersättning till någon som inte är part. I sådana fall bör rätten kunna underlåta att ge parterna tillfälle att yttra sig.

I detta sammanhang vill jag påpeka att skyldigheten att ge parterna tillfälle att yttra sig inte kan anses innefatta en ovillkorlig skyldighet att *delge* parterna ett förläggande enligt bestämmelserna i delgivningslagen (1970:428). Det torde i normalfallet räcka med en telefonkontakt eller ett meddelande som skickas utan delgivningsförfarande.

Slutligen vill jag nämna en annan fråga som kommit upp under remissbehandlingen. Göteborgs tingsrätt har ifrågasatt hur rätten bör vara domför vid beslut om komplettering – skall t. ex. nämndemän delta när det är fråga om en brottmålsdom? Svaret på den frågan torde vara att eftersom den handläggning som avslutas med ett beslut om rättelse eller komplettering inte sker vid huvudförhandling är reglerna om domförhet vid huvudförhandling inte tillämpliga. Tingsrätt är således enligt 1 kap. 3 § RB domför med en lagfaren domare. Någon anledning att överväga en annan reglering för dessa enkla frågor finns enligt min mening inte.

2.4.5 Omprövning i vissa ärenden

Mitt förslag: Efter mönster av vad som gäller i förvaltningen införs regler om omprövning av beslut i lagen om handläggning av domstolsärenden.

Utredarens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna är i huvudsak positiva.

Skälen för mitt förslag: Som jag sade inledningsvis innehåller förvaltningslagen (1986: 223) regler om omprövning, vilka går längre än de regler om rättelse som jag hittills har talat om. Enligt förvaltningslagens 27 § skall nämligen en myndighet som finner att ett beslut som den har meddelat som första instans är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och utan att det blir till nackdel för någon enskild part.

Skyldigheten för myndighet att ompröva sitt beslut gäller även om beslutet överklagas, såvida inte klaganden begär att beslutet tills vidare inte skall gälla (inhibition). Skyldigheten gäller inte, om myndigheten har överlämnat handlingarna i ärendet till en högre instans eller om det i annat fall finns särskilda skäl mot att myndigheten ändrar beslutet.

Enligt 28 § förvaltningslagen förfaller ett överklagande, om myndigheten själv ändrar beslutet så som klaganden begär. Ändrar myndigheten beslutet på annat sätt än klaganden begär, skall överklagandet anses omfatta det nya beslutet, om inte avvisning skall ske på grund av att överklagandet kommit in för sent.

I prop. 1985/86: 80 (s. 77–79) utvecklas förutsättningarna för omprövning enligt förvaltningslagen på i huvudsak följande sätt.

Den första förutsättningen för att myndigheten skall vara skyldig att ompröva sitt beslut, att beslutet är uppenbart oriktigt, innebär att myndigheten normalt inte är skyldig att göra någon mera ingående granskning av ett redan avgjort ärende annat än då den har särskild anledning till det. Vid överklagande räcker det i allmänhet att myndigheten läser igenom klagandens skrivelse och det överklagade beslutet. Bara om denna genomläsning ger vid handen att utgången sannolikt bör vara en annan behöver myndigheten i allmänhet granska ärendet närmare.

Att en part åberopar nya omständigheter är ett exempel på faktorer som ibland gör att beslutet framstår som uppenbart oriktigt. Ett förbiseende eller en felbedömning som myndigheten själv upptäcker att den har gjort kan också ge anledning till omprövning. Uttrycket "uppenbart oriktigt" är avsett att täcka även fall då beslutet visserligen var riktigt vid tillkomsten men senare inträffade omständigheter gör att beslutet uppenbart framstår som felaktigt eller olämpligt.

Som en andra förutsättning för skyldigheten att ompröva beslutet gäller att omprövningen kan göras snabbt och enkelt. Det innebär att skyldigheten normalt inte gäller när det krävs ytterligare utredning i ärendet. Ett överklagande får inte bli liggande hos myndigheten i väntan på omprövning.

Den tredje förutsättningen, att ändringen kan ske utan att det blir till nackdel för någon enskild part, innebär att förvaltningslagen inte medför någon skyldighet att återkalla gynnande beslut. Lagen medför inte heller någon skyldighet att skärpa förbud, förlägganden och liknande beslut som är betungande för den enskilde. Någon sådan skyldighet kommer normalt inte heller att föreligga i flerpartsärenden. Någon skyldighet föreligger sålunda inte att ändra ens ett uppenbart oriktigt beslut, om ändringen skulle innebära att någon enskild part får sin rättsställning försämrad. Detta gäller även om myndigheten förutser att en sådan ändring under alla förhållanden kommer att göras i högre instans.

Enligt förvaltningslagen kan en myndighet däremot bli skyldig att på nytt ta upp och bifalla en ansökan om en förmån som den tidigare har avslagit helt eller delvis. Den kan också bli skyldig att återkalla eller mildra ett förbud, ett föreläggande eller liknande.

Ytterligare en förutsättning för omprövningsskyldigheten är att myndigheten ännu inte har överlämnat handlingarna till den som skall överpröva beslutet.

Slutligen krävs att det inte heller i övrigt finns särskilda skäl mot att myndigheten ändrar beslutet. Ibland framstår det nämligen, trots att övriga förutsättningar för omprövning är uppfyllda, som mindre lämpligt att myndigheten omprövar sitt beslut. Bl. a. är vissa beslut av den karaktären att de i princip bör vara lika orubbliga som domstolarnas domar sedan de har vunnit laga kraft. Ett annat skäl mot omprövning hos beslutsmyndigheten kan vara att det rör sig om ett överklagat beslut och att detta har samband med ett annat beslut som är beroende av den högre instansens prövning. Om en myndighet finner att ett överklagat beslut är oriktigt på bara en av de punkter som överklagandet avser och om den punkten är mindre betydelsefull i sammanhanget, kan det också ibland vara lämpligast att handlingarna lämnas direkt till den högre instansen.

Utredaren har kommit fram till att omprövningsregler liknande förvaltningslagens inte bör införas när det gäller vad som brukar kallas rättskipning i egentlig mening, alltså när det gäller brottmål och tvistemål som handläggs enligt RB. Det sammanhänger främst med att det i sådana mål föreligger ett tvåpartsförhållande. Denna utredarens ståndpunkt har godtagits av remissinstanserna, och även jag delar hans uppfattning i denna del.

I en del fall skall dock en tingsrätt vid prövningen av en fråga inte tillämpa RB utan i stället lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden, den s. k. ärendelagen. Denna lag avser ärenden angående rättsvård, som tingsrätt har att ta upp självmant eller efter ansökan och som inte enligt lag eller författning skall handläggas i den ordning som är föreskriven för brottmål eller tvistemål. I princip gäller lagen inte bara tingsrätt utan även vid överklagande av ett tingsrättsavgörande. I allt som inte regleras av ärendelagen tillämpas RB vid handläggningen av ett ärende. I fråga om möjligheterna till rättelse och komplettering gäller sålunda för alla typer av domstolsärenden RB:s regler. De förändringar som jag har föreslagit idag kommer därmed att gälla även för domstolsärendena.

Att det är ärendelagen och inte RB som är primärt tillämplig innebär bl. a. att man får en mindre formbunden hantering med möjligheter för rätten att ganska fritt bestämma om förfarandet skall vara skriftligt eller muntligt.

Typexempel på frågor som handläggs enligt ärendelagen är tillstånd till adoption, dödsbos avträdande till förvaltning av boutredningsman, dödande av förkommen handling, upplösning av samäganderättsförhållande, byte av släktnamn samt olika tillstånd enligt familjelagstiftningen. Även ärenden enligt 10 § lagen (1976: 206) om felparkeringsavgift, förmynderskapsärenden samt ärenden angående registrering av bouppteckning och fastställande av arvsskatt handläggs enligt ärendelagen. Däremot handläggs exempelvis inte inskrivningsärenden enligt jordabalken och sjölagen (1891: 35 s. 1) enligt ärendelagen.

De allra flesta ärenden är s. k. enpartsärenden. Mot den sökandes intresse av att få bifall till sin ansökan står enbart allmänna intressen. Oftast kan ärendet i dessa fall avgöras på grundval av de uppgifter som sökanden tagit fram, eventuellt kompletterade med ett yttrande av en myndighet. Andra ärenden är s. k. tvåpartsärenden och företer likheter med de mål som handläggs enligt RB.

De s. k. enpartsärendena företer stor likhet med de ärenden som handläggs enligt förvaltningslagen. Utredaren har föreslagit att det införs omprövningsregler för dem som överensstämmer med förvaltningslagens. Alla remissinstanser har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran utom Göteborgs tingsrätt, som menat att det inte finns behov av sådana regler och att förändringar bör anstå till dess en genomgripande översyn av ärendelagen kan göras. För egen del tror jag att den av utredaren föreslagna *möjligheten till omprövning kommer att bidra till att avlasta framför allt hovrätterna en del onödiga överklaganden, särskilt när det gäller frågor om bestämmande av arvsskatt. Det är enligt min mening ett tillräckligt skäl för att genomföra förslaget.*

Däremot företer de ärenden där två enskilda parter står mot varandra stora likheter med de mål som handläggs enligt RB. Det bör därför enligt min mening normalt inte förekomma omprövning i dessa ärenden. Det föreslås i lagtexten komma till uttryck genom att det – i likhet med vad som gäller enligt förvaltningslagen – för omprövning förutsätts att det inte uppstår nackdelar för någon enskild part.

Svea hovrätt har ansett att det bör införas en tidsgräns inom vilken omprövning får ske, förslagsvis lika med besvärstiden. Jag delar den uppfattningen när det gäller omprövning på begäran av part.

Lagrådet har anfört att det inte kan förväntas att sökanden eller annan som ärendet angår alltid kommer att förstå skillnaden mellan en begäran om omprövning och ett överklagande. Den som bara begärt omprövning bör därför enligt lagrådets mening också anses ha överklagat beslutet, om tingsrätten ändrar beslutet på annat sätt än han begärt. Lagrådet har föreslagit att det sagda skall framgå av lagtexten.

Enligt min mening bör man i görligaste mån hålla isär de båda instituten omprövning och överklagande. Omprövning innebär en förnyad granskning av samma instans, medan överklagande innebär att man påkallar ändring hos en högre instans. Denna skillnad suddas ut om man gör som lagrådet föreslår. Härtill kommer att det måste det finnas utrymme för en part att uttryckligen begränsa sig till att begära omprövning av tingsrättens beslut. Det hindrar naturligtvis inte att det ibland kan finnas anledning att anse att en begäran om omprövning också innefattar ett överklagande – exempelvis för att den riktar sig till hovrätten.

Jag vill i sammanhanget erinra om att den nyligen tillkallade domstolsutredningen (Ju 1989:06) skall se över de regler om omprövning som nu finns i förvaltningslagen m. fl. lagar.

Jag vill avslutningsvis påpeka att det torde vara lämpligt med särskilda regler om behörighet att företa omprövning. En utgångspunkt bör vara att omprövning i princip skall företas av personal som godkänts för tjänstgöring på domarbanan. Om de nu förordade reglerna godtas, avser jag att återkomma till regeringen i denna fråga.

2.5.1 Inledning, gällande rätt m. m.

Beivrandet av ett brott föranleder alltid kostnader för staten. Den största delen av dessa kostnader är inte rättegångskostnader i RB:s mening, utan staten står alltid det slutliga ansvaret för dem. Hit hör kostnaderna för utredning av brottet, för löner till polis, åklagare, domare och annan personal som är sysselsatt med förundersökning eller domstolsförfarande samt lokalkostnader. Andra kostnader följer reglerna för rättegångskostnader i 31 kap. RB, vilket innebär att det slutliga ansvaret för dem är beroende av utgången i målet. Hit hör kostnaderna för bevisning.

Den som misstänks för brott kan under vissa förhållanden få hjälp av staten med kostnader som är förknippade med utredningen och rättegången. Enligt särskilda bestämmelser i 21 kap. RB kan sålunda en offentlig försvarare förordnas för den misstänkte. Denne får ersättning av staten, men frågan om vem som slutligt skall stå för kostnaden bedöms enligt reglerna om rättegångskostnader. Den som inte får en offentlig försvarare förordnad för sig får själv bekosta den försvararhjälp han anser sig behöva. Om han frikänns kan han få ersättning av staten för sådana kostnader.

Vidare kan den vars årsinkomst understiger ett visst belopp – för närvarande omkring 89 000 kr – beviljas rättshjälp enligt reglerna om rättshjälp åt misstänkt i brottmål (35–40 §§ rättshjälplagen, 1972:429). Om sådan rättshjälp beviljats, betalar staten kostnaderna för bevisning som den tilltalade själv vill åberopa samt kostnaderna för den tilltalades resa och uppehälle i samband med domstolsförhandling. Frågan om vem som slutligt skall stå för dessa kostnader bedöms emellertid enligt reglerna om rättegångskostnader. Den som inte har rättshjälp får själv lägga ut de ifrågavarande kostnaderna, men han kan få dem ersatta av staten om han frikänns.

Reglerna om vem som skall ha det slutliga ansvaret för rättegångskostnaderna är relativt invecklade. I korthet kan de beskrivas enligt följande.

Huvudregeln är vid allmänt åtal att den som fälls till ansvar för ett brott skall åläggas att ersätta staten vad som enligt rättens beslut utgått av allmänna medel för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller i övrigt för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare (31 kap. 1 § RB).

Från denna återbetalningsskyldighet gäller flera betydelsefulla undantag. Skyldigheten omfattar sålunda inte kostnad, som inte skäligen varit påkallad för utredningen. Inte heller omfattar skyldigheten kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade själv, hans ombud eller en försvarare som han själv utsett. Vidare är kostnadsansvaret i normala fall begränsat till det maximibelopp för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp som gäller för den tilltalade. Detta belopp varierar med hänsyn till den tilltalades ekonomiska förhållanden. För en person med högst 50 000 kr i årsinkomst är det 625 kr och för en person med 150 000 kr i årsinkomst och två barn omkring 2 900 kr.

Ersättningskyldigheten får jämkas eller till och med helt efterges, om det finns skäl för det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans

personliga och ekonomiska förhållanden. Om det belopp som den tilltalade skall betala till staten understiger en gräns som regeringen har fastställt, f. n. 250 kr, skall han inte åläggas någon ersättningsskyldighet.

Om den tilltalade frikänns, kan rätten ge honom ersättning för hans kostnader i den mån de varit påkallade för tillvaratagande av hans rätt. Till de kostnader som blir ersättningsgilla hör den tilltalades kostnader för privat försvarare, för resa och uppehälle i samband med förhandling och för bevisning som han själv har åberopat.

När en målsägande för talan i brottmålet gäller beträffande förhållandet mellan den tilltalade och målsäganden i princip reglerna om rättegångskostnader i tvistemål. Det innebär att den vinnande parten normalt har rätt till ersättning av motparten för rättegångskostnader.

2.5.2 Det slutliga ansvaret för statens kostnader

Min bedömning: Huvudregeln skall även i fortsättningen vara att den som döms för brott skall svara för vissa av statens rättegångskostnader. Ingen ändring görs i fråga om vilka kostnader för bevisning som den dömde skall betala tillbaka till staten.

Utredarens förslag: Inte heller utredaren har föreslagit någon ändring av huvudregeln. Däremot har han föreslagit att återbetalningsskyldigheten såvitt gäller beviskostnader skall utvidgas även till kostnader som har föranletts av beslut av åklagare eller polis, under förutsättning att bevisningen sedan förebringas i rättegången.

Remissinstanserna: Av remissinstanserna är det bara riksåklagaren som har berört huvudregeln närmare. Han förordar att frågan om ett i princip generellt ansvar från statens sida för kostnader för försvar av den mot vilken allmänt åtal väcks tas under övervägande. Åtta remissinstanser avstyrker förslaget om återbetalningsskyldighet för beviskostnader.

Skälen för min bedömning:

Huvudregeln

Som jag nämnt inledningsvis är alltså huvudregeln att den som döms för brott får betala tillbaka statens rättegångskostnader. Framför allt är det fråga om kostnader för bevisning och för ersättning till offentlig försvarare. Den dömde är dock inte ersättningsskyldig för kostnader som inte skäligen varit påkallade för utredningen eller för kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade själv, hans ombud eller försvarare som han utsett.

Det finns anledning att ta upp denna huvudregel till övervägande. Staten har som en av sina grundläggande funktioner att svara för straffrättskipningen. Det kan då förefalla rimligt att de kostnader som är förknippade med straffrättskipningen också fullt ut betalas av staten. Men utan tvekan är det vissa nackdelar förknippade med en sådan ordning. Vad det

nu är fråga om är att väga dessa nackdelar mot de fördelar det skulle innebära att öka statens kostnadsansvar.

När man diskuterar de här frågorna skall man ha i minnet konstruktionen av reglerna om återbetalningsskyldighet till staten. Jag sade nyss att de var invecklade, och det instämmer säkert många i. Men konstruktionen av reglerna bottnar i en önskan att ingen av ekonomiska skäl skall vara förhindrad att ta till vara sin rätt i en brottmålsprocess. Och jag tycker att reglerna fyller sitt syfte härvidlag. Den som har det ekonomiskt dåligt blir i vårt land inte ålagd tyngre återbetalningsskyldighet än vad han kan klara av. Reglerna är också konstruerade så att de inte tillåts försvåra en adekvat kriminalpolitisk behandling av den dömda.

Mot den angivna bakgrunden anser jag mig kunna konstatera att det inte finns några allvarliga brister i den nuvarande ordningen som kan sägas motivera en förändring. Det utesluter naturligtvis inte att ändå kan finnas anledning att diskutera ett generellt ansvar för staten när det gäller kostnaderna i brottmål. Skälet till det skulle då vara av närmast principiell natur.

Vilka skäl kan då sägas tala mot en reform? För det första kan man inte bortse från att ett ansvar för rättegångskostnader har en vad man brukar kalla för handlingsdirigerande funktion. Det betyder att den som vet att han har ett kostnadsansvar kan förutses vinnlägga sig om att inte genom sitt sätt att processa förorsaka onödiga kostnader. Ett borttagande av kostnadsansvaret kan befaras komma att i viss utsträckning komplicera förfarandet.

För det andra kan ett kostnadsansvar ha vissa kriminalpolitiska effekter. Visserligen torde väl inte många avstå från att begå en brottslig handling till följd av risken att tvingas betala rättegångskostnader, men regler om återbetalningsskyldighet kan i ett större sammanhang tänkas ha viss betydelse för insikten hos enskilda att samhället inte tolererar brottslighet. Att man dömer ut ett kostnadsansvar vid sidan av ett straff torde också för *gemene man framstå som ganska naturligt. Det kan därför hävdas att man får kriminalpolitiken bättre förankrad hos allmänheten, om de som döms för brott får svara för en del av de kostnader de orsakat än om dessa kostnader via skatterna slås ut på medborgarna i gemen.*

För det tredje talar mera direkta ekonomiska skäl mot att helt ta bort kostnadsansvaret. Utredaren har uppskattat att den totala återbetalningsskyldigheten till staten för rättegångskostnader i brottmål år 1987 var mellan 15 och 20 miljoner kr. Han har vidare uppskattat det belopp härav som staten lyckades driva in till mer än tio miljoner kr. Även om man tar hänsyn till de kostnader som är förknippade med förfarandet är det alltså fråga om belopp som inte kan anses som ringa. Alternativet till att som nu låta dem som har förorsakat kostnaderna betala dem är att vältra över dem på samtliga skattebetalare.

Vid en samlad bedömning av de faktorer som jag nu har redovisat ser jag inte tillräcklig anledning att föreslå ett avskaffande av skyldigheten för den som döms för brott att betala tillbaka statens rättegångskostnader.

Riksåklagaren har även varit inne på en mera grundläggande fråga — skall staten som ansvarig för rättsväsendet svara för samtliga de kostnader

som är nödvändigt förknippade med utkrävandet från statens sida av ansvar för brott? Det är alltså här inte bara fråga om återbetalningsskyldighet för statens kostnader utan även om huruvida staten bör svara för kostnaderna för bevisning som den misstänkte vill åberopa. Enligt min mening talar de skäl jag nyss tagit upp mot att avskaffa reglerna om återbetalningsskyldighet även mot en reform av nu angiven innebörd. Härtill kommer, som jag närmare skall utveckla senare, att regelsystemet är utformat så att det sällan föreligger något behov för en person som är misstänkt för brott att åberopa någon egen bevisning. Jag är därför inte beredd att förorda en sådan utvidgning av statens kostnadsansvar som riksåklagaren varit inne på i denna del.

Riksåklagaren har slutligen föreslagit att reglerna om återbetalningsskyldighet till staten i varje fall avskaffas när det gäller rättegången i högsta domstolen. Skälet till förslaget är att högsta domstolens roll som prejudikatinstans gör att rättegången där kan ses som en fortsättning på lagstiftningsakten. Det kan sägas vara föga tilltalande att enskilda parter får betala för att samhällets behov av lagtolkning och prejudikat skall tillgodoses. Jag har förståelse för riksåklagarens syn. Emellertid kan jag inte förorda en reform enligt vilken alla enskilda tilltalade som processar i högsta domstolen skulle undantas från reglerna om återbetalningsskyldighet. I många fall överklagas nämligen avgöranden som uppenbart saknar betydelse från prejudikatsynpunkt. En möjlighet vore att ha särskilda regler om inskränkningar i återbetalningsskyldigheten i de fall prövnings-tillstånd meddelas. Men det skulle kunna förorsaka omotiverade skillnader mellan likartade fall. Vidare kan man föra samma resonemang som riksåklagaren gjort även när det gäller tvistemål, där det dock enligt min mening av flera skäl är uteslutet att staten står för parternas rättegångskostnader. Dessutom är reglerna om återbetalningsskyldighet så konstruerade att det maximala belopp som den tilltalade kan åläggas att betala (nämligen maximibeloppet för rättshjälpsavgiften) praktiskt taget undantagslöst torde ha konsumerats av rättegången i underinstanserna. Behovet av en reform är därför inte särskilt stort. Jag förordar således inte heller beträffande denna fråga någon ändring i förhållande till vad som nu gäller.

Beviskostnader under förundersökningen

Enligt 31 kap. 1 § RB kan rätten ålägga den som döms för ett brott att betala tillbaka statens kostnader för bevisning. Det gäller inte bara bevisning i rättegången utan även bevisning under förundersökningen. En förutsättning för återbetalningsskyldighet är emellertid att kostnaden för bevisning betalats av allmänna medel efter beslut av rätten.

En förundersökning kräver ibland att polis och åklagare inhämtar utredning som kostar pengar. I fråga om invecklad ekonomisk brottslighet krävs sålunda i en del fall utredning genom en revisionsbyrå. Många andra typer av brott kräver tekniska utredningar av olika slag, läkarutlåtanden etc. Statens kostnad för sådan utredning blir i allmänhet inte en ersättningsgill rättegångskostnad, eftersom det inte är rätten utan polismyndigheten eller

åklagaren som har fattat det beslut enligt vilket ersättningen skall utgå av allmänna medel.

Enligt utredaren är det svårt att finna något egentligt skäl till varför man beträffande kostnaden för utredning som inhämtats av polis eller åklagare under förundersökningen inte skall ha en återbetalningsskyldighet annat än om rätten förordnat om utredningen. Utredaren har därför föreslagit att återbetalningsskyldigheten såvitt gäller bevisningskostnader – oavsett vem som beslutat om kostnaden – skall omfatta vad av allmänna medel utgått för bevisning som förebringats i rättegången.

Justitiekanslern, riksåklagaren, överåklagaren vid regionåklagarmyndigheten i Jönköping, Göta hovrätt, Helsingborgs tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Sveriges Advokatsamfund och föreningen Sveriges åklagare har avstyrkt förslaget. En genomgående synpunkt har varit att det kommer att te sig slumpartat vilka kostnader som blir ersättningsgilla. Riksåklagaren har sålunda pekat på att utredningen i t. ex. stora mål om ekonomisk brottslighet ibland genomförs med hjälp av revisorer anställda inom skatteförvaltningen eller hos polis eller åklagare, medan motsvarande utredning i andra fall genomförs med hjälp av utomstående revisionsbyråer. Det förefaller enligt riksåklagaren orimligt att den tilltalade i sistnämnda fall skall behöva betala de extrakostnader som har sin grund i att statens egna resurser är otillräckliga. Vidare har riksåklagaren påpekat att den som under förundersökningen förnekar brott, och därigenom föranleder att bevisningen blir omfattande och dyrbar, helt kan undgå kostnadsansvar om han senare erkänner brottet eftersom bevisningen då sannolikt inte kommer att åberopas i processen. Slutligen torde enligt riksåklagaren kostnadsansvar inte kunna aktualiseras i de fall förundersökningen avslutas med strafföreläggande.

Fördelarna med utredarens förslag överväger enligt min mening inte de nackdelar som sålunda kommit fram under remissbehandlingen. Jag anser därför att förslaget inte bör genomföras.

2.5.3 Återbetalningsskyldighet för kostnader för målsägandes rättshjälp

Min bedömning: Ingen inskränkning görs när det gäller skyldigheten för den dömda att betala tillbaka statens kostnader för målsägandes rättshjälp.

Utredarens förslag: Utredaren har föreslagit att statens kostnader för målsägandes rättshjälp i de delar dessa hänför sig till brottmålet skall omfattas av de regler som vanligen begränsar den dömdes återbetalningsskyldighet till staten.

Remissinstanserna: En av remissinstanserna har avstyrkt förslaget. I övrigt har förslaget tillstyrkts eller lämnats utan erinran.

Skälen för min bedömning: Jag har tidigare redogjort för reglerna om skyldighet för den som döms för brott att ersätta staten för rättegångskostnader. Som framgått av min redogörelse är den dömdes kostnadsansvar

begränsat på olika sätt. Härigenom skyddas den som döms för brott mot höga återbetalningskrav, som bl. a. kan ha kriminalpolitiska nackdelar.

Det förekommer någon gång att det inte är åklagaren som är den tilltalades motpart i en brottmålsrättegång utan den som utsatts för brott, målsäganden. Beträffande målsägandens rättegångskostnader (exempelvis ombudsarvode och ersättning till vittnen) gäller inte reglerna om begränsning av ansvaret för rättegångskostnader. I stället gäller samma regler som i tvistemål, vilket i princip innebär att den som förlorar målet skall betala ersättning till motparten för alla hans rättegångskostnader. Motsvarande regler gäller i de fall där en målsägande för talan tillsammans med åklagaren. Enligt 8 § lagen (1988: 609) om målsägandebiträde gäller dock reglerna om begränsning av den dömdes kostnadsansvar i fråga om statens kostnader i anledning av att målsägandebiträde förordnats (i mål om sexualbrott m. m.).

En målsägande kan få allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429) för att föra ansvarstalan. I samband härmed förordnas ofta ett biträde åt målsäganden, i allmänhet en jurist. Sedan allmän rättshjälp beviljats betalar staten målsägandens rättegångskostnader, däribland ersättning till biträdet. Målsäganden bidrar till kostnaderna genom att betala rättshjälpsavgift och tilläggsavgift. Avgifternas storlek bestäms bl. a. av målsägandens ekonomiska förhållanden. När domstolen fastställer ersättning till biträdet (i allmänhet i samband med att domstolen avgör målet) fastställer domstolen också rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften.

Även i de fall målsäganden har allmän rättshjälp gäller reglerna i RB om den dömdes skyldighet att betala rättegångskostnader. Om den tilltalade i ett mål där det är målsäganden som för ansvarstalan döms för brottet, skall domstolen förplikta honom att utge ersättning för kostnaderna för målsägandens allmänna rättshjälp. Ersättningen skall betalas till målsäganden med belopp som motsvarar rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften, och i övrigt till staten.

Utredaren har ansett att det inte är konsekvent att låta en tilltalad som fälls till ansvar ersätta staten med högre belopp till följd av att målsäganden och inte åklagaren för ansvarstalan eller t. ex. överklagar ett avgörande vid allmänt åtal. Han har därför föreslagit att reglerna om återbetalningsskyldighet vid fällande dom ändras så att statens kostnader för målsägandens rättshjälp i de delar dessa hänför sig till brottmålet skall omfattas av de regler som vanligen begränsar den tilltalades återbetalningsskyldighet till staten.

Jag instämmer med utredaren i att den föreslagna ordningen på ett sätt kan synas vara mera konsekvent än den ordning som nu gäller. Men om förslaget genomförs tillskapas nya inkonsekvenser. För en tilltalad kommer enligt förslaget återbetalningsskyldighetens storlek att vara helt beroende av om målsäganden har rättshjälp. Om målsäganden har rättshjälp blir återbetalningsskyldigheten sålunda i allmänhet relativt begränsad. Om målsäganden inte har rättshjälp kan däremot återbetalningsskyldigheten uppgå till mycket stora belopp. En sådan ordning kan, som Göta hovrätt påpekat, framstå som nyckfull från den tilltalades synpunkt. En annan inkonsekvens, som påpekats av domstolsverket, blir att reglerna om åter-

betalningsskyldighet blir olika för den tilltalade och målsäganden. För den sistnämnde föreslås nämligen inte några begränsningar i de fall hans talan ogillas.

Den första av de båda nämnda inkonsekvenserna skulle i och för sig kunna botas genom att begränsningen i den tilltalades återbetalningsskyldighet inte inskränktes till de fall där målsäganden har allmän rättshjälp. Då skulle å andra sidan obalansen i kostnadsriskhänseende mellan målsäganden och den tilltalade förstärkas ytterligare, vilket skulle medföra olägenheter av flera slag.

Det finns ytterligare ett skäl som talar mot att utredarens förslag genomförs. Riksdagen fattade förra året beslut rörande administrationen och beslutsbefogenheterna inom rättshjälpssystemet i framtiden (prop. 1988/89: 117, JuU19, rskr. 259, SFS 1989: 360). Enligt de nya reglerna skall domstolen i samband med att en rättslig angelägenhet avslutas i den instansen, dvs. i samband med dom eller slutligt beslut, endast besluta om hur stort belopp som motparten skall betala. Beslut om hur betalningen skall fördelas kommer därefter att fattas när den rättsliga angelägenheten är definitivt avslutad. Detta senare beslut kommer att fattas av en för hela landet gemensam rättshjälpsmyndighet med hjälp av automatisk databehandling. Avsikten är att de nya reglerna skall träda i kraft den 1 januari 1991.

Den beskrivna nya ordningen går inte att förena med utredarens nu aktuella förslag. Det är naturligtvis möjligt att konstruera regler som går att tillämpa även efter den 1 januari 1991. Men enligt min mening är fördelarna med förslaget inte sådana att de uppväger de nackdelar som jag nyss har beskrivit och de olägenheter som en omkonstruktion av besluts-systemet skulle medföra. Därvid beaktar jag även att antalet fall där en målsägande ensam för ansvarstalan eller biträder ett allmänt åtal är mycket få. Reformbehovet är därför litet. Jag anser mot den bakgrunden att förslaget inte bör genomföras.

2.5.4 Det primära kostnadsansvaret

Min bedömning: Även i fortsättningen skall det vara den tilltalades sak att bekosta den bevisning som han själv önskar åberopa.

Utredarens förslag: Överensstämmer med min bedömning.

Remissinstanserna: Två remissinstanser vill att rätten i särskilda fall skall kunna betala resa för den tilltalade till domstolsförhandling. I övrigt har utredarens ställningstaganden inte föranlett några invändningar.

Skälen för min bedömning: Hittills har jag framför allt tagit upp frågor som berör det slutliga kostnadsansvaret, dvs. frågan om vem som slutligt skall ersätta rättegångskostnaderna. Nu skall jag nämna något om den tilltalades primära kostnadsansvar, dvs. i vilken mån han själv får lägga ut pengar för exempelvis vittnesersättning i avvaktan på rättens beslut om den slutliga fördelningen av kostnaderna.

Det förekommer att den som misstänks för brott själv vill åberopa viss bevisning. Huvudregeln är då att han får bekosta bevisningen själv, men han kan få ersättning av staten för sina rättegångskostnader om han frikänns. För den som beviljats rättshjälp enligt reglerna om rättshjälp åt misstänkt i brottmål betalar däremot staten kostnaderna för bevisningen. Frågan om vem som slutligt skall stå för beviskostnaderna bedöms enligt de regler om ersättning för rättegångskostnader som jag tidigare har redogjort för.

I olika sammanhang har det rests krav på att staten skall vara mera frikostig när den tilltalade vill åberopa bevisning. Särskilt har uppmärksamhetsmats att en tilltalad, som gentemot en av åklagaren åberopad sakkunnigbevisning önskar åberopa egen sådan bevisning, måste vara beredd att ersätta den sakkunnige av egna medel och därefter få ersättning av staten endast under förutsättning att han frikänns. Bland remissinstanserna har JO och föreningen Sveriges åklagare påpekat att det är angeläget att åklagare och domstolar är generösa med att på begäran av tilltalade föranstalta om sakkunnigbevisning. Också den tilltalades kostnader för vittnesbevisning har diskuterats. Under remissbehandlingen har vidare tingsrätterna i Stockholm och Göteborg ansett att det bör införas möjligheter att i särskilda fall betala den tilltalades resa till domstolsförhandling av allmänna medel.

Frågan om kostnaderna för den tilltalades bevisning kan inte ses som en isolerad kostnadsfråga. I stället måste man se också på behovet av att den tilltalade åberopar egen bevisning. I detta hänseende finns det flera faktorer som verkar i en för den tilltalade förmånlig riktning.

Innan åklagaren väcker åtal genomförs en förundersökning. Vid förundersökningen skall det utredas vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för att åtala honom. Vidare skall målet förberedas så att bevisningen vid huvudförhandlingen kan föreläggas i ett sammanhang. Förundersökningsledaren (i allmänhet åklagaren vid allvarligare brott) har en skyldighet att vara objektiv. Häri ingår att han har att vaka över att inte den som är oskyldig drabbas av straff.

Det finns flera regler om förundersökning som kan sägas bidra till att undersökningen bedrivs objektivt. Enligt 23 kap. 4 § RB skall sålunda inte bara de omständigheter som talar mot den misstänkte utan även de som är gynnsamma för honom beaktas. Om den misstänkte under förundersökningen begär att förhör skall hållas med någon eller att annan utredning skall tas fram, skall hans begäran bifallas om det kan antas att det skulle ha betydelse för undersökningen. Om undersökningsledaren avslår den misstänktes begäran, skall han ange skälen för beslutet. Den misstänkte kan sedan begära att domstolen prövar frågan.

I samband med att åklagaren väcker åtal skall han ange vilken bevisning han åberopar. Om den tilltalade anser att bevisning som talar till hans förmån bör föreläggas, kan han begära att rätten förordnar om det. Det inträffar inte så sällan att rätten efter begäran från den tilltalade beslutar att självmant inkalla ett vittne. Ett sådant vittne får då ersättning av allmänna medel på samma sätt som de vittnen som åklagaren åberopar.

Slutligen skall det påpekas att det i alla brottmål är åklagaren som har

bevisbördan. Om det finns några brister i bevisningen eller om något är oklart, går det alltså ut över åklagarens talan.

Som jag ser det erbjuder de regler som jag redogjort för goda möjligheter för den som misstänks för brott att få den bevisning han önskar förebragd genom åklagarens eller rättens försorg. I allmänhet har åklagare och domstolar — med rätta — en frikostig inställning till tilltalades önskemål om bevisning. Självfallet kan det undantagsvis förekomma att en tilltalad som får avslag på framställningar om att åklagaren eller rätten skall föranstalta om bevisning ändå vill att denna bevisning skall förebringas. I allmänhet rör det sig då om bevisning som är av ringa betydelse i målet. Inte minst av hänsyn till förtroendet för rättskipningen bör det ändå finnas möjligheter att ta fram sådan bevisning. Enligt min mening innebär den nuvarande regleringen — enligt vilken den som inte har rättshjälp får bekosta bevisningen själv — en lämplig avvägning mellan de olika intressen som kan göra sig gällande. Jag föreslår därför inte någon förändring av de regler som nu gäller. I detta sammanhang vill jag nämna att jag senare i dag kommer att föreslå en lagändring som torde minska behovet för den som misstänks för brott att själv åberopa sakkunnigbevisning.

När det gäller den tilltalades rätt till reseersättning erbjuder enligt min mening reglerna om rättshjälp åt misstänkt i brottmål tillräckliga möjligheter.

2.5.5 Åklagarens kostnadsansvar

Mitt förslag: Staten åläggs att gentemot den tilltalade svara för kostnader som en försumlighet av åklagaren kan ha förorsakat. Bestämmelserna om åklagarens personliga ansvar för rättegångskostnader upphävs.

Utredarens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: En remissinstans avstyrker förslaget att ta bort åklagarens personliga ansvar för rättegångskostnader. I övrigt tillstyrks förslagen eller lämnas utan erinran.

Skälen för mitt förslag: I vissa fall har en åklagare ett personligt ansvar för kostnaderna i en rättegång. Om han skulle väcka åtal utan skäl, kan han sålunda förpliktas att ersätta staten dess kostnad för bevisning, offentlig försvarare m. m. och vad staten utgivit i rättegångskostnadsersättning till den tilltalade (31 kap. 3 § RB). Om åklagaren genom vårdslöshet eller försummelse föranleder kostnad för staten eller den tilltalade, är han skyldig att ersätta sådan kostnad hur kostnaden i övrigt än skall bäras (31 kap. 4 § andra stycket RB).

Den här regleringen är en kvarleva från den tid då åklagaruppgiften i stor utsträckning var kommunal. Åklagarna hade då i vissa fall rätt till s. k. sportler (andel i böter). Alla kostnader som den tilltalade kunde tillerkännas i en rättegång skulle betalas av åklagaren. Denne skulle också ha ersättning för sina kostnader om den tilltalade fälldes.

Numera är alla åklagare anställda av staten. Reglerna om åklagares

ansvar för rättegångskostnader rimmar illa med allmänna regler om arbetstagares ansvar för skada som han vållar genom fel eller försummelse i tjänsten. För sådana skador är arbetstagaren nämligen enligt 4 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) ansvarig endast i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse och övriga omständigheter. Staten eller en kommun skall enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen ersätta personskada, sakskada och ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar (jfr prop. 1989/90:42).

Utredaren har föreslagit att de regler i RB som jag nämnde ändras i två hänseenden. För det första har han föreslagit att staten åläggs ett ansvar gentemot den tilltalade för kostnader som åklagaren vållat genom vårdslöshet eller försummelse. Detta förslag har allmänt godtagits under remissbehandlingen. Det rimmar också väl med moderna principer om statens ansvar för sin myndighetsutövning, och jag förordar att det genomförs.

För det andra har utredaren föreslagit att bestämmelserna i RB om åklagarens skyldighet att betala rättegångskostnader upphävs, och att åklagarens ansvar precis som ansvaret för andra statstjänstemän bestäms av skadeståndslagens regler. Detta förslag har under remissbehandlingen kritiserats av Sveriges Advokatsamfund. Samfundet anser att förslaget om det genomförs skulle rubba balansen mellan åklagaren och den offentlige försvararen i en brottmålsprocess.

Enligt min mening finns det anledning att eftersträva att åklagarnas ansvar för fel och försummelser i deras tjänsteutövning regleras på samma sätt som för andra statstjänstemän. Visserligen har advokatsamfundet rätt i sin kritik såtillvida att den offentlige försvararen får ett strängare ansvar för rättegångskostnader än åklagaren. Det uppvägs dock av att åklagaren även har ett straffrättsligt ansvar för uppsåtliga eller oaktsamma brister i sin myndighetsutövning (20 kap. 1 § brottsbalken i dess lydelse enligt SFS 1989:608). Jag förordar därför att utredarens förslag genomförs även i denna del.

Utredaren har ansett att förslagen i denna del kostnadsmässigt är utan betydelse för staten. Jag är av samma uppfattning.

2.6 Sakkunnigbevis i brottmål

Mitt förslag: En regel införs om skyldighet för förundersökningsledaren i brottmål att, om inte särskilda skäl föreligger, låta den misstänkte lämna synpunkter på val av sakkunnig innan sakkunnigutlåtande inhämtas.

Utredarens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Två remissinstanser har dock kritiska synpunkter i olika hänseenden.

Skälen för mitt förslag: En rättegång innefattar ibland frågor vilkas bedömande kräver sådana specialkunskaper som rättsens ledamöter inte har. I sådana fall kan rätten tillföras kunskaper genom en *sakkunnig*. Anlitande av sakkunnig anses enligt RB som ett bevismedel. Reglerna om sakkunnig finns i 40 kap. RB.

Enligt 40 kap. 1 § RB kan rätten, om det för prövning av en fråga vars bedömande kräver särskild fackkunskap är nödvändigt att anlita en sakkunnig, inhämta ett yttrande över frågan av en myndighet eller någon annan som är utsedd att hjälpa till med yttranden i ämnet eller uppdra åt en eller flera sakkunniga personer att avge ett yttrande. Innan rätten utser en sakkunnig, bör enligt 3 § parterna få tillfälle att yttra sig i frågan. Vid sidan av dessa regler om s. k. offentliga sakkunniga finns även regler om sakkunniga som anlitas av någon av parterna, s. k. privata sakkunniga.

I brottmål gäller enligt 23 kap. 14 § RB att förundersökningsledaren — i regel en åklagare — har rätt att själv inhämta ett yttrande av en sakkunnig. Enligt samma lagrum kan han i stället hos rätten begära att en offentlig sakkunnig utses. Den senare utvägen används dock mera sällan.

När förundersökningen har kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet, har den misstänkte och hans försvarare rätt att ange den utredning de anser önskvärd och i övrigt anföra vad de anser nödvändigt. På begäran av den misstänkte eller hans försvarare skall förhör eller annan utredning äga rum, om det kan antas vara av betydelse för undersökningen.

Om undersökningsledaren trots att han har slutfört den utredning som han anser behövs inte bifallit en begäran av den misstänkte om ytterligare utredning, eller om den misstänkte menar att det finns någon annan brist i utredningen, kan den misstänkte enligt 23 kap. 19 § RB anmäla det hos rätten. Rätten skall ta upp en sådan anmälan till prövning så snart det kan ske.

De här reglerna ger den som är skäligen misstänkt för ett brott ett ganska stort inflytande på frågor om utseende av sakkunnig. Vid den tidpunkt då den misstänkte underrättas om att han är skäligen misstänkt har emellertid åklagaren ofta redan inhämtat ett sakkunnigyttande på vilket han stöder sin uppfattning att det föreligger skäligen misstänke om att den misstänkte har begått brottet. Bara i undantagsfall torde det förekomma att undersökningsledaren i en fråga rörande sakkunnig tar kontakt med den misstänkte eller dennes försvarare innan misstanken har nått en sådan styrka.

De möjligheter som den misstänkte har att ta upp frågan om förordnande av sakkunnig med åklagaren eller hos rätten kan praktiskt sett vara överspelade, om åklagaren redan har inhämtat ett sakkunnigyttande. Detta talar för en reform. Åklagaren kan visserligen inte under några omständigheter fräntas den egentliga beslutanderätten, men för effektiviteten i sakkunniginstitutet är det värdefullt om den som misstänks för brottet eller hans försvarare bereds tillfälle att yttra sig rörande frågor om val av sakkunnig, även när behovet av en sakkunnig aktualiseras på ett mycket tidigt stadium av förundersökningen.

På grund av det anförda har utredaren föreslagit att undersökningsledaren, innan han inhämtar ett yttrande från någon annan sakkunnig än en

myndighet, skall bereda den misstänkte eller hans försvarare tillfälle att yttra sig angående valet av sakkunnig. Undersökningsledaren skall dock enligt förslaget kunna underlåta att inhämta synpunkter, om särskilda skäl föreligger.

Jag delar utredarens uppfattning och förordar att hans förslag genomförs. När det gäller synpunkter som kommit fram under remissbehandlingen vill jag säga följande.

Göteborgs tingsrätt har menat att undersökningsledarens skyldighet att höra den misstänkte blivit allt för vidsträckt. Med anledning härav vill jag peka på möjligheten att underlåta att inhämta yttrande om det föreligger särskilda skäl. I specialmotiveringen skall jag närmare utveckla vad jag lägger in i det uttrycket.

Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund har i sitt remissyttrande tryckt på vikten av att en sakkunnig verkligen är opartisk och menat att utredarens förslag inte avhjälper alla brister med nuvarande ordning. Förbundet vill att lagen skall föreskriva att åklagaren endast får anlita opartiska sakkunniga och att den misstänkte skall få rätt att överklaga åklagarens beslut om utseende av en sakkunnig. Slutligen ifrågasätter förbundet om det inte bör införas en skyldighet för åklagaren i vissa fall att anlita en sakkunnig.

Beträffande offentliga sakkunniga, som alltså utses av rätten, finns en föreskrift i 40 kap. 2 § RB att den sakkunnige inte får stå i sådant förhållande till saken eller till någon av parterna att hans tillförlitlighet därigenom kan anses förringad. Denna föreskrift gäller formellt sett visserligen inte för sakkunniga som anlitas av undersökningsledaren. Av reglerna för hur en förundersökning skall bedrivas (se framför allt 23 kap. 4 § RB) följer emellertid att undersökningsledaren är skyldig att se till att den som han anlitar är tillförlitlig i alla hänseenden. Med de nya regler som jag förordar kommer ju dessutom den misstänkte normalt att kunna lägga synpunkter på valet av sakkunnig under förundersökningen. Om den misstänkte och undersökningsledaren har olika uppfattning, torde undersökningsledaren i allmänhet överlämna åt rätten att besluta i frågan. Mot denna bakgrund menar jag att de regler som jag föreslår i allt väsentligt tillgodoser de krav som förbundet ställer. Jag anser dock inte att det finns skäl att *ålägga* åklagaren att anlita sakkunnig i vissa mål. Man bör hålla i minnet att det är åklagaren som har bevisbördan, varför brister under förundersökningen i allmänhet torde vara till fördel för den misstänkte.

2.7 Tidsfristen för överklagande av tingsrättsavgöranden

Mitt förslag: Den tid inom vilken en besvärslaga skall ges in vid överklagande av en tingsrätts beslut ändras från två till tre veckor. Regeln om att domstolen skall pröva om överklagandet har skett på föreskrivet sätt (dvs. genom vad eller genom besvär) tas bort.

Utredarens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna: Förslagen tillstyrks eller lämnas utan erinran.

Skälen för mitt förslag: En tingsrätts avgörande av saken sker i tvistemål och brottmål genom dom. En dom kan överklagas genom institutet "vad". Den som vill överklaga en tingsrättsdom skall *vädja* mot domen. Det gör man genom att ge in en *vadeinlaga* till den tingsrätt som har meddelat domen. Wadeinlagen skall ha kommit in till tingsrätten inom tre veckor från den dag då domen meddelades. När vadeinlagen har vidarebefordrats till hovrätten inleds rättegången där. Den följer särskilda regler i 50 och 51 kap. RB om vad i tvistemål och brottmål.

Vissa tingsrättsavgöranden skall i stället överklagas genom "besvär". Hit hör de beslut som domstolen meddelar i brottmål och tvistemål som inte innebär ett avgörande av saken, exempelvis beslut under förberedelsestadiet eller beslut som meddelas i samband med dom och som rör någon annan än parterna. Hit hör också avgöranden som tingsrätten meddelar med stöd av andra förfaranderegler än RB:s, exempelvis beslut i ärenden som handläggs enligt lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden. Den som vill anföra besvär mot ett beslut av en tingsrätt skall inom två veckor från den dag då beslutet meddelades (eller i vissa fall från den dag då han fick del av beslutet) ge in en besvärslaga till tingsrätten. Rättegången i hovrätten följer i sådana fall reglerna om besvär i 52 kap. RB och är i flera avseenden mindre forbundnen än rättegången i mål som följer reglerna om vad.

Det finns alltså två skilda system för överklagande av tingsrättsavgöranden som motsvaras av två olika processformer i hovrätten. Det har i den praktiska tillämpningen visat sig att det finns risk för att de olika reglerna för överklagande kan orsaka rättsförluster i vissa fall. Särskilt hänför sig problemen till den situationen att den som egentligen skall anföra besvär inom två veckor av misstag i stället överklagar avgörandet genom en vadeinlaga efter tvåveckorsfristens utgång. I ett sådant fall måste tingsrätten avvisa hans överklagande. Även den motsatta situationen kan inträffa, alltså att den som enligt lagen skall ge in en vadeinlaga i stället kallar inlagen för besvärslaga. Trots att lagen föreskriver att tingsrätten skall ta ställning till om överklagandet skett på föreskrivet sätt (50 kap. 3 §, 51 kap. 3 § och 52 kap. 2 §) brukar tingsrätterna emellertid godta en felaktigt rubricerad överklagandeskrift, bara den har kommit in i rätt tid.

De risker för rättsförluster som den nuvarande ordningen kan medföra bör undanröjas. Detta kan enklast ske på det sätt utredaren föreslagit, alltså genom att tiden för överklagande av tingsrättsavgöranden görs enhetlig, vare sig det är fråga om en vadeinlaga eller en besvärslaga. Den gemensamma tiden bör lämpligen vara tre veckor. Vidare bör de regler som säger att lägre rätt skall pröva om talan fullföljts på föreskrivet sätt upphävas. Det blir då klart att det inte spelar någon roll vad den som överklagar kallar sin skrift för.

När det gäller överklagande av hovrättsavgöranden gäller redan nu samma tidsfrist (fyra veckor) för alla former av överklaganden enligt RB.

I sammanhanget vill jag peka på att det i specialprocessen förekommer regler om besvärstid som avviker från RB:s (se t. ex. 17 kap fastighetsbildningslagen). Jag föreslår inte någon ändring av de reglerna.

Några remissinstanser har förordat en mera vittutseende översyn i syfte att åstadkomma enhetliga regler för både överklaganden och processen i överinstansen. Jag vill gärna instämma i att nuvarande regler i vissa hänseenden framstår som mindre väl tidsanpassade. Jag utgår från att en sådan översyn som nu nämnts kommer till stånd inom en inte alltför avlägsen framtid. Det nu förevarande lagstiftningsärendet är emellertid inte det rätta tillfället för några mer genomgripande reformförslag på detta område.

2.8 20 § lagen om införande av nya rättegångsbalken

Mitt förslag: Reglerna i 20 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken upphävs när det gäller ordningen för fullföljd i högre rätt, föreläggande för part och parts utexvaro. Reglerna om rättegångskostnad flyttas till RB.

Utredarens förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran.

Skälen för mitt förslag: Vid tillkomsten av RB togs bestämmelser av övergångsnatur in i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken (RP). I RP togs emellertid även in vissa bestämmelser av mera permanent natur. Bl. a. föreskrevs i 20 § RP att i en del typer av tvistemål brottnsreglerna skulle tillämpas rörande några särskilt angivna frågor. Denna bestämmelse gäller fortfarande.

För att bestämmelsen i 20 § RP skall vara tillämplig i ett mål skall flera förutsättningar vara uppfyllda, nämligen

1. att målet inte angår allmänt åtal,
2. att en allmän åklagare eller en annan myndighet enligt lag eller författning för talan på det allmännas vägnar,
3. att talan inte avser tillvaratagande av statens eller någon annans enskilda rätt och
4. att det inte är föreskrivet något annat.

Bestämmelsen är tillämplig i ett antal mer eller mindre udda fall där åklagare eller myndighet för talan vid tingsrätt. Det rör sig om mål som inte avser brott men som i vissa hänseenden ligger brottnsfallen nära. Som exempel kan nämnas att åklagare för talan om upplösning av äktenskap vid tvegift eller att arbetsmarknadsstyrelsen för talan om åläggande av varselavgift enligt lagen om vissa anställningsfrämjande åtgärder. Den är också tillämplig i vissa mål där en myndighet för talan om handräckning och i vissa ärenden enligt lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden.

I de fall där bestämmelsen är tillämplig skall RB:s bestämmelser om brottnsregler gälla i stället för tvistemålsreglerna i fråga om

1. rättegångskostnad,
2. ordningen för målets fullföljd i högre rätt,
3. föreläggande för part och
4. parts utexvaro.

I och för sig är det onaturligt att det i en promulgationslag finns bestämmelser som har permanent giltighet av det slag som 20 § RP har. Regeln är en av de få permanenta regler som finns kvar i RP, och detta trots att den i vissa hänseenden har vållat problem. Det finns därför anledning att undersöka om den kan upphävas.

Att brottmålsregler skall tillämpas när det gäller *ordningen för fullföljd till högre rätt* innebär numera framför allt att endast riksåklagaren (eller särskild åklagare) kan föra det allmänna talan i högsta domstolen. Utredaren har funnit att denna ordning är olämplig i de fall det allmänna intresset i lägre rätt har företräts av annan myndighet än åklagare. Jag delar den uppfattningen och föreslår att regeln i 20 § RP upphävs när det gäller ordningen för fullföljd i högre rätt. Därmed kommer riksåklagaren att vid överklagande till högsta domstolen ta över ett mål av nu angivet slag endast när talan i den lägre instansen förts av en lägre allmän åklagare.

Regeln om att brottmålsreglerna skall tillämpas i fråga om *förelägganden* och *utevaro* syftar till att förhindra att talan i målet förfaller om åklagaren eller myndigheten skulle utebli från förhandling. Man har också velat undvika att åklagaren eller myndigheten föreläggs att vid påföljd av avvisning avhjälpa en brist i stämningsansökningen och att åklagaren eller myndigheten föreläggs att inställa sig vid påföljd av vite.

Såvitt gäller påföljd av utevaro är det klart att en fråga om ansvar för brott inte bör förfalla till följd av att åklagaren uteblir från förhandling. Däremot förefaller det inte stötande att en talan i ett sådant mål som avses i 20 § RP förfaller i motsvarande situation. Att åklagare och andra myndigheter, om det i undantagsfall skulle behövas, på samma sätt som andra som för talan kan föreläggas att i mål av nu berört slag komplettera en bristfällig stämningsansökan vid påföljd av att ansökningen avvisas framstår närmast som eftersträvansvärt. Även när det gäller vitesfrågan kan man avvara specialregleringen i 20 § RP. I 9 kap. 8 § RB finns nämligen en bestämmelse om att staten inte får föreläggas vite. Jag föreslår därför att regeln i 20 § RP upphävs även när det gäller förelägganden och utevaro.

Jag delar utredarens uppfattning att den enda fråga som kan motivera en särskild reglering när man upphäver 20 § RP är *rättegångskostnadsfrågan*. Den faktiska betydelsen av att i fråga om rättegångskostnader brottmålsreglerna gäller i stället för tvistemålsreglerna är inte lätt att uttrycka i generella ordalag. Om käranden – som nästan alltid är en myndighet – vinner målet, är skillnaden framför allt den att i brottmål svarandens ansvar är begränsat till vissa kostnader. Jag har tidigare redogjort för de reglerna. Skulle svaranden vinna, får han ersättning för sina kostnader oavsett om tvistemålsreglerna eller brottmålsreglerna gäller. I det senare fallet får han emellertid enligt de regler som nu gäller ingen ersättning för eget arbete och egen tidsspilla i anledning av rättegången medan ersättning härför utgår i tvistemål.

Det beror alltså på omständigheterna i det enskilda fallet vilket regelsystem som är mest fördelaktigt för en enskild part när det gäller rättegångskostnader. Brottmålsreglerna är emellertid bättre anpassade till den speciella situationen att åklagare skall föra talan. Om tvistemålsreglerna i fortsättningen skulle vara tillämpliga, skulle enskilda i vissa fall kunna

drabbas av ett ökat kostnadsansvar. Därför finns det enligt min mening inte skäl att gå ifrån de principer som nu gäller. När 20 § RP upphävs innebär det att det behövs en ny kostnadsbestämmelse för de mål som nu omfattas av 20 § RP. Denna bestämmelse bör införas i 18 kap. RB som en ny 16 §.

2.9 Valbarhetskraven för nämndemän

Mitt förslag: Alla tjänstemän vid domstol skall vara uteslagna från valbarhet till uppdrag som nämndeman, inte bara som nu vid allmän domstol utan även vid allmän förvaltningsdomstol och försäkringsdomstol.

Domstolsverkets förslag: Överensstämmer med mitt förslag.

Remissinstanserna är övervägande positiva.

Skälen för mitt förslag: En nämndeman i hovrätt eller tingsrätt (allmän domstol) utses genom val. Kraven för att vara valbar till nämndeman anges i 4 kap. 6 § RB. Enligt detta lagrum får bl. a. lagfaren domare och befattningshavare vid domstol inte vara nämndeman. Härigenom utesluts således även tjänstemän i andra domstolar än de allmänna domstolarna.

När det gäller nämndemän i länsrätt och kammarrätt (allmänna förvaltningsdomstolar) och försäkringsrätt är valbarhetskraven annorlunda utformade. Enligt 20 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar är det i fråga om befattningshavare vid domstol bara den som är tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol som utesluts från valbarhet till nämndeman i kammarrätt eller länsrätt. På samma sätt är det – enligt 9 § lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar – bara en tjänsteman i sådan domstol som inte får vara nämndeman i försäkringsrätt.

Domstolsverket har i den inledningsvis nämnda skrivelsen till regeringen föreslagit i första hand att 20 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar och 9 § lagen om försäkringsdomstolar ändras så att tjänsteman vid domstol alltid är utesluten från valbarhet till uppdrag som nämndeman. Om det inte anses lämpligt att ha ett så långtgående valbarhetskrav, bör enligt domstolsverket i stället en ändring göras i 4 kap. 6 § RB genom att lydelsen ”befattningshavare vid domstol” utbyts mot ”befattningshavare vid allmän domstol”.

Bland remissinstanserna tillstyrker alla utom en domstolsverkets första handsförslag. Bara kammarrätten i Sundsvall har en annan uppfattning. Kammarrätten vill i stället att RB:s valbarhetsregel skall ändras så att den överensstämmer med vad som nu gäller för de allmänna förvaltningsdomstolarna och försäkringsdomstolarna.

Bakgrunden till de aktuella inskränkningarna i valbarheten är självfallet önskemålet att verksamheten inom rättsväsendet skall omfattas av allmänhetens förtroende. Nämndemännen måste därför utses bland personer som på goda grunder kan förväntas vara objektiva i sin domargärning. Häri ligger att de måste framstå som självständiga i förhållande till dom-

stolens lagfarna ledamöter. Oavsett hur det rent faktiskt förhåller sig i det enskilda fallet, kan en person som är anställd inom domstolsväsendet i allmänhetens ögon te sig som mindre benägen att inta en självständig hållning gentemot de lagfarna domarnas bedömningar än andra nämndemän. Intresset av att allmänheten har förtroende för nämndemännens objektivitet talar för att alla som är anställda i domstol – även inom en annan domstolsorganisation än den som nämndemannauppdraget avser – skall vara uteslutna från valbarhet som nämndeman. En sådan skärpning av valbarhetskraven torde sakna praktisk betydelse från rekryterings-synpunkt. Lagen om allmänna förvaltningsdomstolar och lagen om försäkringsdomstolar bör därför ändras på det sätt som domstolsverket har föreslagit.

Under remissbehandlingen har föreslagits att även de som är anställda vid domstolsliknande nämnder – t.ex. hyresnämnder – skall uteslutas från valbarhet. I sådana fall är skälen för en uteslutning från valbarhet emellertid generellt sett svagare, samtidigt som svårigheterna att åstadkomma en godtagbar gränsdragning är påtagliga. Jag är därför inte beredd att föra fram det förslaget i det här sammanhanget.

2.10 Sakframställning vid huvudförhandling i tvistemål

Min bedömning: Inga ändringar görs när det gäller reglerna om sakframställning vid huvudförhandling i tvistemål.

Stockholms tingsrätts förslag: Tingsrätten har föreslagit att sakframställningen skall kunna inskränkas till eventuella tillägg till och anmärkningar mot innehållet i en av rätten under förberedelsen utarbetad skriftlig sammanfattning.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna är negativa till att frågan görs till föremål för lagstiftning.

Skälen för min bedömning: Genom RB:s ikraftträdande år 1948 infördes en processordning som var grundad på principerna om *muntlighet*, *omedelbarhet* och *koncentration*. Principerna innebär bl. a. att mål skall avgöras efter en muntlig, koncentrerad huvudförhandling, och att målets avgörande skall grundas omedelbart på vad som har förekommit vid denna förhandling. Vad som har förekommit under förberedelsen får alltså inte ligga till grund för avgörandet om det inte upprepas vid huvudförhandlingen. Dessa huvudprinciper präglar fortfarande den svenska rättegångsordningen, även om de under årens lopp mjukats upp i olika hänseenden, senast genom den reform av tingsrättsförfarandet som trädde i kraft den 1 januari 1988 (prop. 1986/87:89, JuU 31, rskr. 278, SFS 1987:747). Det torde råda en bred enighet om att RB:s system ger starka garantier för att domstolarnas avgöranden grundas på ett gott underlag.

En tvistemålsrättegång inleds som jag antytt med ett förberedelseskede, som syftar till att klarlägga parternas inställning. I avsikt att effektivisera förberedelsen infördes år 1988 i 42 kap. 16 § RB en regel som föreskriver

att rätten, om det är till fördel för handläggningen av målet, bör göra en skriftlig sammanfattning av parternas ståndpunkter innan förberedelsen avslutas. Parterna skall få tillfälle att yttra sig över sammanfattningen. Bestämmelsen torde tillämpas framför allt i större och mer invecklade mål.

I regel avgörs såväl brottmål som tvistemål efter en huvudförhandling. Huvudförhandlingen i tvistemål inleds med att kâranden framställer sitt yrkande, varefter svaranden anger vilken inställning han har till yrkandet. Sedan parterna framställt sina yrkanden skall först kâranden och därefter svaranden "utveckla sin talan och yttra sig över vad motparten anfört" (43 kap. 7 § RB). Det är denna del av huvudförhandlingen som brukar kallas sakframställning. Framför allt är det de rättsfakta som parten åberopar som skall ingå i sakframställningen. Samtidigt skall parten ange vilken inställning han har till de rättsfakta som motparten åberopar. Men i allmänhet görs sakframställningen fylligare än så. För att göra målet begripligt för rättens ledamöter lämnar parterna ofta en relativt utförlig redogörelse för bakgrunden till tvisten.

Det är viktigt att parterna är noggranna när de gör sin sakframställning. Omedelbarhetsprincipen, som för tvistemålen del bl. a. kommer till uttryck i 17 kap. 2 § RB, innebär nämligen att rätten inte får grunda sin dom på andra rättsfakta än sådana som parterna har åberopat under huvudförhandlingen.

Stockholms tingsrätt har i en skrivelse till justitiedepartementet tagit upp frågan om möjligheten att begränsa den muntliga sakframställningen vid huvudförhandlingar i tvistemål. Tingsrätten har därvid tagit fasta på den skriftliga sammanfattning av parternas ståndpunkter som rätten enligt vad jag nyss nämnde under vissa omständigheter bör göra. Enligt tingsrätten skulle ett avsevärt större utbyte av sammanfattningen erhållas, om huvudförhandlingen kunde begränsas till eventuella tillägg och anmärkningar mot sammanfattningens innehåll.

En lagändring i enlighet med tingsrättens förslag skulle innebära ett betydelsefullt avsteg från omedelbarhetsprincipen, enligt vilken, som jag nämnt, rätten får grunda sitt avgörande endast på vad som har förekommit vid huvudförhandlingen. Tillämpningen av omedelbarhetsprincipen och lämpligheten av att mjuka upp den i olika hänseenden blev föremål för ingående överväganden i samband med 1988 års reform av tingsrättsförfarandet (se särskilt prop. 1986/87: 89 s. 82 ff.). Även om vissa processökonomiska vinster i enstaka fall skulle kunna uppnås, har jag — inte minst mot bakgrund av remissinstansernas inställning — svårt att se att det finns ett tillräckligt starkt intresse av en lagändring för att lagstiftaren redan nu skall ingripa i den ordning som skapades så sent som för drygt två år sedan. Jag förordar därför att den av Stockholms tingsrätt föreslagna lagändringen inte genomförs.

Under remissbehandlingen har tingsrättens förslag även diskuterats med utgångspunkt från muntlighetsprincipen, sådan den kommer till uttryck i 43 kap. 5 § RB. Det har ifrågasatts om inte parterna under sakframställningen skulle kunna inskränka sig till att läsa upp den av tingsrätten upprättade sammanställningen, och man har efterlyst en lagändring för att

det otvetydigt skall framgå att detta är tillåtet. Till detta vill jag säga följande.

Sakframställningens syfte är dels att klara ut gränserna för rättens prövning, dels att göra det möjligt för rätten att tillgodogöra sig den bevisupptagning som skall följa. I det senare hänseendet är en muntlig sakframställning att föredra framför en uppläsning av en skriftlig sammanställning. Någon lagändring som ger uttryckligt stöd för att ersätta den muntliga sakframställningen med en uppläsning av den sammanställning som rätten har gjort enligt 42 kap. 16 § RB bör därför enligt min mening inte genomföras. Men jag vill påpeka att RB lämnar parterna stor frihet att avgöra hur sakframställningarna skall utformas i det enskilda fallet. Det viktigaste är att alla rättsfakta som avses bli åberopade behandlas i sakframställningen. En redogörelse för dem kan ofta ske med stöd av rättens sammanfattning. Hur mycket som härutöver skall tas med är överlämnat till parternas bedömning. Jag menar därför att redan gällande rätt ger möjlighet att undvika att huvudförhandlingen betungas med onödigt vidlyftiga sakframställningar.

2.11 Polismans rätt att själv besluta om husrannsakan

Mitt förslag: Polismans rätt att själv besluta om husrannsakan inskränks till fall då det föreligger fara i dröjsmål.

Skälen för mitt förslag: Husrannsakan är ett straffprocessuellt tvångsmedel, som syftar till att bereda myndigheter tillträde till hus, rum och slutna förvaringsställen för att eftersöka personer eller saker (personell resp. reell husrannsakan). Bestämmelser om husrannsakan finns i bl. a. 28 kap. RB och 20 § polislagen (1984: 387).

Husrannsakan enligt RB används i samband med brottsutredning, medan husrannsakan enligt polislagen tillämpas vid förfaranden enligt viss förvaltningsrättslig lagstiftning, t. ex. förvarstaganden enligt utlänningslagen.

Beslut om husrannsakan *enligt RB* fattas enligt 28 kap. 4 § av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. I 5 § finns bestämmelser som ger en polisman rätt att i vissa situationer själv besluta om husrannsakan. Så är fallet, ”om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag av föremål, som på färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål”.

Beslut om husrannsakan *enligt polislagen* fattas av polismyndigheten (20 § andra stycket). Endast om det är fara i dröjsmål får åtgärden vidtas av en enskild polisman utan ett sådant föregående beslut av polismyndigheten.

Riksdagens justitiekommitté uttalade i betänkandet 1988/89:JuU25 att bestämmelsen i 28 kap. 5 § RB borde ändras så att polismans rätt att själv fatta beslut om husrannsakan uttryckligen i lagtexten inskränktes till fall då det förelåg fara i dröjsmål. Härigenom skulle enligt utskottet bestämmelserna i RB bringas i bättre överensstämmelse med motsvarande be-

stämmelse i 20 § polislagen. Utskottet uttalade att det borde ankomma på regeringen att utarbeta förslag till denna lagändring och skyndsamt återkomma till riksdagen därmed. Riksdagen beslutade att som sin mening ge regeringen till känna vad utskottet hade anfört (rskr. 313).

Med anledning av riksdagens beslut har inom justitiedepartementet utarbetats förslag till ändring av 28 kap. 5 § rättegångsbalken.

Lagrådet har belyst konsekvenserna av förslaget när det gäller husrannsakan i samband med verkställighet av domstols beslut att häkta den som är på fri fot eller att hämta någon till rätten. Jag vill med anledning av lagrådets synpunkter säga följande.

Som huvudregel gäller nu som jag nämnt enligt 28 kap. 4 § RB att husrannsakan beslutas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten; de hittillsvarande befogenheterna enligt 5 § för polisman att själv besluta om husrannsakan är undantag från denna huvudregel.

Som lagrådet påpekat finns det i de häktnings- och hämningsfall som det är fråga om sällan någon undersökningsledare som kan fatta beslut om husrannsakan. Det beror på att förundersökningen som regel är avslutad och redovisad till åklagare. Men enligt gällande rätt kan alltså beslut om husrannsakan fattas både av åklagaren och rätten. Om det remitterade förslaget genomförs blir resultatet att denna huvudregel, som nu sällan tillämpas, kommer att tillämpas i alla fall där det inte föreligger fara i dröjsmål.

Lagrådet har ansett att beslutet om husrannsakan i dessa situationer inte bör ankomma på åklagaren eftersom denne är part i målet. Visserligen är detta en svaghet som vidlåder även nu gällande ordning, men den blir mera påtaglig om den enskilde polismannens befogenhet att själv besluta om husrannsakan minskas. Att enbart lita till rätten som beslutsfattare i dessa situationer är inte särskilt praktiskt och knappast heller nödvändigt. I stället talar goda skäl för att man, som lagrådet föreslagit, inför samma ordning som i tvistemål, nämligen att polismyndigheten får besluta om husrannsakan i alla situationer där det inte föreligger fara i dröjsmål.

Lagtekniskt kan en sådan lösning åstadkommas genom att ett nytt tredje stycke införs i 28 kap. 4 § RB av följande lydelse: "Förordnande om husrannsakan för eftersökande av den som skall häktas enligt beslut som avses i 24 kap. 17 § tredje stycket eller hämtas till inställelse vid rätten meddelas av polismyndighet eller polisman enligt bestämmelser i polislagen (1984: 387)." Paragrafens första stycke bör dessutom förscs med ett undantag för de situationer som regleras i tredje stycket. — Av 16 § första stycket 1 polisförordningen (1984: 730) framgår att endast vissa poliser i chefsställning på polismyndighetens vägnar får fatta beslut om husrannsakan.

Lagrådet har slutligen ansett det önskvärt att i RB anges att rättens beslut om häktning av den som är frånvarande verkställs av polismyndigheten. Jag räknar med att detta önskemål kan tillgodoses vid en kommande språklig och redaktionell översyn av RB. Detsamma gäller frågan om en eventuell hänvisning i RB:s regler om rättegången i tvistemål till polislagens bestämmelser om husrannsakan i hämnings- och häktningssituationer.

2.12 Vissa övriga frågor

Den 1 januari 1988 ändrades bestämmelserna om tolkar i 50 § förvaltningsprocesslagen (1971:291; SFS 1987:748). Ändringen innebar att reglerna i paragrafen även skulle tillämpas i fråga om överföring från punktskrift till vanlig skrift eller omvänt. På grund av ett förbiseende upphävdes samtidigt paragrafens sista stycke, som reglerar i vilka fall en person inte får användas som tolk. Jag förordar att den bestämmelsen nu återinförs som ett tredje stycke i paragrafen.

Den 1 juli 1989 fick 54 kap. 11 § RB ändrad lydelse (SFS 1989:352). Ändringen innebar bl. a. att det dittillsvarande andra stycket i stället kom att utgöra paragrafens tredje stycke. En hänvisning i 49 kap. 12 § RB bör med anledning därav ändras till att avse det nya tredje stycket.

Den 1 september 1989 ändrades reglerna om tingsrätts domförhet. I samband därmed ändrades 4 § lagen (1949:164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål (SFS 1989:660). Ändringen innebar att den dittillsvarande sammansättningen av rätten vid huvudförhandling inför jury (tre eller fyra lagfarna domare) ändrades till tre lagfarna domare, varvid dock föreskrevs att rätten, om det inträffade förfall för en av de tre sedan huvudförhandlingen påbörjats, skulle vara domför med två lagfarna domare. En motsvarande ändring bör göras i lagens 2 §, när det gäller rättens sammansättning vid huvudförhandling under målets förberedande behandling. För dessa fall finns det emellertid inte något behov av en regel om domförhet med två lagfarna domare vid förfall.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i föräldrabalken,
3. lag om ändring i jordabalken,
4. lag om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1),
5. lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken,
6. lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden,
7. lag om ändring i lagen (1949:164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål,
8. lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988),
9. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
10. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291),
11. lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar,
12. lag om ändring i vattenlagen (1983:291),
13. lag om ändring i lagen (1984:649) om företagshypotek, samt
14. lag om ändring i förvaltningslagen (1986:223).

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

1 kap. 7 och 8 §§

Reglerna i 1 kap. 7 § om att vissa ekonomiska brottmål företrädesvis skall handläggas vid 13 särskilda tingsrätter har upphävts (jfr avsnitt 2.2.2). En följdändring har gjorts i 1 kap. 8 §.

17 kap. 5 §

Paragrafen innehåller regler om förutsättningarna för meddelande av s. k. mellandom.

Första stycket har arbetats om i förenklande syfte. Mellandom enligt detta stycke förutsätter att prövningen av viss talan beror av annan talan som handläggs i samma rättegång. Mellandom får ges beträffande den senare talan. Det nuvarande exemplet med fastställelsetalan har tagits bort ur lagtexten, men någon saklig ändring gentemot vad som gäller nu är inte avsedd.

Andra stycket upptar med nu gällande lydelse bestämmelser om mellandom över rättsfaktum. Stycket har kompletterats med bestämmelser om att mellandom kan ges över hur en fråga som främst angår rättstillämpningen skall bedömas vid avgörande av saken. I fråga om motiven härför hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3. Texten har också genomgått en språklig omarbetning. Med anledning av ett påpekande under remissbehandlingen vill jag understryka att det givetvis inte är uteslutet att mellandom kan meddelas över två eller flera av de omständigheter som åberopas i rättegången.

Det finns anledning att understryka att det är angeläget att rätten och parterna lägger ned stor omsorg på att formulera den fråga som mellandomen skall avse. I annat fall kan det inträffa att den fråga som avgjorts genom mellandom visar sig sakna betydelse när målet skall avgöras slutligt.

En annan nyhet är att de uttryckliga reglerna om parternas inflytande på om mellandom skall ges har tagits bort ur andra stycket. I avsnitt 2.3 av den allmänna motiveringen har skälen härför närmare utvecklats.

Tredje stycket, som innehåller bestämmelser om vilandeförklaring av målet i övrigt när mellandom ges, har undergått språkliga justeringar. Under remissbehandlingen har påpekats att vilandeförklaring endast kan bli aktuell där särskild talan får föras mot mellandomen. Jag har ingen annan uppfattning, men anser inte att detta uttryckligen behöver anges i lagtexten.

17 kap. 15 §

Paragrafen innehåller regler om rättelse och komplettering av dom och beslut i tvistemål och har ändrats i enlighet med vad som anförts i avsnitt 2.4.

Den allmänna regeln om rättelse finns i *första stycket*. Liksom tidigare krävs att domen eller beslutet innehåller en uppenbar oriktighet till följd av skrivfel, räknefel eller annat liknande förbiseende. Det ställs däremot inte, som nu, något krav på att förbiseendet skall kunna tillräknas domstolen. Rättelse kan således ske även om felet beror på att någon av parterna har försummat sig.

Särskilt i fråga om förbiseenden av part finns det anledning att anmärka att motpartens inställning är av betydelse när rätten skall ta ställning till om avgörandet skall rättas. Det måste nämligen vara klart att det rör sig om ett sådant förbiseende som avses med bestämmelsen, dvs. inte ett förbiseende av t. ex. ett lagstadvagande, ett rättsfaktum eller av en rättslig möjlighet. Förenklat kan det sägas att parten skall ha i princip tänkt rätt men handlat fel. Avgörandet måste också vara uppenbart oriktigt. Vidare är att märka att rätten *får* besluta om rättelse. Bestämmelsen är alltså fakultativ. Om motparten med godtagbara skäl motsätter sig att rättelse sker, t. ex. under åberopande att han skulle ha drivit processen på annat sätt, bör hans önskemål normalt tillgodoses. Då får det felaktiga avgörandet angripas med andra rättsmedel.

Det bör påpekas att en obetydlig felaktighet inte alltid är värd att rätta. Sålunda anses att domstolen när det gäller ett fel i den rent formella delen av en dom eller ett beslut, t. ex. ett felstavat namn eller en felaktigt angiven siffra i ett personnummer, kan nöja sig med en anteckning på domen eller beslutet angående det rätta förhållandet (jfr 14 § kungörelsen 1970: 517 om rättsväsendets informationssystem, omtryckt 1981:487, samt uttalanden av föredragande departementschefen i prop. 1968:82 s. 87 samt i prop. 1982/83: 41 vid tillkomsten av 48 kap. 12 a §, se NJA II 1982 s. 398).

Paragrafens *andra stycke* är nytt. Det innehåller en bestämmelse som ger rätten möjlighet att komplettera ett tidigare avgörande när rätten av förbiseende underlåtit att i samband med dom eller slutligt beslut fatta ett beslut rörande en särskild fråga. Det måste självfallet stå klart att det rör sig om ett rent förbiseende. Om domstolen exempelvis har underlåtit att uttala sig om rättegångskostnaderna, kan det i en del situationer vara ett medvetet handlande från domstolens sida och inte ett förbiseende, medan det i andra situationer kan stå klart att det rör sig om ett förbiseende. Kompletteringsmöjligheten står öppen två veckor från det att det felaktiga avgörandet meddelas.

I och för sig är det tänkbart att avgörandet redan överklagats när frågan om rättelse eller komplettering aktualiseras. Detta bör inte utesluta att den domstol som träffat avgörandet prövar frågan om rättelse eller komplettering. Av praktiska skäl torde dock beslut om rättelse eller komplettering mera sällan bli aktuellt sedan målet överlämnats till högre rätt.

Också själva rättelsebeslutet eller beslutet om komplettering kan i och för sig komma att överklagas. Det är att anse som ett slutligt beslut.

Tredje stycket behandlar frågan om inhämtande av yttrande från parterna. En möjlighet har införts att låta bli att bereda parterna tillfälle till yttrande, om det är uppenbart obehövt. Det kan finnas fall där det från början framstår som klart att parterna inte har några synpunkter på frågan. Som exempel kan nämnas att det är fråga om ett beslut om ersättning till

någon som inte är part. Det kan också i undantagsfall vara så att ett rättelsebeslut skall meddelas oavsett vad parterna tycker. Som exempel kan nämnas att parterna har processat om vem som har rätt till en bil med ett visst registreringsnummer, och att detta angivits felaktigt i domen. Naturligtvis måste möjligheten att låta bli att inhämta parternas uppfattning användas med försiktighet. Om det finns minsta anledning att tro att parterna kan ha något av betydelse att säga i frågan, bör yttrande alltid inhämtas.

Som påpekats i den allmänna motiveringen innefattar skyldigheten att höra parterna inte en ovillkorlig skyldighet att *delge* parterna ett föreläggande att yttra sig enligt reglerna i delgivningslagen. Det torde i normalfallet räcka med en telefonkontakt eller ett meddelande som skickas utan delgivningsförfarande. Självfallet bör dock vad som förevarit dokumenteras i akten.

Bestämmelsen i hittillsvarande andra stycket om hur ett beslut skall dokumenteras har förenklats och flyttats till tredje stycket.

18 kap. 16 §

Paragrafen, som är ny, upptar en kostnadsregel för sådana fall som med nu gällande regler behandlas enligt 20 § RP. Bakgrunden till regeln har tagits upp i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.8.

En första förutsättning för att paragrafen skall vara tillämplig är att det rör sig om ett mål där en myndighet för talan på det allmännas vägnar. Som myndighet räknas i detta sammanhang även åklagare. Någon anledning att göra undantag för särskild åklagare finns inte.

En andra förutsättning är att talan inte avser tillvaratagande av statens eller annans enskilda rätt.

Förutsättningen i nuvarande 20 § RP att talan förs på grund av stadgande i lag eller författning har utgått som överflödigt.

I de med paragrafen avsedda fallen skall i fråga om rättegångskostnader gälla bestämmelserna i 31 kap. om rättegångskostnad i brottmål, om annat inte är föreskrivet. Exempel på sådana speciella bestämmelser om rättegångskostnadsansvaret finns inom familjerätten.

23 kap. 14 §

Paragrafen, som behandlats i avsnitt 2.6, reglerar frågor om inhämtande av sakkunnigutredning redan under förundersökningen. Av första stycket första meningen framgår att undersökningsledaren liksom nu får inhämta yttrande från sakkunnig. Innan ett yttrande inhämtas från någon annan än en myndighet, skall dock enligt andra meningen den som misstänks för brottet eller hans försvarare beredas tillfälle att yttra sig angående valet av sakkunnig, om inte särskilda skäl talar mot detta.

De omständigheter som bör kunna föranleda att synpunkter från den misstänktes sida inte inhämtas kan variera. Någon gång kan det exempelvis för undersökningens resultat vara väsentligt att den misstänkte hålls okunnig om misstanken intill dess denna vunnit sådan styrka att 23 kap.

18 § blir tillämplig. I andra fall kan det vara väsentligt att den misstänkte hålls okunnig om vilket spår undersökningen följer. Det kan också vara så att beslutet om inhämtande av sakkunnigyttrande behöver tillkomma med viss brådska. Ett exempel erbjuder den situationen att ett rättsintyg skall inhämtas från den läkare som får på sin lott att undersöka och behandla en misshandlad person vilken av polis avlämnas vid sjukhus. Att begära in ett sådant rättsintyg först i efterskott är en sämre lösning ur många synvinklar. En annan typsituation där det i de flesta fall torde vara överflödigt att höra den misstänkte är när någon företrädare för en viss bransch, t. ex. en cykelhandlare, bilhandlare eller guldsmed, anlitas för att avge ett värderingsintyg. Sådan värdering sker i de flesta fall med stöd av inom branschen förekommande prislistor och liknande. Kostnaden för värderingen är i regel låg och det kan sällan antas föreligga delade meningar om vem som bör utföra värderingen. Över huvud taget torde det ofta föreligga särskilda skäl att underlåta att höra den misstänkte när det gäller sakkunniguppdrag av mycket begränsad och föga kostnadskrävande natur.

Om förundersökningsledaren och den misstänkte har olika uppfattning i fråga om vem som skall utses, bör förundersökningsledaren i normala fall överlämna åt rätten att besluta.

Andra stycket motsvarar utan saklig förändring nuvarande andra och tredje meningarna i första stycket.

28 kap. 4 §

I paragrafen har införts en regel om att det är polismyndigheten eller en enskild polisman som fattar beslut om husrannsakan för eftersökande av den som av domstol häktats i sin utevaro eller den som skall hämtas till inställelse inför rätten. Skälen för lagändringen framgår av den allmänna motiveringen, avsnitt 2.11.

28 kap. 5 §

Bestämmelsen har ändrats i enlighet med vad som sagts i avsnitt 2.11. Enligt bestämmelsens nuvarande lydelse får polisman alltid företa husrannsakan utan förordnande som anges i 28 kap. 4 § om det är fara i dröjsmål. Dessutom får han, även om det inte är fara i dröjsmål, företa husrannsakan utan förordnande i två fall. Det första fallet avser husrannsakan som har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten. I det andra fallet skall husrannsakan ha till syfte att verkställa beslag av föremål som följts eller spårats på färsk gärning.

Enligt bestämmelsens nya lydelse får polisman aldrig verkställa husrannsakan utan förordnande om det inte är fara i dröjsmål.

30 kap. 13 §

Paragrafen innehåller regler om rättelse och komplettering av dom och beslut i brottmål och motsvarar härigenom 17 kap. 15 §, som reglerar

dessa frågor för tvistemålen del. I fråga om ändringarna i paragrafens *första, andra och fjärde stycken* hänvisas till vad som sagts i anslutning till 17 kap. 15 §.

I paragrafens *tredje stycke* tas upp bestämmelser om det fall att den dömda har lämnat oriktiga uppgifter om sitt namn eller personnummer utan att detta har avslöjats under rättegången. Enligt utredarens förslag skulle för rättelse krävas att identitetsuppgifterna var *uppenbart* oriktiga. På förslag av rikspolisstyrelsen har ordet "uppenbart" utgått, eftersom det inte behövs och dessutom kan föranleda tolkningssvårigheter. Det bör påpekas att det självfallet är nödvändigt att rätten har ett tillförlitligt underlag vid rättelse enligt denna bestämmelse.

En dom eller ett beslut som har meddelats med antagande av de oriktiga identitetsuppgifterna får enligt den nya regeln rättas så att avgörandet kan verkställas. Det innebär att rätten kan ändra uppgifter om namn och personnummer.

För rättelse krävs i dessa fall en begäran från åklagaren. Det får anses åligga åklagaren att begära rättelse när det finns förutsättningar för det. Som framgår av den allmänna motiveringen finns det – i varje fall teoretiskt – en möjlighet att påföljden skulle ha blivit en annan om den dömdes riktiga identitet varit känd. Åklagaren bör, i samband med att han begär rättelse, också ta ställning till sistnämnda fråga och eventuellt vidta åtgärder för att få påföljden ändrad (genom överklagande eller extraordinära rättsmedel).

I fråga om motiven kan i övrigt hänvisas till avsnitt 2.4.3 i den allmänna motiveringen.

För att rättelse enligt tredje stycket skall kunna beslutas bör domstolen givetvis först höra den person som uppträtt som tilltalad i målet och vars identitetsuppgifter domstolen avser att skriva in i domen. Utredaren har dessutom ansett att domstolen skall ge den på vilken uppgifterna i den orättade domen syftar tillfälle att yttra sig. Skälet till detta är att man inte helt kan utesluta att denne i själva verket är medgärningsman, och om domen undanröjs är det i och för sig ingenting som hindrar att han åtalas för den gärning som domen avser. En rättelse skulle därför i extrema undantagsfall kunna tänkas vara till hans nackdel. Oavsett hur det förhåller sig med det skall emellertid identitetsuppgifterna rättas om förutsättningar i övrigt föreligger. Det finns då enligt min mening ingen anledning att anse att domstolen skulle vara skyldig att ge den felaktigt utpekade personen tillfälle att yttra sig. Å andra sidan finns det naturligtvis inte något hinder mot att domstolen begär ett sådant yttrande, t.ex. om det skulle kunna tillföra rättelsefrågan något av betydelse.

31 kap. 1 §

Paragrafen har endast ändrats redaktionellt och språkligt i förenklande syfte.

31 kap. 2 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om den tilltalades möjligheter att få ersättning av staten för sina rättegångskostnader.

Första stycket innehåller bestämmelser om rätt att få ersättning för bevisning, försvarare m. m. En bestämmelse om rätt att få ersättning för delgivningkostnad har tagits bort som betydelslös. Stycket har i övrigt ändrats redaktionellt och språkligt. Reglerna om den tilltalades rätt till ersättning för inställelse vid rättegången har – sakligt oförändrade – sammanförts i *andra stycket*.

I enlighet med vad som föreslås i avsnitt 2.5.5 har i ett nytt *tredje stycke* införts bestämmelser om möjlighet till ersättning av allmänna medel vid fällande dom. En förutsättning för ersättning är i sådant fall att den tilltalade vållats kostnader som avses i första eller andra stycket genom fel eller försummelse av åklagaren. Regeln ersätter bestämmelserna i nuvarande 4 § andra stycket om möjlighet för den tilltalade att få ersättning av åklagaren.

Om den tilltalade i tredje styckets fall även skall utge ersättning till staten får givetvis förordnas att fordringarna skall gå i avräkning.

31 kap. 3 §

Paragrafens nuvarande första stycke, som innehåller regler om skyldighet för åklagare som väckt åtal utan skäl att utge ersättning för rättegångskostnader, har utgått till följd av vad som sägs i avsnittet 2.5.5. Härutöver har språkliga och redaktionella justeringar gjorts i paragrafen.

31 kap. 4 §

Paragrafen, som innehåller regler om skyldighet att oavsett utgången av målet utge ersättning för rättegångskostnad som orsakats genom vårdslöshet eller försummelse, har ändrats till följd av vad som sägs i avsnittet 2.5.5. Ändringarna, som sakligt sett avser det andra stycket, innebär att reglerna om åklagares skyldighet att vid processuell försumlighet utge ersättning har utgått ur paragrafen (i fråga om statens skyldighet att i sådant fall utge ersättning, se 2 § tredje stycket i förslaget). Härutöver har språkliga och redaktionella justeringar gjorts i paragrafen.

31 kap. 5 §

Hänvisningen till 3 § har ändrats.

31 kap. 6 §

Paragrafen har ändrats med hänsyn till att reglerna om åklagares ansvar för rättegångskostnader har upphävts.

Paragrafen reglerar rättegångskostnadsfrågan i högre rätt. Enligt sista meningen i första stycket gäller de hittillsvarande reglerna i 3 § om åklagares och målsägandes ersättningsskyldighet bara det fallet att talan i högre rätt utan skäl fullföljts av åklagaren. Med hänsyn till att reglerna i 3 § om åklagares ersättningsskyldighet nu föreslås upphävida, har föreskriften i förevarande paragraf om tillämpligheten av 3 § ändrats. Enligt den nya lydelsen skall målsäganden i de fall som regleras av 3 § vara skyldig att ersätta kostnad i högre rätt endast om han utan skäl föranlett att åklagaren överklagat den lägre rättens avgörande.

31 kap. 11 §

Hänvisningen i andra stycket till 1 § har ändrats.

48 kap. 12 a §

Bestämmelsen om rättelse av strafföreläggande har ändrats i enlighet med förslagen i avsnitt 2.4.2.

49 kap. 1 a §

Paragrafen, som är ny, innehåller en regel om överklagande av en tingsrätts mellandom över ett rättsfaktum eller över hur en fråga som främst angår rättstillämpningen skall bedömas vid avgörande av målet (se 17 kap. 5 § andra stycket).

Regeln innebär att rätten med hänsyn till omständigheterna skall bestämma om talan mot mellandomen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot det slutliga avgörandet i målet. Bakgrunden till den nya regeln har tecknats i avsnitt 2.3.

Ofta är det slutliga avgörandet i målet en dom. Så är fallet exempelvis om rätten i mellandomen förklarar att kändens anspråk i dess helhet är preskriberat. Det slutliga avgörandet blir då en dom varigenom rätten ogillar käromålet och meddelar beslut i frågor om rättegångskostnad (18 kap. 14 § andra stycket). Det kan emellertid också undantagsvis förekomma att ett mål efter en mellandom avgörs genom ett slutligt beslut, exempelvis ett avskrivningsbeslut på grund av att talan återkallats.

Med att talan skall föras *i samband med* talan mot det slutliga avgörandet avses i första hand att talan får fullföljas endast av den som samtidigt överklagar också det slutliga avgörandet. Uttrycket anses också innebära att samma rättsmedel är tillämpligt beträffande båda de avgöranden som samtidigt överklagas. I paragrafen har emellertid föreskrivits att mellandomen skall överklagas genom vad även om den skall överklagas i samband med talan mot ett slutligt beslut.

Huruvida en särskild talan är tillåten eller talan mot mellandomen skall föras i samband med talan mot det slutliga avgörandet skall enligt 17 kap. 7 § tredje stycket framgå av mellandomen.

När hovrätten överprövar en mellandom och ett slutligt avgörande kan olika situationer tänkas. Som exempel kan tas det fallet att käranden överklagat dels en mellandom där hans anspråk förklarats preskriberat, dels en slutlig dom där hans talan ogillats. I allmänhet torde det även i hovrätten finnas anledning att först pröva mellandomen. Om hovrätten finner att anspråket inte är preskriberat har hovrätten att ändra mellandomen i enlighet härmed. I samband därmed skall hovrätten ta ställning till om dess dom i preskriptionsfrågan skall få överklagas särskilt (se den föreslagna 54 kap. 1 a §). I den angivna situationen torde det ofta vara lämpligast att tillåta särskild fullföljd. Om hovrättens bedömning av preskriptionsfrågan vinner laga kraft har hovrätten att ta upp återstoden av målet till handläggning. Av hänsyn till principerna bakom systemet med instansordningen finns det sannolikt anledning att med undanröjande av tingsrättens slutliga dom visa målet åter till tingsrätten för sakprövning.

49 kap. 12 §

Hänvisningen i tredje stycket till 54 kap. 11 § har rättats (se avsnitt 2.12).

50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 2 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 §

Ur paragraferna, som innehåller regler om domstolens prövning av om en inlaga med ett överklagande skall avvisas, har tagits bort orden "på föreskrivet sätt eller". Det innebär att rätten inte längre skall pröva om det föreskrivna rättsmedlet har använts (jfr Welamson, Rättegång VI, andra uppl. s. 51 f). I fråga om motiven till ändringen kan hänvisas till avsnittet 2.7.

52 kap. 1 §

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om överklagande genom besvär. I enlighet med vad som angetts i avsnitt 2.7 har tiden för ingivande av besvärslagan ändrats från två veckor till tre veckor. Ordet underrätt har bytts ut mot tingsrätt. Att någon saklig ändring i denna del inte är avsedd framgår av 1 kap. 1 § RB. Även i övrigt har gjorts vissa redaktionella justeringar.

54 kap. 1 a §

Paragrafen, som är ny, innehåller en regel om överklagande av en hovrättsdom i sådant fall som anses i 17 kap. 5 § andra stycket. Paragrafen motsvarar i sak helt 49 kap. 1 a §. När det gäller handläggningen i hovrätten hänvisas till specialmotiveringen till sistnämnda paragraf.

55 kap. 12 a §

I paragrafens andra stycke har i enlighet med förslag av lagrådet införts en hänvisning till reglerna om mellandom i tvistemål (se avsnitt 2.3). När en

prejudikatfråga som rör själva saken uppkommer i ett tvistemål, kan en mellandom ges över prejudikatfrågan med verkan att högsta domstolen eller efter återförvisning hovrätten blir bunden av domen vid avgörandet av saken.

Övergångsbestämmelserna

Enligt 49 kap. 1 a § och 54 kap. 1 a § kan rätten i vissa fall begränsa rätten till fullföljd mot särskild dom. Rätten att fullfölja talan mot särskild dom som meddelats före ikraftträdandet är dock inte begränsad (punkten 1).

Den i 52 kap. 1 § angivna besvärstiden har förlängts från två veckor till tre. Denna förlängning kan dock inte medges i de fall där beslutet redan har vunnit laga kraft. För vinnande av enkelhet anges i andra punkten att äldre regler gäller i fråga om besvärstiden om beslutet har meddelats före ikraftträdandet. Av punkt 3 framgår att i fråga om avgöranden som meddelats före ikraftträdandet den lägre rätten har att pröva om talan har fullföljts på föreskrivet sätt.

I övergångsbestämmelsernas sista stycke har på förslag av *lagrådet* klargjorts hur det skall förfaras med mål som före lagens ikraftträdande väckts vid viss tingsrätt med stöd av 1 kap. 7 §.

4.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

20 kap. 9 § har i förslaget upphävts. Paragrafens första stycke har hittills innehållit en hänvisning till 20 § RP. Denna hänvisning blir överflödigt när 20 § RP upphävs och kostnadsregeln i bestämmelsen flyttas till RB (avsnitt 2.8 i den allmänna motiveringen). Andra stycket i 20 kap. 9 § föräldrabalken innehåller ett undantag från första stycket beträffande mål om fastställande av faderskap, vårdnad om eller underhåll till barn. Om sålunda en myndighet – socialnämnd eller överförmyndare – för talan på det allmännas vägnar i ett mål av detta slag gäller inte 20 § RP. Även denna undantagsregel är obehövlig. För mål om fastställande av faderskap och vårdnad om barn finns nämligen speciella bestämmelser om rättegångskostnad i 3 kap. 11 § respektive 6 kap. 22 § föräldrabalken. Dessa regler kommer fortfarande att gälla, eftersom den nya kostnadsregeln i 18 kap. 16 § RB föreslås bli utformad på det sättet att den blir tillämplig bara om det inte föreskrivs något annat. Målen om underhållsbidrag avser enskilds rätt och därmed är en undantagsregel överflödigt även beträffande dessa mål, om 20 kap. 9 § första stycket föräldrabalken upphävs.

4.3 Förslaget till lag om ändring i jordabalken

Reglerna om rättelse av införelse har ändrats i enlighet med förslagen i avsnitt 2.4.2.

4.4 Förslaget till lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s.1)

Regeln i 39 § om rättelse har ändrats i enlighet med förslagen i avsnitt 2.4.2.

4.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken.

Lagens 20 § har upphävts. I fråga om motiven hänvisas till avsnittet 2.8.

Övergångsbestämmelserna har utformats i enlighet med *lagrådets* förslag.

4.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden

9 a och b § §

Till ärendelagen har av skäl som närmare utvecklats i avsnitt 2.4.5 lagts två nya paragrafer vilka nära överensstämmer med 27 och 28 §§ förvaltningslagen (1986: 223). I fråga om innebörden av bestämmelserna kan hänvisas till de motivuttalanden som gjordes i samband med förvaltningslagens tillkomst och som återges i den allmänna motiveringen.

Vid omprövning gäller de vanliga domförhetsreglerna i 6 § andra stycket ärendelagen. Det innebär bl. a. att, om prövningen är av enkel beskaffenhet och tvist inte föreligger i den fråga som är aktuell för omprövning, rätten är domför med en lagfaren domare. I vissa särskilt angivna fall skall dock alltid rätten ha en större sammansättning. Frågan om vilka lagfarna domare som får handha omprövningsfrågor får regleras i förordningen (1979: 571) med tingsrättsinstruktion.

På förslag av *lagrådet* har institutet omprövning namngetts i första meningen i 9 a §.

I det till *lagrådet* remitterade förslaget fanns, efter mönster från förvaltningslagen, en bestämmelse av innebörd att omprövning inte fick ske om inhibition begärdes. På förslag av *lagrådet* har denna bestämmelse utgått. Den omständigheten att inhibition begärs utgör alltså inte något hinder mot att rätten omprövar beslutet men är självfallet ett ytterligare incitament för att verkställa omprövningen snabbt.

Det föreslagna tredje stycket i 9 a § innebär en reglering som avviker från förvaltningslagens. Främst av praktiska skäl har det ansetts lämpligt att begränsa möjligheterna att företa omprövning på begäran av part. Lagtexten har formulerats i enlighet med *lagrådets* förslag.

På förslag av *lagrådet* har vidare i andra stycket i 9 b § angivits att den avvisning som det där talas om är avvisning på grund av att överklagandet skett för sent.

Vid sidan av möjligheterna att ändra ett beslut enligt de nu berörda paragraferna gäller de allmänna rättelsemöjligheterna i 17 kap. 15 § RB (jfr 26 § förvaltningslagen).

4.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål

2 §

Domförhetsregeln i andra stycket har bringats i överensstämmelse med

regeln i 4 § om rättens domförhet vid huvudförhandling inför jury. Ändringen har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.12). Prop. 1989/90: 71

4.8 Förslaget till lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988)

15 kap. 2 §

Tiden för överklagande i paragrafens sista stycke har på förslag av *lagrådet* ändrats till tre veckor (jfr avsnitt 2.7).

17 kap. 1 §

I paragrafen har, i enlighet med förslag av *lagrådet*, en följdändring gjorts till de ändringar i fråga om besvärstid som föreslås i avsnitt 2.7.

4.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

20 §

Valbarhetsreglerna har ändrats i enlighet med vad som föreslagits i avsnitt 2.9.

4.10 Förslaget till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291)

32 §

Bestämmelserna om rättelse har ändrats i enlighet med förslagen i avsnitt 2.4.2. Ändringen innebär att rättelsemöjligheten utvidgas till att gälla oavsett vem som har försummat sig. Dessutom har införts en möjlighet till komplettering av förvaltningsdomstolarnas domar och beslut i enlighet med vad som förordats i nämnda avsnitt.

50 §

I ett nytt tredje stycke regleras vilka personer som inte får användas som tolkar (jfr avsnitt 2.12).

4.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar

9 §

Valbarhetsreglerna har ändrats i enlighet med vad som föreslagits i avsnitt 2.9.

12 kap. 37 §

Tiden för överklagande i paragrafens andra stycke har på förslag av *lagrådet* ändrats till tre veckor (jfr avsnitt 2.7).

13 kap. 56 §

Föreskriften om att klagomål skall avvisas om beslutet inte överklagats på föreskrivet sätt har utgått på förslag av *lagrådet* (jfr avsnitt 2.7).

13 kap. 65 §

På förslag av *lagrådet* har en följdändring gjorts till förslaget om tre veckors besvärstid i avsnitt 2.7.

4.13 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984: 649) om företagshypotek

Reglerna i 4 kap. 22 § om rättelse har ändrats i enlighet med förslagen i avsnitt 2.4.2.

4.14 Förslaget till lag om ändring i förvaltningslagen (1986: 223)

Reglerna i 26 § om rättelse har ändrats i enlighet med förslagen i avsnitt 2.4.2. Ändringen innebär att rättelsemöjligheten utvidgas till att gälla oavsett vem som har försummat sig. För tydlighetens skull vill jag påpeka att bestämmelserna inte innebär någon uttömmande reglering av förvaltningsmyndigheternas möjligheter att ändra beslut som blivit felaktiga på grund av att den enskilde lämnat felaktiga uppgifter.

5 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i föräldrabalken,
3. lag om ändring i jordabalken,
4. lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1),
5. lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken,
6. lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden,
7. lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål,

8. lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970:988),
9. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
10. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291),
11. lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar,
12. lag om ändring i vattenlagen (1983:291),
13. lag om ändring i lagen (1984:649) om företagshypotek, samt
14. lag om ändring i förvaltningslagen (1986:223).

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

SAMMANFATTNING

I detta betänkande behandlar vi två frågor som har nära samband med varandra, nämligen specialisering av dömande verksamhet och expertmedverkan i de allmänna domstolarna. Med utgångspunkt från vårt förslag i den sistnämnda frågan diskuterar vi också formerna för handläggning av fastighetsmål, hyres- och arrendemål samt mål om ekonomisk brottslighet (eko-mål).

Som ett första led i våra överväganden diskuterar vi för- och nackdelar med en specialisering av dömande verksamhet på de allmänna domstolarnas område. Med specialisering avser vi koncentration av en målkategori till vissa allmänna domstolar, överförande av en grupp mål till särskilda domstolar och handläggning av mål vid domstolsliknande nämnder. Vi konstaterar därvid att en specialisering som tillåts omfatta många och viktiga måltyper på flera olika sätt kan leda till en utarmning av de allmänna domstolarna. Samtidigt har den specialisering som hittills skett ofta inneburit ökade garantier för en effektiv process och materiellt riktiga avgöranden. Som vi ser det är dock dessa vinster inte i främsta rummet knutna till själva specialiseringen utan till att experter på det aktuella området kan medverka som ledamöter utöver de lagfarna ledamöter och nämndemän som normalt tjänstgör i de allmänna domstolarna. Vi anser att man kan uppnå i huvudsak samma vinster genom att i stället låta experter medverka i de allmänna domstolarna. Härigenom kan man undvika många av de nackdelar som är förenade med en specialisering av dömande verksamhet.

Vi menar att utvecklingen beträffande specialisering av domstolsväsendet nu har gått så långt att det gäller att välja väg, antingen en fortsatt utarmning av de allmänna domstolarna eller en återgång till ett mera enhetligt domstolsväsende. Enligt vår uppfattning talar starka skäl för att man bör välja den senare vägen.

Mot den angivna bakgrunden lägger vi fram ett förslag som gör det möjligt för de allmänna domstolarna att öka sin kompetens i mål där det behövs ekonomisk, medicinsk, teknisk eller annan särskild fackkunskap. Behov av förstärkningsåtgärder kan enligt vår bedömning uppkomma inte bara i eko-mål, där denna möjlighet står vissa domstolar till buds redan nu, utan också i andra målkategorier, exempelvis mål angående fel i fastighet enligt 4 kap. 19 § jordabalken (JB), mål inom ADB- och miljöområdena, mål om skadestånd som rör medicinska förhållanden samt mål om entreprenad, och undantagsvis även i domstolsärenden. Enligt förslaget skall den ökade kompetensen åstadkommas genom att tingsrätterna och hovrätterna ges en generell möjlighet att anlita experter i mål och ärenden som i dag kan tas upp av allmän domstol och där prövas av enbart lagfarna domare eller av lagfarna domare och nämndemän. Som förutsättning för att domstolarna skall få anlita experthjälp skall gälla att prövningen av ett mål eller ett ärende väsentligt främjas genom att en expert ingår i rätten.

Med en reform av angivet slag ökar möjligheterna att lägga processens tyngdpunkt i första instans och att utforma överrättsprocessen på ett rationellt sätt. Det kan också tänkas att en möjlighet för de allmänna domstolarna att anlita experter kan göra dem attraktiva för vissa civilrättsliga tvister som i dag överlämnas till skiljemän för avgörande. Reformen bör öka tilltron till de allmänna domstolarnas förmåga att fullgöra sina rättskipningsuppgifter i det moderna samhället.

Med uttrycket expert avser vi enbart en person med särskild fackkunskap i annat än juridiska ämnen. Formerna för medverkan i allmän domstol av personer som är eller har varit lagfarna domare i allmän förvaltningsdomstol kommer vi att behandla i vårt slutbetänkande.

Uppgiften för en expert är i första hand att hjälpa rättens övriga ledamöter att sätta sig in i och förstå det av parterna presenterade processmaterialet. Han skall inte tillföra målet något sådant material. Sakkunniginstitutet som bevismedel berörs inte av vårt förslag.

Den som skall tjänstgöra som expert skall genom utbildning eller yrkeserfarenhet ha förvärvat särskild fackkunskap i det ämne som är aktuellt i det enskilda målet samt vara lämplig att tjänstgöra som särskild ledamot i tingsrätt eller hovrätt. Som exempel på personer som kan komma i fråga för expertuppdrag kan nämnas revisorer, ingenjörer och läkare.

Vi har diskuterat att bygga vidare på det system som tillämpas beträffande ekonomiska experter i eko-mål, dvs. att låta regeringen förordna experter på ett antal klart angivna fackområden. Om man begränsar möjligheterna att anlita experter till vissa fackområden kommer man emellertid inte att kunna täcka mer än en del av expertbehovet. Vi föreslår i stället att domstolarna själva skall få förordna experter.

Särskild talan mot rättens beslut angående expertmedverkan får för närvarande i princip inte föras. Med den av oss föreslagna utvidgningen av möjligheterna till expertmedverkan får man dock räkna med att parterna och rätten i ökad utsträckning kommer att ha skilda uppfattningar i fråga om behovet av expertmedverkan och/eller om rättens val av expert. Vi har därför diskuterat införandet av en regel som ger parterna möjlighet att föra särskild talan mot rättens beslut angående expertmedverkan. Vi har dock inte funnit anledning att lägga fram något förslag härom.

Behovet av särskild fackkunskap inom rätten torde i nästan alla fall bli tillgodosett genom att rätten anlitar en expert. I mål som rör skilda fackområden kan det dock tänkas uppkomma behov av expertis på mer än ett område. För sådana fall föreslår vi att rätten skall kunna anlita ytterligare en expert.

En expert skall ingå i rätten såsom särskild ledamot. Han skall inte ersätta någon av rättens övriga ledamöter.

Prop. 1989/90:71
Bilaga I

Expertmedverkan bör komma i fråga endast i fall då behovet av sådan medverkan avser en väsentlig del av ett mål och exper-
ten skall delta i hela avgörandet. I den mån förutsätt-
ningarna för deldom eller mellandom är uppfyllda finns det dock inget som hindrar att experten deltar i en sådan dom men därefter inte längre ingår i rätten. Att på annat sätt be-
gränsa expertens medverkan till viss del av ett mål anser vi vara förenat med flera nackdelar än fördelar.

En expertmedverkan i enlighet med förslaget medför vissa kostnader, främst avseende ersättning till experterna. Expertmedverkan bör emellertid också medföra besparingar i form av effektivare handläggning och ökade garantier för materiellt riktiga avgöranden. Besparingarna uppväger enligt vår mening mer än väl de förhållandevis marginella merkostnader som kan uppstå.

Med utgångspunkt från förslaget om expertmedverkan i de allmänna domstolarna har vi undersökt om inte många av de problem som är förenade med den nuvarande konstruktionen med särskilda domstolar för handläggning av fastighetsmål skulle kunna undvikas om man i stället lät prövningen av fastighets-
målen ankomma på samtliga tingsrätter. Vidare har vi tagit upp tanken på att överföra också hyres- och arrendenämndernas
uppgifter till tingsrätterna. Våra överväganden i dessa delar har fått formen av en modell för hur man skulle kunna integrera de nämnda rättskipningsuppgifterna i de allmänna domstolarnas verksamhet. Vi lägger alltså inte fram något fullständigt förslag i dessa frågor. Avslutningsvis har vi behandlat handläggningen av eko-mål samt anlagt några synpunkter i fråga om reformmöjligheterna för vissa andra mål-
grupper.

Fastighetsmål handläggs i dag vid särskilda fastighetsdomstolar, vilka är knutna till vissa tingsrätter. I fastighetsdomstolarna ingår, utöver lagfarna domare, både tekniska ledamöter (fastighetsråd) och nämndemän. Erfarenheterna av fastighetsdomstolarnas sätt att sköta sina uppgifter är goda. Detta torde till stor del bero på den tekniska expertis som tillförts fastighetsdomstolarna genom fastighetsråden. Gränsdragningen mellan mål som skall tas upp av fastighetsdomstol och mål som skall tas upp av tingsrätt såsom allmän domstol har emellertid vållat problem. Enligt vår uppfattning innebär specialiseringen av dömandet i fastighetsmål även i övrigt åtskilliga nackdelar.

Efter en genomgång av olika möjligheter att komma till rätta med de processuella problemen har vi kommit fram till att den i detta hänseende mest ändamålsenliga lösningen är att avskaffa begreppet fastighetsdomstol och att låta fastighetsmålen handläggas vid samtliga tingsrätter enligt vanliga forumregler.

Enligt vår mening finns det flera skäl till att man i dag har anledning att se behovet av att koncentrera fastighetsmålen till vissa domstolar på ett annat sätt än man gjorde när fastighetsdomstolarna inrättades. Ett skäl är att den materiella lagstiftningen i fråga om bl.a. fastighetsbildning har blivit enklare och mera lättillämpad för domstolarna under den tid som fastighetsdomstolarna har varit verksamma. Också den fr.o.m. 1971 gällande tingsrättsorganisationen har ändrat förutsättningarna. Ett annat skäl är att det nuvarande systemet endast i begränsad utsträckning ger några garantier för att de lagfarna domarna vid fastighetsdomstolarna får erfarenhet av att handlägga kvalificerade fastighetsmål.

Som vi ser det kan fastighetsmålen på ett fullt kompetent sätt handläggas vid samtliga tingsrätter. Såvitt gäller de

kvalificerade fastighetsmålen bör de nuvarande reglerna om rättsens sammansättning i huvudsak bestå. Vi har dock diskuterat om reglerna om fastighetsrådets medverkan i dessa mål kan ersättas av de av oss föreslagna generella reglerna om expertmedverkan. Dessa regler är emellertid inte avsedda att tillämpas i målkategorier där det föreligger ett permanent behov av expertmedverkan och passar därför inte helt för de nu åsyftade målen. I de typer av fastighetsmål som typiskt sett är av enkel beskaffenhet, exempelvis hyresmål, bör däremot expertreglerna kunna tillämpas. Rättsens sammansättning i sådana mål bör bestämmas först sedan det står klart om även de tvister angående hyra m.m. som i dag handläggs vid hyres- och arrendenämnderna kan överföras till tingsrätterna.

En handläggning av kvalificerade fastighetsmål vid samtliga tingsrätter kan under en övergångsperiod tänkas medföra svårigheter för de lagfarna domare som inte tidigare haft tillfälle att syssla med sådana mål. Vi är därför inte främmande för att det under en sådan period kan vara lämpligt att vidta särskilda åtgärder för att underlätta handläggningen av dessa mål.

Handläggningen av hyres- och arrendetvister

Prövningen av hyres- och arrendetvister i första instans sker i dag främst vid hyres- och arrendenämnderna men också vid fastighetsdomstolarna och vid de allmänna underrätterna. För överprövning av hyresnämndernas avgöranden har inrättats en särskild domstol, bostadsdomstolen. I såväl hyres- och arrendenämnderna som bostadsdomstolen ingår, utöver lagfarna domare, s.k. intresseledamöter, dvs. ledamöter som utsetts efter förslag från sådana riksorganisationer som företräder intressegrupper, vilka berörs av rättskipningen på de berörda områdena. För handläggningen vid nämnderna och i bostadsdomstolen gäller särskilda regler.

Det är enligt vår mening uppenbart att det splittrade provningssystemet är förenat med åtskilliga nackdelar. Ett sätt att göra systemet mera enhetligt är att, som föreslagits av hyresrättsutredningen (se SOU 1981:77) och arrendelagskommittén (se SOU 1981:80), överföra provningen av de tvister angående hyra m.m. som i dag handläggs vid fastighetsdomstolarna till hyres- och arrendenämnderna. Som vi ser det skulle dock en sådan åtgärd medföra en rad negativa konsekvenser för domstolsväsendet i dess helhet. Vi har i stället undersökt möjligheterna att överföra hyres- och arrendenämndernas uppgifter till de allmänna underrätterna.

När det gäller medverkan av intresseledamöter i rättskipningen på de berörda områdena har vi utgått från den inställning i frågan som lagstiftaren vid ett flertal tillfällen har uttryckt, nämligen att intresseledamöter skall medverka vid avgörandet av de mål eller ärenden som i dag handläggs vid hyres- och arrendenämnderna samt bostadsdomstolen. Vi har dock funnit att intresseledamöternas anknytning till organisationerna i vissa fall aktualiserar jävsfrågor, vilka enligt vår uppfattning inte kan lösas på ett tillfredsställande sätt inom ramen för det nuvarande systemet. Problemen är emellertid koncentrerade till bl.a. vissa ärenden enligt hyresförhandlingslagen (1978:304), vilka på ett påtagligt sätt berör organisationernas intressen. Vid tingsrätterna kan dessa ärenden handläggas i en sammansättning där intresseledamöter inte ingår. I övriga fall föreligger det enligt vår mening inte något hinder från principiell synpunkt mot att låta intresseledamöter delta i handläggningen av hyres- och arrendemål vid tingsrätterna.

När det gäller förfarandet menar vi att en mycket stor del av nämndärendena, främst de som till övervägande del handläggs utan muntlig förhandling, skulle kunna handläggas vid tingsrätterna enligt reglerna i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden (ärendelagen). Andra nämndärenden har utpräglad tvistemålskaraktär. Dessa ärenden bör utan egentliga

svårigheter kunna handläggas enligt rättegångsbalkens (RB) regler om förfarandet i tvistemål, särskilt sedan dessa regler ändrats enligt ett nu föreliggande förslag om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Det är enligt vår uppfattning också möjligt att inom ramen för RB:s system utforma en instans- och fullföljdsordning som passar för samtliga hyres- och arrendetvister. Därvid kan man också i allt väsentligt tillgodose önskemål som framförts från de berörda intresseorganisationerna om ett tvåinstanssystem, där prövningen i överinstansen äger rum under medverkan av intresseledamöter. Som vi ser det finns det sålunda inte något hinder från principiell synpunkt mot att låta intresseledamöter delta i handläggningen av flertalet hyres- och arrendemål i hovrätterna. Om både tingsrätterna och hovrätterna tillförs sakkunskap genom intresseledamöter bör det vara möjligt att i princip låta hovrätterna bli slutinstanser i samtliga hyres- och arrendemål. Det bör dock öppnas en möjlighet för hovrätt att i vissa fall tillåta en part att överklaga till högsta domstolen (HD). Detta innebär att bostadsdomstolens uppgifter kan övertas av hovrätterna och HD.

Vid handläggning av hyres- och arrendemål bör domstolarna som huvudregel bestå av lagfarna domare och intresseledamöter. I de speciella måltyper, vilka enligt vår uppfattning bör handläggas i en sammansättning där intresseledamöter inte ingår, bör domstolarna bestå av lagfarna domare och nämndemän. I HD bör intresseledamöter inte medverka.

Vid hyres- och arrendenämnderna handläggs vissa ärenden i former som saknar direkt motsvarighet vid de allmänna domstolarna, nämligen ärenden angående medling och skiljedom i hyres- och arrendetvister. Vi kan inte se något hinder mot att låta tingsrätterna ta upp också medlingsärenden. Bestämmelser härom bör utan svårighet kunna tas in i ärendelagen. En motsvarighet till skiljemannaförfarandet vid nämnderna kan erhållas genom att parterna i ett hyres- eller arrendeför-

hållande utfäster sig att inte föra talan mot tingsrätts dom i en tvist med anledning av det nämnda förhållandet. I vårt delbetänkande (SOU 1986:1) HD och rättsbildningen har vi föreslagit att en sådan utfästelse, i motsats till vad som gäller i dag, skall gälla även om den gjorts innan tvist uppkommit mellan parterna.

Enligt vår bedömning är det fullt möjligt att i enlighet med det av oss skisserade systemet överföra hyres- och arrende-nämndernas uppgifter till tingsrätterna och bostadsdomstolens uppgifter till hovrätterna och HD. En sådan åtgärd skulle som vi ser det ge flera fördelar framför den nuvarande ordningen och framför de förslag till en reform av hyres- och arrende-processen som har lagts fram tidigare. Bl.a. skulle man slippa ifrån de olägenheter som är förenade med att en stor del av den dömande verksamheten sker vid sidan av de allmänna domstolarna. Åtgärden måste också medföra administrativa vinster och direkta ekonomiska besparingar.

Handläggningen av eko-mål

De nuvarande bestämmelserna om handläggning av kvalificerade eko-mål har nu varit i kraft i drygt ett och ett halvt år. Även om någon utvärdering av reformen ännu inte har skett står det klart att tillämpning av bestämmelserna har aktualiserats endast i ett fåtal fall och då vid olika domstolar. Tillgängliga uppgifter om utvecklingen på området tyder inte på någon egentlig ökning av antalet kvalificerade eko-mål under överskådlig tid. Man kan följaktligen konstatera, att de förutsättningar som ligger till grund för bestämmelserna om koncentration av dessa mål till vissa tingsrätter inte infriats. Enligt vår mening bör målen kunna handläggas vid samtliga tingsrätter med tillämpning av de av oss föreslagna generella reglerna om expertmedverkan i de allmänna domstolarna.

Det ingår visserligen inte i vårt uppdrag att gå in på alla förekommande typer av specialisering av dömande verksamhet. Mot bakgrund av våra tidigare överväganden har vi dock anlagt några synpunkter på handläggningen av sjörättsmål, tryckfrihetsmål och andra yttrandefrihetsmål, vissa mål rörande upphovsrätt samt va-mål. I dessa måltyper finns det enligt vår uppfattning goda skäl att fortsätta på den väg vi förordat i fråga om bl.a. fastighetsmålen.

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

1. Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 1 kap. 7 och 8 §§¹ skall upphöra att gälla,
dels att 2 kap. 4 a § och 4 kap. 10 a § skall ha nedan angivna
lydelse,
dels att i balken skall införas en ny paragraf, 1 kap. 3 a §,
av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 a §

En särskild ledamot med ekonomisk, medicinsk, teknisk eller annan särskild fackkunskap (expert) får ingå i tingsrätten, om prövningen av ett mål därigenom väsentligt främjas. Rör målet skilda fackområden får ytterligare en expert ingå i rätten.

Deltar en expert vid huvudförhandling i brottmål, gäller i fråga om antalet nämndemän 3 § andra stycket andra och tredje meningarna.

Om särskild sammansättning av tingsrätt vid behandling av vissa mål gäller i övrigt vad därom är stadgat.

¹Senaste lydelse av 7 och 8 §§ 1985:415.

2 kap.

4 a §²

Utöver vad som följer av 4 § får i hovrätten som särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

1. en person som förordnats som ekonomisk expert enligt 4 kap.

10 a §, om det finns behov av särskild fackkunskap inom hovrätten i fråga om ekonomiska förhållanden,

2. en person som är eller har varit lagfaren domare i allmän förvaltningsdomstol, om det finns behov av särskild fackkunskap inom hovrätten i fråga om skatterättsliga förhållanden.

En särskild ledamot med ekonomisk, medicinsk, teknisk eller annan särskild fackkunskap (expert) får ingå i hovrätten, om prövningen av ett mål därigenom väsentligt främjas. Rör målet skilda fackområden får ytterligare en expert ingå i rätten.

² Senaste lydelse 1985:415.

4 kap.
10 a §³

Regeringen förordnar för tre år i sänder dem som skall tjänstgöra som ekonomiska experter enligt 1 kap. 8 § och 2 kap. 4 a §. Under treårsperioden får vid behov ytterligare personer förordnas för återstående del av perioden. Inträffar medan en ekonomisk expert deltar i behandlingen av ett mål en omständighet som medför att förordnandet skall upphöra att gälla, skall förordnandet oberoende därav anses ha fortsatt giltighet såvitt avser det pågående målet.

Den som skall tjänstgöra som expert enligt 1 kap. 3 a § eller 2 kap. 4 a § skall genom utbildning eller yrkeserfarenhet ha förvärvat särskild fackkunskap i ämnet samt vara skickad att tjänstgöra såsom särskild ledamot i tingsrätt eller hovrätt.

En expert förordnas av rätten för visst mål.

Den som skall tjänstgöra som ekonomisk expert skall vara svensk medborgare och får ej vara omyndig eller i konkurstillstånd.

Den som skall tjänstgöra som expert skall vara svensk medborgare och får inte vara omyndig eller i konkurstillstånd.

1. Denna lag träder i kraft den
2. Mål som avses i 1 kap. 7 § och som anhängiggjorts före ikraftträdandet skall handläggas enligt äldre föreskrifter.

³ Senaste lydelse 1985:415.

2. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden att i lagen skall införas en ny paragraf, 7 §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §¹

Vid handläggning av ärende gäller vad som i 1 kap. 3 a § första stycket rättegångsbalken är föreskrivet angående expertmedverkan.

Denna lag träder i kraft den

¹Förutvarande 7 § upphävd genom 1971:1214.

3. Förslag till
Lag om ändring i giftermålsbalken

Prop. 1989/90:71
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs i fråga om giftermålsbalken
dels att 15 kap. 30 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i balken skall införas två nya paragrafer, 15 kap. 29 a och 30 b §§,
av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.
29 a §

Vid handläggning i tingsrätt av mål
som avses i 29 § gäller vad som i
1 kap. 3 a § första stycket rättegångsbalken är föreskrivet om
expertmedverkan.

30 §¹

När nämndemän skall ingå i tingsrätten skall följande avvikelser gälla från vad som annars är föreskrivet om överläggning och omröstning i tvistemål.

Ordföranden skall vid överläggningen framställa saken och vad lag stadgar därom.

Vid omröstning skall först ordföranden och därefter nämndemännen säga sin mening.

Vid omröstning skall nämndemännen säga sin mening sist.

¹ Senaste lydelse 1983:371

30 b §

Vid handläggning i hovrätt av mål
som avses i 29 § gäller vad som i
2 kap. 4 a § rättegångsbalken är
föreskrivet om expertmedverkan.

Denna lag träder i kraft den

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 1 § föräldrabalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.

1 §

I mål om faderskap, vårdnad, umgängesrätt, underhåll och omyndighetsförklaring eller dess hävande äga 15 kap. 29, 30 och 30 a §§ giftermålsbalken motsvarande tillämpning.

I mål om faderskap, vårdnad, umgängesrätt, underhåll och omyndighetsförklaring eller dess hävande gäller 15 kap. 29, 29 a, 30, 30 a och 30 b §§ giftermålsbalken.

Denna lag träder i kraft den

¹ Balken omtryckt 1983:485.

Förteckning över de remissinstanser som yttrat sig över betänkandet (SOU 1987: 13) Översyn av rättegångsbalken 3 Expertmedverkan och specialisering

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 3

Yttranden över betänkandet har till justitiedepartementet avgetts av justitiekanslern, riksåklagaren, bostadsdomstolen, domstolsverket, statens v:nämnd, statskontoret, riksrevisionsverket, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, Falu tingsrätt, Växjö tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, hyresnämnden och arrendenämnden i Stockholm, hyresnämnden och arrendenämnden i Västerås, hyresnämnden och arrendenämnden i Umeå, juridiska fakultetsstyrelsens forskningsnämnd vid Lunds universitet, riksdagens ombudsmän (justitieombudsmannen Wigelius), högsta domstolens ledamöter, lantmåteriverket, domänverket, kammarkollegiet, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02), sjölagsutredningen (Ju 1977:16), lokalhyreskommittén (Bo 1984:02), Sveriges domareförbund, Sveriges Advokatsamfund, föreningen Sveriges Åklagare, föreningen Sveriges Statsåklagare, Nämndemännens riksförbund, Fastighetsrådets förening, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Landsorganisationen i Sverige, föreningen Auktoriserade Revisorer FAR, Svenska Revisorsamfundet SRS, föreningen Sveriges länsskattechefer, Sveriges Civilingenjörssförbund, HSB:s riksförbund, Hyresgästernas Riksförbund, Stockholms Kooperativa Bostadsförening ek. för., Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag SABO, Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation Ek för (SBC), Sveriges Fastighetsägareförbund, Lantbrukarnas Riksförbund LRF, Sveriges Jordbruksarrendatorers förbund, Sveriges Jordägareförbund, Svenska Kommunförbundet, Sveriges Radio AB, Svenska Tidningsutgivareföreningen, Sveriges Redareförening, Småföretagens Riksorganisation, Sveriges Köpmannaförbund, kanslipersonalen på hyresnämndskansliet i Linköping, Hyresnämndsledamotklubben, verksam inom Hyresgästföreningen i Västra Sverige, och Hyresgästföreningen i Västra Sverige, Sveriges Lantmätnärförening samt Svenska Förbundet för Koloniträdgårdar och Fritidsbyar.

Riksåklagaren har bifogat yttranden från överåklagarna i Stockholms, Göteborgs och Malmö åklagardistrikt, vid regionåklagarmyndigheterna i Linköping och Kalmar samt vid statsåklagarmyndigheten för speciella mål.

Kammarkollegiet har bifogat yttranden från stiftsnämnderna i Uppsala, Linköping, Lund, Göteborg och Luleå. Sistnämnda stiftsnämnd har dock förklarat sig avstå från att avge yttrande.

Centralorganisationen SACO/SR har bifogat yttranden från JUSEK och Sveriges Psykologförbund.

Svenska arbetsgivareföreningen har förklarat sig avstå från att lämna synpunkter på betänkandet.

Sammanfattning

I betänkandet, som avser sex relativt skilda områden inom processrätten, behandlas frågor om mellandom i tvistemål, rättelse och omprövning, ansvaret för rättegångskostnader i brottmål, sakkunnigbeviset, enhetligt fullföljdssystem samt 20 § promulgationslagen till rättegångsbalken, (RP).

En mellandom i tvistemål innebär med nuvarande regler att rätten med förtur avgör antingen en i målet förd talan, som är av betydelse för annan talan i målet, eller en viss rättsligt relevant omständighet, t.ex. en preskriptionsinvändning. I bästa fall behöver rätten sedan inte pröva återstoden av målet. En mellandom kan i vissa fall innebära stora fördelar bl.a. när det gäller rättegångskostnader och handläggningstid.

Med nu gällande regler är mellandomar dock inte särskilt vanliga, vilket främst torde bero på begränsningar i fråga om vad som kan vara föremål för mellandom och på att man i vissa fall riskerar att få dubbla processkedjor i målet, dvs. både mellandomen och den slutliga domen överklagas var och en för sig till högsta instans. Dessutom kan reglerna om mellandom vara svåra att tillämpa.

För att förbättra möjligheterna att nå bl.a. process-ekonomiska vinster genom institutet mellandom föreslås i betänkandet att rätten skall ha möjlighet att meddela sådan dom även över hur en i målet uppkommen fråga, som främst angår rättstillämpningen, skall bedömas vid avgörandet av saken. En förutsättning är dock enligt förslaget att en part begär sådan dom. Om motparten bestrider får enligt förslaget en mellandom meddelas endast om det föreligger synnerliga skäl. Beroende av vilken utgång, som en mellandom över en sådan fråga eller

över en omständighet får, skall rätten kunna bestämma att överklagande kan få ske särskilt eller få ske endast i samband med överklagande av en slutlig dom i målet.

I betänkandet behandlas också frågor om under vilka omständigheter en domstol skall kunna företa rättelse eller omprövning beträffande sitt eget avgörande. Med nu gällande regler får en domstol normalt inte ändra sitt eget beslut annat än om vid domstolen förekommit fel-skrivning, misräkning eller annat sådant förbiseende.

Möjligheterna att i ökad utsträckning låta myndigheterna ändra sina egna ställningstaganden har under senare år tilldragit sig ett allt större intresse. Bl.a. har i förvaltningslagen, som reglerar förfarandet hos andra myndigheter än domstolar, införts regler som - för ärenden där det inte finns motstridiga intressen - ger myndigheten en möjlighet att ompröva ett beslut, om beslutet är uppenbart oriktigt och ändringen kan ske snabbt och enkelt utan att den blir till nackdel för enskild.

Genom regler angående rättelse eller omprövning kan man göra vissa effektivitetsvinster, eftersom man i en del fall undgår kostnadskrävande överklaganden och resningsförfaranden. Rättskipning skiljer sig emellertid till sin natur från förvaltning. Rättskipning syftar normalt till att åstadkomma ett slutligt, rättskraftigt avgörande av en tvist mellan två parter och rättskipningen omges därför med de allra bästa rättssäkerhetsgarantierna. I allmänhet finns det motstridiga intressen att ta hänsyn till när frågor om ändring kommer upp. Detta innebär en kraftig begränsning av reformmöjligheterna.

I betänkandet föreslås dock att möjligheten till rättelse får avse även det fallet att det är en part eller annan

som skrivit eller räknat fel eller gjort sig skyldig till annat sådant förbiseende och därigenom orsakat en uppenbar oriktighet i domstolens avgörande.

Vidare föreslås att en domstol skall ha möjlighet att ändra sitt eget avgörande om domstolen av förbiseende har underlåtit att i samband med dom eller slutligt beslut besluta rörande en särskild fråga, t.ex. en intermistisk fråga, en kostnadsfråga eller en fråga om avräkning av häktningstid. I sådant fall rör det sig inte om en omprövning i egentlig mening utan snarast om en komplettering av ett tidigare avgörande.

Såvitt gäller framför allt enpartsärenden vid domstol, t.ex. angående arvsskatt, föreslås i betänkandet att rättelse och omprövning skall kunna ske enligt förvaltningslagens regler.

Härutöver föreslås att en speciell rättelsemöjlighet införs för de inte helt ovanliga fall där en tilltalad när han grips på bar gärning uppger oriktigt namn och senare står till svars för gärningen och döms under detta namn. Syftet med detta förslag är att på ett enkelt, praktiskt och rättssäkert vis komma till rätta med situationer som idag kan vålla problem såväl i domstolsarbetet som på verkställighetsplanet.

Ett stort avsnitt i betänkandet ägnas åt reglerna om rättegångskostnaderna i brottmål. De viktiga frågorna om hur man skall kunna minska rättegångskostnaderna behandlas dock inte. Dessa frågor har nämligen prövats i annan ordning. I stället handlar betänkandet om vem som skall i första hand utge olika slags ersättningar och vem som skall stå det slutliga kostnadsansvaret.

I det förra hänseendet gäller att staten är ansvarig för de kostnader som uppstår inom polis-, åklagar- och domstolsväsendet. Av allmänna medel utgår också kostnaderna för offentlig försvarare och för bevisning som åklagaren åberopat eller som rätten kallat in självmant. Den tilltalade har att utge kostnaden för privat försvarare och - om han inte har rättshjälp - även för sin egen bevisning.

En fråga som behandlas i betänkandet är om staten kan ta på sig ett ekonomiskt ansvar för den tilltalades bevisning också i de fall där rättshjälp nu inte kan ges.

Såvitt gäller frågor om bevisningen är det flera faktorer som verkar i en för den tilltalade förmånlig riktning. Främst är att märka att bevisbördan ligger på åklagaren. Dessutom har en tilltalad, som menar att målet bör tillföras viss utredning, i många situationer relativt goda möjligheter att få denna utredning införd på statens bekostnad genom beslut av åklagaren eller domstolen. Det som har sagts nu utesluter dock inte att det för en del fall - särskilt sådana där åklagaren åberopat sakkunnigbevisning - kan framstå som angeläget att staten ökar sina hjälpinsatser.

En rätt för tilltalad att få bevisning ersatt av allmänna medel skulle dock förutsätta en ganska kostnadskrävande reform, särskilt till följd av att det är svårt att från reformen avskilja sådana fall där bevisningen är onödig. En reform skulle inte kunna förenas med de i direktiv till samtliga kommittéer uppställda kraven att framlagda förslag skall kunna finansieras inom ramen för oförändrade resurser.

Det som har sagts nu talar för att man söker sig fram på andra vägar. En sådan väg som anvisas i betänkandet rör möjligheten att minska den misstänktes behov av egen sakkunnigbevisning genom att i vissa fall ge honom ett

inflytande över åklagarens val av sakkunnig under förundersökningen (se nedan om sakkunninginstitutet).

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 4

Möjligheterna att i särskilt ömmande fall ersätta den tilltalades bevisning av allmänna medel genom rättshjälp har genom en nyligen företagen ändring i rättshjälpslagen (1972:429) byggts ut att omfatta betydligt fler personer än tidigare, och i betänkandet läggs inte fram något förslag till ytterligare ändringar i rättshjälpen.

Även frågor om i vad mån en tilltalad, som fälls till ansvar, skall ersätta staten dess kostnader uppmärksammas i betänkandet. Med nu gällande regler omfattar denna skyldighet endast vad som enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare samt statens kostnad för hans hämtande till rätten.

Med hänvisning främst till att återbetalningsskyldigheten har en reparativ effekt i förhållande till staten - om än inte särskilt stor - förordas i betänkandet att tilltalade som fälls till ansvar även i fortsättningen skall ha ett ansvar för vissa av statens kostnader. Enligt betänkandet bör detta ansvar utvidgas att avse även sådana kostnader som uppstår under förundersökningen genom att åklagaren eller polismyndigheten beslutar att inhämta utredning, t.ex. från en enskild bokföringsbyrå i mål om gäldenärsbrottslighet. En förutsättning för åläggande av ersättningsskyldighet är dock enligt förslaget att bevisningen åberopas i själva rättegången. På denna punkt innebär förslaget en begränsning av nuvarande återbetalningsskyldighet.

I förslaget behålls nuvarande regel om att ersättnings-skyldigheten inte omfattar sådana kostnader som inte

skäligen varit påkallade för utredningen. Vidare behålls en regel om att för ersättningsskyldigheten i normala fall skall finnas ett "tak" anknutet till maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp.

När det gäller mål i vilka målsägande själv för talan mot den tilltalade om ansvar för brottet finns f.n. inget motsvarande tak för ersättningsskyldigheten gentemot staten. Om sålunda åklagaren nöjer sig med en frikännande dom medan en målsägande, som har rättshjälp, överklagar och vinner, kan den tilltalades ansvar gentemot staten bli mångdubbelt större än om i stället åklagaren överklagat. Det är emellertid alltid samma skäl som gör sig gällande till stöd för att den tilltalades ansvar gentemot staten för brottmålskostnaderna begränsas. I betänkandet föreslås därför att ansvaret gentemot staten vid enskilt åtal begränsas på samma sätt som vid allmänt åtal.

I fråga om metoderna för att få in utdömda kostnadsbelopp till staten förordas att rationaliseringar sker.

En speciell kostnadsfråga som behandlas i betänkandet gäller åklagarens personliga ansvar. Med nuvarande regler är en åklagare som vållat kostnad genom värdslöshet eller försummelse ansvarig för denna kostnad gentemot staten och den tilltalade. Den tilltalade har ingen rätt att få kostnadsersättning av staten för sådan kostnad (annat än genom särskild talan härom enligt skadeståndslagen). I betänkandet föreslås att RB:s regler ändras så att staten blir ansvarig för kostnader som vållas genom fel eller försummelser av åklagaren. Åklagarens ansvar gentemot staten föreslås följa de regler som finns i skadeståndslagen om arbetstagares ansvar. Detta innebär att åklagaren är ansvarig endast om synnerliga skäl föreligger.

Också sakkunniginstitutet behandlas i betänkandet. Enligt äldre rätt hördes sakkunniga personer såsom vittnen. Ofta stod parternas sakkunniga mot varandra, vilket hade nackdelar både såvitt gällde rättens möjligheter att bedöma utsagornas värde och såvitt gällde processekonomin. Sakkunniginstitutet bröts ut ur vittnesbeviset år 1935 i syfte att ersätta partssakkunniga med offentliga sakkunniga utsedda av rätten. Fortfarande är dock de flesta sakkunniga privata sådana, vilket delvis torde hänga samman med att parterna ofta har utsett sakkunniga redan innan rättegång inleds.

Bl.a. för att nå processekonomiska fördelar föreslås i betänkandet att åklagare normalt skall lämna den som misstänks för ett brott eller hans försvarare tillfälle att yttra sig innan åklagaren inhämtar ett sakkunnigytrande från annan än myndighet. Om åklagaren och den misstänkte har olika uppfattningar skall frågan normalt hänskjutas till avgörande av rätten.

Frågor om sakkunniginstitutet lämnas i övrigt utanför betänkandet.

Ett avsnitt i betänkandet ägnas åt frågor om ett enhetligt fullföljdssystem. Det nuvarande systemet för överklagande av allmänna domstolars domar och beslut är splittrat både när det gäller avgöranden i första instans och när det gäller hovrättsavgöranden. Grundregeln är att domar skall överklagas genom "vad" respektive revision, medan beslut överklagas genom besvär.

Frågor om ett mera enhetligt fullföljdsinstitut kan ses ur många synvinklar. Vilken utgångspunkt man än tar är det viktigt att man observerar skillnaderna mellan enhetliga regler för överklagande och enhetliga regler för själva överrättsprocessen.

Att de förra reglerna inte är enhetliga kan i undantagsfall leda till rättsförlust för den som väljer fel institut. Risken för sådana konsekvenser kan dock lätt undanröjas genom att man tar bort vissa regler om att lägre rätt skall pröva om talan fullföljts på föreskrivet sätt. Detta kräver att reglerna om tiden för fullföljd mot tingsrättsavgöranden blir mer enhetliga. Besvärstiden, som nu är två veckor, bör därför bli densamma som vadetiden, tre veckor. Med denna lösning blir de olika rättsmedlen kvar men det kommer att sakna praktisk betydelse att någon väljer fel institut.

Den nuvarande uppdelningen i skilda institut är emellertid onödigt krånglig och detta talar för att man (med förebild i förvaltningslagen) smälter samman de olika rättsmedlen i RB till ett enhetligt institut. Detta behöver inte ha någon särskild beteckning.

Att reglerna om överklagande görs enhetliga innebär inte i sig att också reglerna om överrättsprocessen bör smältas samman. Med nu gällande ordning finns det avsevärda skillnader mellan reglerna för vademål och reglerna för besvärsmål och i betydande utsträckning behöver enligt betänkandet dessa skillnader behållas även om reglerna angående överklagande görs enhetliga.

En reform som leder till ett enhetligt fullföljdsinstitut skulle komma att beröra ett mycket stort antal paragrafer i RB. Vinsterna av reformen skulle huvudsakligen vara av formell natur. Enligt betänkandet bör därför reformen inte komma till stånd annat än som ett led i en eventuell modernisering av hela RB. Tills vidare synes enligt betänkandet partiella reformer tillräckliga. Mot bakgrund av direktivens utformning är det enda förslag som läggs fram i betänkandet det förut berörda om enhetlig fullföljdstid m.m. vid överklagande av tingsrättsavgörande.

Sådana mål där en åklagare eller annan myndighet för talan på det allmännas vägnar utan att talan avser tillvaratagande av statens eller annans enskilda rätt utgör i princip tvistemål. Exempel härpå är mål där kronofogdemyndighet såsom tillsynsmyndighet för talan rörande en konkursrättslig fråga samt mål om ingripanden enligt bulvanlagstiftningen och byggnadslagstiftningen. På grund av bestämmelser i 20 § RP skall i mål av nu angivet slag i vissa hänseenden tillämpas reglerna om brottmål. Detta gäller frågor om förelägganden i kallelser, frågor om rättegångskostnader och frågor om överklagande av brottmålsbestämmelserna. Det som har sagts nu innebär - för de fall som inte är speciellt reglerade (se t.ex. 16 kap. 8 § sista stycket konkurslagen) - bl.a. att på det allmännas sida RÅ alltid övertar målet, om detta går upp till HD. Detta är för många fall en opraktisk ordning.

I betänkandet föreslås att bestämmelsen i RP upphävs och ersätts av en bestämmelse i RB om att i de berörda målen brottmålsreglerna gäller beträffande frågor om rättegångskostnaderna. Några andra särregler för dessa mål föreslås inte.

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹

dels att i 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 2 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 § orden "på föreskrivet sätt eller" skall utgå,

dels att 17 kap. 5 och 15 §§, 23 kap. 14 §, 30 kap. 13 §, 31 kap. 1-4 och 11 §§, 48 kap. 6 § samt 52 kap. 1 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas tre nya paragrafer, 18 kap. 16 §, 49 kap. 1 a § och 54 kap. 1 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 kap.
5 §²

Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över fastställsetalan.

Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må ock särskild dom givas över den talan.

Beror prövningen av viss talan av annan talan, som handläggs i samma rättegång, får särskild dom ges över den talan.

¹ Senaste lydelse av 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 2 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 § 1973:240.

² Senaste lydelse 1971:218.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas däröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, får på begäran av part särskild dom ges över en av flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, eller över hur en viss i målet uppkommen fråga, som främst angår rättstillämpningen, skall bedömas vid avgörande av saken. Mot en parts bestridande får sådan dom dock inte ges utan att det föreligger synnerliga skäl.

När särskild dom ges enligt denna paragraf, får rätten förordna att målet i övrigt skall vila till dess domen vunnit laga kraft.

Finner rätten att en dom eller ett beslut innehåller en uppenbar oriktighet till följd av att någon skrivit eller räknat fel eller gjort annat sådant förbiseende, får rätten besluta om rättelse.

Har rätten till följd av för-
biseende underlåtit att fatta ett
beslut som skulle ha meddelats i
samband med dom eller slutligt
beslut, får rätten komplettera
domen eller det slutliga beslutet
i detta hänseende, om det kan ske
inom två veckor efter det att detta
avgörande meddelades.

Rättelse skall antecknas å huvud-
skriften av domen eller beslutet
eller, då beslutet intagits i
protokoll, i detta så ock, om det
kan ske, å utskrift av domen eller
beslutet; därvid skall tillika
angivas den dag, då anteckningen
göres.

Före beslut enligt denna paragraf
skall parterna ha fått tillfälle
att yttra sig. Beslutet skall
inhålla uppgift om dagen för
beslutet och om möjligt antecknas
på varje exemplar av det avgörande
som rättats. Har detta inte satts
upp särskilt skall beslutet om
rättelse tas in i protokollet.

18 kap.

16 §

I mål där en myndighet för talan
på det allmännas vägnar utan att
talan avser tillvaratagande av
statens eller annans enskilda rätt
tillämpas i fråga om rättegångs-
kostnad bestämmelserna i 31 kap.,
om annat inte är föreskrivet.

23 kap.

14 §¹

Undersökningsledaren äge inhämta yttrande av sakkunnig. Finnes redan under förundersökningen sakkunnig böra utses av rätten, äge undersökningsledaren framställa begäran därom. Han äge ock hos rätten begära föreläggande, att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning, eller förordnande, att allmän handling som kan antagas äga betydelse som bevis skall tillhandahållas vid förundersökningen.

Undersökningsledaren får inhämta yttrande från sakkunnig. Innan ett yttrande inhämtas från annan än myndighet, skall den som misstänks för brottet eller hans försvarare beredas tillfälle att yttra sig angående valet av sakkunnig, om inte särskilda skäl talar mot detta.

Om sakkunnig redan under förundersökningen bör utses av rätten, får undersökningsledaren framställa begäran om det. Han får också hos rätten begära föreläggande, att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning, eller förordnande, att allmän handling som kan antagas äga betydelse som bevis skall tillhandahållas vid förundersökningen.

¹ Senaste lydelse 1980:101.

30 kap.

13 §

Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende, innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Finner rätten att en dom eller ett beslut innehåller en uppenbar oriktighet till följd av att någon skrivit eller räknat fel eller gjort annat sådant förbiseende, får rätten besluta om rättelse.

Lämnar den tilltalade uppenbart oriktiga uppgifter om sitt namn eller personnummer utan att detta avslöjas under rättegången, får rätten besluta om rättelse i detta hänseende av dom eller beslut, om åklagaren begär detta och det kan antas att utgången inte skulle ha blivit lindrigare eller mindre ingripande för den tilltalade ifall de rätta uppgifterna varit kända.

Har rätten till följd av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med dom eller slutligt beslut, får rätten komplettera domen eller det slutliga beslutet i detta hänseende, om det kan ske inom två veckor efter det att detta avgörande meddelades.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika anqivas den dag, då anteckningen göres.

Före beslut enligt denna paragraf skall parterna ha fått tillfälle att yttra sig. Beslutet skall innehålla uppgift om dagen för beslutet och om möjligt antecknas på varje exemplar av det avgörande som rättats. Har detta inte satts upp särskilt skall beslutet om rättelse tas in i protokollet.

31 kap.

1 §¹

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller

Om i mål, där åklagare för talan, den tilltalade döms för brottet, skall han till staten återbetala vad som betalats av allmänna medel för hans inställelse vid rätten, för bevisning som förebringats i rättegången samt i ersättning till försvarare. Han skall också ersätta staten dess kostnad för hans hämtande till rätten. Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnad, som inte skäligen varit påkallad för utredningen, eller kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare.

¹ Senaste lydelse 1983:920.

för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälpslagen (1972:429).

Om den tilltalade har haft offentlig försvarare i målet, skall vid tillämpning av första stycket sista meningen hans maximibelopp för rättshjälpsavgiften minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningskyldighet inte åläggas.

Den tilltalade är inte i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälpslagen (1972:429). Har han haft offentlig försvarare i målet skall maximibeloppet minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Frikänns tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller avskrivs av åklagare väckt åtal, kan rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429), för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

Ersättning för tilltalads inställelse utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.

Frikänns den tilltalade i mål, där åklagare för talan, eller avvisas eller avskrivs av åklagare väckt åtal, kan rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429), för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för expeditionsavgifter, om kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt.

Den tilltalade får också tillerkännas ersättning för inställelse inför rätten. Sådan ersättning utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.

Döms den tilltalade för brottet, får han tillerkännas ersättning av allmänna medel för sådan kostnad som avses i första eller andra stycket, om han vållats kostnaden genom fel eller försummelse av åklagaren.

¹ Senaste lydelse 1983:920.

3 §

Finnes åklagare hava väckt åtal utan skäl, må han förpliktas att ersätta statsverket kostnad, som avses i 1 §, så ock till statsverket återgälda vad enligt 2 § tillerkänts den tilltalade.

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller eljest föranlett åtalet, må i den omfattning, som finnes skälig, ersättnings- skyldighet ock åläggas honom.

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller på annat sätt föranlett allmänt åtal, får han åläggas ersättningsskyldighet i den omfattning som är skälig.

4 §

Har i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för statsverket, vare han skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning, om åklagaren, målsäganden eller offentlig försvarare genom vårdslöshet eller

Har i mål, där åklagare för talan, den tilltalade genom att utebli från rätten eller inte följa föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller på annat sätt genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnad för staten, är han skyldig att ersätta sådan kostnad oavsett hur rättegångskostnaden i övrigt skall bäras.

Om målsäganden eller offentlig försvarare genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnad för staten eller den tilltalade, är han

försummelse vållat kostnad för statsverket eller den tilltalade.

skyldig att ersätta denna kostnad.

11 §¹

Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälla i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

Beträffande rättegångskostnad i mål där endast målsägande för talan gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i 18 kap. I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv eller andra kostnader för rättshjälp åt målsäganden än sådan som särskilt hänför sig till enskilt anspråk gäller dock i § andra - fjärde styckena.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock i § första stycket sista meningen samt andra och tredje styckena detta kapitel.

I mål, där målsäganden biträtt allmänt åtal eller på annat sätt fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, gäller ifråga om målsägandens skyldighet att ersätta rättegångskostnad och hans rätt till ersättning för sådan kostnad bestämmelserna i 3 och 4 §§ samt 18 kap. 12 §.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

¹ Senaste lydelse 1983:920.

Har en målsägande som biträtt allmänt åtal haft rättshjälp i målet, skall kostnader som den tilltalade har att ersätta staten för målsägandens rättshjälp och som inte särskilt hänför sig till enskilt anspråk anses som kostnad enligt 1 §.

48 kap.
6 §¹

Strafföreläggande avfattas skriftligen och undertecknas av åklagaren.

Föreläggandet skall innehålla uppgift om

1. den misstänkte,
2. brottet med angivande av tid och plats för dess begående samt övriga omständigheter som fordras för att känneteckna det,
3. det eller de lagrum som äro tillämpliga,
4. det straff och den särskilda rättsverkan, som föreläggas den misstänkte.

Har blodprov tagits på den misstänkte får strafföreläggandet omfatta även kostnaderna för provet och för undersökning av det.

¹ Senaste lydelse 1968:193.

49 kap.

1 a §

När en tingsrätt meddelar dom i fall som avses i 17 kap. 5 § andra stycket, bestämmer rätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot domen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot slutlig dom. Talan förs genom vad.

52 kap.

1 §¹

Vill någon anföra besvär mot underrätts beslut, skall han inom två veckor från den dag då beslutet meddelades inkomma med besvärslaga till underrätten. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde för förhandling och det inte heller vid något sådant sammanträde har tillkännagivits när beslutet kommer att meddelas, skall dock besvärstiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller om åläggande av reseförbud eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, är inte inskränkt till viss tid.

Vill någon överklaga en tingsrätts beslut, skall han ge in en besvärslaga till tingsrätten. Inlagan skall ha kommit in till rätten inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde för förhandling och det inte heller vid något sådant sammanträde har tillkännagivits när beslutet kommer att meddelas, skall dock besvärstiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller om åläggande av reseförbud eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, är inte inskränkt till viss tid.

¹ Senaste lydelse 1984:131.

Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, 8 eller 9, stadgas i nämnda kapitel.

I 49 kap. finns bestämmelser om att den, som vill överklaga ett beslut, i vissa fall först skall anmäla missnöje.

54 kap.

1 a §

När en hovrätt meddelar dom i fall som avses i 17 kap. 5 § andra stycket, bestämmer hovrätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot domen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot slutlig dom. Talan förs genom revision.

Denna lag träder i kraft den

Genom denna lag upphävs 20 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken, 20 kap. 9 § föräldrabalken samt lagen (1946:864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål.

Äldre bestämmelser gäller dock

1. i fråga om påföljd för parts utevaro i mål som avses i 18 kap. 16 §, om parten kallats till förhandling före ikraftträdandet,
2. i fråga om kostnaden för bevisning under förundersökning, om kostnaden utgått av allmänna medel enligt beslut före ikraftträdandet,
3. i fråga om fullföljd av talan mot särskild dom enligt 17 kap. 5 § som har meddelats före ikraftträdandet,

4. i fråga om fullföljd av talan i mål som avses i 18 kap. 16 §, om det avgörande mot vilket talan fullföljs har meddelats före ikraftträdandet,

5. i fråga om tid för besvär över beslut som meddelats före ikraftträdandet,

6. i fråga om lägre rätts skyldighet att pröva om talan mot avgörande som meddelats före ikraftträdandet fullföljts på föreskrivet sätt.

Lag om ändring i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden skall införas två nya paragrafer, 9 a och b §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelseFöreslagen lydelse9 a §

Finner en tingsrätt att ett beslut, som den har meddelat som första instans, är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, skall rätten ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och utan att det blir till nackdel för någon enskild part. Skyldigheten gäller även om beslutet överklagas, såvida inte klaganden begär att beslutet tills vidare inte skall gälla (inhibition).

Skyldigheten gäller inte, om tingsrätten har överlämnat handlingarna i ärendet till en högre instans eller om det i annat fall finns särskilda skäl mot att rätten ändrar beslutet.

9 b §

Ett överklagande av tingsrätts beslut förfaller, om rätten själv ändrar beslutet så som klaganden

begär. I så fall tillämpas inte 52
kap. 2 och 4 §§ rättegångsbalken.

Ändrar rätten beslutet på annat
sätt än klaganden begär, skall
överklagandet anses omfatta det nya
beslutet, om inte avvisning skall
ske.

Denna lag träder i kraft den

Äldre bestämmelser gäller i fråga om ändring av beslut som meddelats före ikraftträdandet.

Förteckning över de remissinstanser som yttrat sig över betänkandet (Ds 1988: 66) Några processrättsliga frågor.

Yttranden över betänkandet har till justitiedepartementet avgetts av justitiekanslern, riksåklagaren, domstolsverket, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, brottsförebyggande rådet, riksskatteverket, arbetsmarknadsstyrelsen, statskontoret, riksrevisionsverket, länsstyrelsen i Södermanlands län, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, kammarrätten i Göteborg, Stockholms tingsrätt, Falu tingsrätt, Hallsbergs tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, länsrätten i Stockholms län, riksdagens ombudsmän (chefsjustitieombudsmannen Eklundh), juridiska fakultetsstyrelsens forskningsnämnd vid Lunds universitet, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges åklagare; Föreningen Sveriges polischefer, centralorganisationen SACO/SR och Tjänstemännens centralorganisation.

Riksåklagaren har bifogat yttranden från överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Jönköping, Vänersborg och Umeå.

Rikspolisstyrelsen har bifogat yttranden från polismyndigheterna i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Tjänstemännens centralorganisation har förklarat sig instämma i de synpunkter som framförs i ett bifogat yttrande från Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund.

Sveriges domareförbund och landsorganisationen i Sverige har förklarat sig avstå från att lämna synpunkter på betänkandet.

Angående valbarhetskraven för nämndemän

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 7

En nämndeman i hovrätt eller tingsrätt (allmän domstol) utses genom val. Kraven för att vara valbar till nämndeman anges i 4 kap. 6 § rättegångsbalken (RB). Enligt detta lagrum får bl. a. lagfaren domare och befattningshavare vid domstol inte vara nämndeman. Det ankommer på rätten att självmant pröva den valdes behörighet.

Domstolsverket (DV) har nyligen i ett besvärssärende prövat frågan om en befattningshavare vid kammarrätt är behörig att vara nämndeman i tingsrätt (se bilaga 1). Därvid har DV – i likhet med den tingsrätt som prövat frågan – funnit att man i avsaknad av motivuttalanden måste tolka bestämmelsen i 4 kap. 6 § RB enligt sin ordalydelse, vilket innebär att en befattningshavare vid såväl allmän domstol som annan domstol, t. ex. kammarrätt, är utesluten från valbarhet till uppdrag som nämndeman i tingsrätt eller hovrätt.

Med den tolkning som DV har gjort av 4 kap. 6 § RB blir valbarhetskravet inte detsamma för en nämndeman i allmän domstol respektive en nämndeman i allmän förvaltningsdomstol eller försäkringsdomstol. Enligt 20 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar är det i fråga om befattningshavare vid domstol bara den som är tjänsteman vid allmän förvaltningsdomstol som utesluts från valbarhet till nämndeman i kammarrätt eller länsrätt. På samma sätt är det – enligt 9 § lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar – bara en tjänsteman i sådan domstol som inte får vara nämndeman i försäkringsrätt. Bestämmelserna i de båda sistnämnda lagarna är – trots att de i förarbetena angetts ha 4 kap. 6 § RB som förebild – otvetydiga till sin innebörd.

Av naturliga skäl är det olämpligt att det nu aktuella valbarhetskravet för nämndemän i olika domstolar inte stämmer överens. Det finns såvitt DV kan se inte något sakligt skäl för att behålla en sådan ordning. Syftet med detta valbarhetskrav är att upprätthålla förtroendet för nämndemännens objektivitet när de deltar i den dömande verksamheten. I såväl RB som de båda andra lagarna tillgodoses detta syfte genom att en tjänsteman vid den egna domstolen inte får vara nämndeman där eller vid en annan instans inom samma domstolstyp. Med den tolkning som DV har gjort av 4 kap. 6 § RB elimineras också risken för en förtroendeskada genom att inte heller tjänstemän vid annan domstolstyp än allmän domstol får vara nämndeman i tingsrätt eller hovrätt.

Mot denna bakgrund föreslår DV i första hand att 20 § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar och 9 § lagen om försäkringsdomstolar ändras så att tjänsteman vid domstol alltid är utesluten från valbarhet till nämndeman. Om det inte anses lämpligt att ha ett så långtgående valbarhetskrav, bör i stället en ändring göras i 4 kap. 6 § RB genom att lydelsen ”befattningshavare vid domstol” utbyts mot ”befattningshavare vid allmän domstol”.

Detta ärende har avgjorts av generaldirektören. I den slutliga handläggningen har deltagit byråchefen Hans-Erik Jonasson och hovrättsassessorerna Birgitta Holmgren, föredragande.

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 7

Lars Åhlén

Birgitta Holmgren

Ifrågasatt lagändring rörande huvudförhandling i tvistemål

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 8

Bland de nyheter som år 1987 infördes i rättegångsbalken finns i 42 kap. 16 § en regel om skriftlig sammanfattning av parternas ståndpunkter och i 43 kap. 8 § tredje stycket en bestämmelse om att uppläsning av skriftliga bevis kan underlåtas. I sitt remissyttrande över SOU 1982:26 ställde sig Stockholms tingsrätt kritisk till förslaget om skriftlig sammanfattning (departementets sammanställning s 816 f) men uttalade också (s 260): Ett avsevärt större utbyte av arbetet med sammanfattningen skulle erhållas, om huvudförhandlingen kunde begränsas till eventuella tillägg och anmärkningar mot sammanfattningens innehåll. Denna kanske många gånger kunde utgöra ett avsnitt i en blivande dom.

Utän direkt stöd i lag har tingsrätten med parternas samtycke prövat sin tankegång i en tämligen omfattande arbetstvist (T 3-963-87 och T 3-1017-87). Ungefär en månad före huvudförhandlingens början tillställdes parterna en skrivelse, aktbil 156. Den första versionen av sammanfattningen, aktbil 172, föranledde synpunkter från den ena parten. En ny version tillställdes parterna före förhandlingen. Huvudförhandlingen tog sju dagar i anspråk, varav en halv ägnades åt muntlig sakframställning och betydande skriftlig bevisning. Förhandlingen torde med sedvanlig handläggning ha pågått under ytterligare minst två dagar. Metoden torde ha inneburit betydande besparingar för parter och domare och även ha förkortat tiden från huvudförhandlingens slut till dess dom (DT 1156-88) meddelades genom att hållas tillgänglig efter ytterligare nio dagar. Med de förändringar, som föranleddes av vad som hade förevarit under huvudförhandlingen, utgjorde sammanfattningen en del av domen. Av stort värde var att tingsrätten förfogar över modern ord- och textbehandling.

Tingsrätten vill på detta sätt på nytt väcka frågan om behovet av att genom lagstiftning medge möjlighet att begränsa den muntliga sakframställningen vid huvudförhandlingar i tvistemål.

Carl-Anton Spak
lagman

Rolf Nöteberg
chefsrådman, avd 3

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 1 kap. 7 § skall upphöra att gälla,

dels att i 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 2 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 § orden "på föreskrivet sätt eller" skall utgå,

dels att 1 kap. 8 §, 17 kap. 5 och 15 §§, 23 kap. 14 §, 28 kap. 5 §, 30 kap. 13 §, 31 kap. 1–6, 10 och 11 §§, 48 kap. 12 a § samt 52 kap. 1 § skall ha följande lydelse,

dels att det i balken skall införas tre nya paragrafer, 18 kap. 16 §, 49 kap. 1 a § och 54 kap. 1 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

1 kap.

8 §²

Utöver vad som följer av 3 b § får i en tingsrätt, som avses i 7 §, vid prövning av där avsedda mål såsom särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

Utöver vad som följer av 3 b § får, vid prövning av vidlyftiga eller annars särskilt krävande mål om allmänt åtal i vilka bedömningen av ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse, såsom särskilda ledamöter ingå, var för sig eller tillsammans,

1. en person som förordnats som ekonomisk expert enligt 4 kap. 10 a §, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om ekonomiska förhållanden,

2. en person som är eller har varit lagfaren domare i allmän förvaltningsdomstol, om det finns behov av särskild fackkunskap inom rätten i fråga om skatterättsliga förhållanden.

Deltar särskild ledamot vid huvudförhandlingen, gäller i fråga om antalet nämndemän 3 b § första stycket andra och tredje meningarna samt tredje stycket.

17 kap.

5 §³

Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över

Beror prövningen av en viss talan av en annan talan som handläggs i samma rättegång, får särskild dom ges över den talan.

¹ Senaste lydelse av
1 kap. 7 § 1985:1415
50 kap. 3 § 1973:240
51 kap. 3 § 1973:240
52 kap. 2 § 1973:240
55 kap. 3 § 1973:240
56 kap. 3 § 1973:240.

² Senaste lydelse 1989:656.

³ Senaste lydelse 1971:218.

fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må ock särskild dom givas över den talan.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas däröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

Om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, får särskild dom ges över en av flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, eller över hur en viss i målet uppkommen fråga, som främst angår rättstillämpningen, skall bedömas vid avgörande av saken.

När särskild dom ges enligt denna paragraf, får rätten bestämma att målet i övrigt skall vila till dess domen har vunnit laga kraft.

15 §

Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Om rätten finner att en dom eller ett beslut innehåller någon uppenbar oriktighet till följd av rättens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rätten besluta om rättelse.

Har rätten av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med en dom eller ett slutligt beslut, får rätten komplettera sitt avgörande inom två veckor från det att avgörandet meddelades.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika angivas den dag, då anteckningen göres.

Innan beslut om rättelse eller komplettering fattas, skall parterna ha fått tillfälle att yttra sig, om det inte är uppenbart obehövt. Beslutet skall om möjligt antecknas på varje exemplar av det avgörande som rättats.

18 kap.

16 §

I mål där en myndighet för talan på det allmännas vägnar utan att talan avser tillvaratagande av statens eller någon annans enskilda rätt tillämpas i fråga om rättegångskostnader bestämmelserna i 31 kap., om annat inte är föreskrivet.

23 kap.

14 §⁴

Undersökningsledaren äge inhämta yttrande av sakkunnig. *Finnes* redan under förundersökningen sakkunnig böra utses av rätten. äge undersökningsledaren framställa begäran därom. Han äge ock hos rätten begära föreläggande, att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning, eller förordnande, att allmän handling som kan antagas äga betydelse som bevis skall tillhandahållas vid förundersökningen.

Undersökningsledaren får inhämta yttrande från en sakkunnig. *Innan ett yttrande inhämtas från någon annan än en myndighet, skall den som misstänks för brottet eller hans försvarare ges tillfälle att yttra sig om valet av sakkunnig, om inte särskilda skäl talar mot detta.*

Om en sakkunnig redan under förundersökningen bör utses av rätten, får undersökningsledaren framställa begäran om det. Han får också hos rätten begära föreläggande att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning, eller förordnande att allmän handling som kan antas ha betydelse som bevis skall tillhandahållas vid förundersökningen.

28 kap.

5 §⁵

Utan förordnande, som sägs i 4 §, får polisman företa husrannsakan, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag av föremål, som på färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål. Vad som sagts nu gäller ej husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål.

Utan förordnande, som sägs i 4 §, får polisman företa husrannsakan, om fara är i dröjsmål. Vad som sagts nu gäller ej husrannsakan för delgivning av stämning i brottmål.

30 kap.

13 §

Finner rätten på grund av anmärkning eller eljest, att dom eller beslut till följd av skrivfel, misräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, meddele rätten, sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig, beslut om rättelse.

Om rätten finner att en dom eller ett beslut innehåller någon uppenbar oriktighet till följd av rättens eller någon annans skrivfel, räknesfel eller liknande förbiseende, får rätten besluta om rättelse.

Har rätten av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med en dom eller ett slutligt beslut, får rätten

⁴ Senaste lydelse 1980: 101.

⁵ Senaste lydelse 1985: 267.

Rättelse skall antecknas å huvudskriften av domen eller beslutet eller, då beslutet intagits i protokoll, i detta så ock, om det kan ske, å utskrift av domen eller beslutet; därvid skall tillika angivas den dag, då anteckningen göres.

Har den dömde lämnat oriktiga uppgifter om sitt namn eller personnummer utan att detta avslöjats under rättegången, får rätten på åklagarens begäran besluta om rättelse av sitt avgörande.

Innan beslut om rättelse eller komplettering fattas, skall parterna ha fått tillfälle att yttra sig, om det inte är uppenbart obehövt. Beslutet skall om möjligt antecknas på varje exemplar av det, avgörande som rättats.

31 kap.

1 §⁶

Dömes i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade för brottet, skall han till statsverket återgälda vad enligt rättens beslut av allmänna medel utgått för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, till vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare så ock statsverkets kostnad för hans hämtande till rätten. Den tilltalade vare dock ej ersättningskyldig för kostnad, som icke skäligen varit påkallad för utredningen, eller för kostnad, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av annan än den tilltalade, hans ombud eller av honom utsedd försvarare. Han vare ej heller i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rätts-hjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429).

Döms den tilltalade för brottet i ett mål där åklagaren för talan, skall den tilltalade betala tillbaka till staten vad som enligt rättens beslut betalats av allmänna medel för hans inställelse vid rätten under förundersökningen, för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt i ersättning till försvarare. Han skall också ersätta staten för kostnaden att hämta honom till rätten. Ersättningskyldigheten omfattar dock inte kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans ombud eller försvarare som utsetts av honom.

Den tilltalade är inte i annat fall än som sägs i 4 § första stycket skyldig att betala mera än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972: 429). Har han haft offentlig försvarare i målet, skall maximibeloppet minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

⁶ Senaste lydelse 1983: 920.

Om den tilltalade har haft offentlig försvarare i målet, skall vid tillämpning av första stycket sista meningen hans maximibelopp för rätts hjälpsavgiften minskas med vad han har betalat i rådgivningsavgift till försvararen.

Vad den tilltalade enligt första stycket skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss av regeringen fastställd gräns, skall ersättningsskyldighet inte åläggas.

Vad den tilltalade skall återbetala får jämkas eller efterges, om skäl härtill föreligger med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans personliga och ekonomiska förhållanden.

2 §⁷

Frikänns tilltalad i mål, vari åklagare för talan, eller avvisas eller avskrivs av åklagare väckt åtal, kan rätten av allmänna medel tillerkänna den tilltalade ersättning för hans kostnad för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972: 429), för vittne eller sakkunnig eller eljest för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för delgivning och för utskrift av protokoll eller annat dylikt, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt, så ock för hans inställelse vid rätten.

Frikänns den tilltalade i mål, där åklagaren för talan, eller avvisas eller avskrivs åtal som är väckt av åklagaren, kan rätten besluta att den tilltalade skall få ersättning av allmänna medel för sina kostnader för försvarare, för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972: 429), för bevisning under förundersökningen eller i rättegången samt för expeditionsvgifter, om kostnaden skäligen varit motiverad för att den tilltalade skulle kunna ta till vara sin rätt.

Den tilltalade får också ges ersättning för inställelse inför rätten. Sådan ersättning utgår enligt vad som gäller för en tilltalad som har rätts hjälp.

Ersättning för tilltalads inställelse utgår i enlighet med vad som gäller för tilltalad som åtnjuter rättshjälp.

Döms den tilltalade för brottet, får han ges ersättning av allmänna medel för sådana kostnader som avses i första eller andra stycket och som vållats honom genom fel eller försummelse av åklagaren.

3 §

Finnes åklagare hava väckt åtal utan skäl, må han förpliktas att ersätta statsverket kostnad, som avses i 1 §, så ock till statsverket återgälda vad enligt 2 § tillerkänts den tilltalade.

⁷ Senaste lydelse 1983: 920.

Nuvarande lydelse

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller *eljest* föranlett åtalet, må i den omfattning, som finnes skälig, ersättningskyldighet och åläggas honom.

Föreslagen lydelse

Har målsäganden utan skäl gjort angivelse eller *på annat sätt* föranlett *allmänt åtal* får han i den omfattning som är skälig förpliktas att ersätta staten kostnad, som avses i 1 §, och att betala tillbaka till staten vad som enligt 2 § tillerkänts den tilltalade.

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 9

4 §

Har i mål, vari åklagare för talan, den tilltalade genom att utebliva från rätten eller *ej iakttaga* föreläggande, som rätten meddelat, eller genom *påstående* eller *invändning*, som han insett eller bort inse sakna fog, eller *annorledes* genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller *eljest* vållat kostnad för statsverket, vare han skyldig att ersätta sådan kostnad, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras.

Vad nu sagts äge motsvarande tillämpning, om åklagaren, målsäganden eller offentlig försvarare genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnad för statsverket eller den tilltalade.

Om den tilltalade i ett mål, där åklagaren för talan, genom att utebli från rätten eller *inte följa* ett föreläggande, som rätten meddelat, eller genom *påståenden* eller *invändningar*, som han insett eller bort inse sakna fog, eller *på annat sätt* genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader för staten, är han skyldig att ersätta sådana kostnader oavsett hur ansvaret för rättegångskostnaderna i övrigt skall fördelas.

Om målsäganden eller en offentlig försvarare genom vårdslöshet eller försummelse vållat kostnader för staten eller den tilltalade, är han skyldig att ersätta dessa kostnader.

5 §

Skall enskild part enligt detta kapitel helt eller delvis ersätta rättegångskostnad och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava genom åtgärd, som avses i 3 § *andra stycket*, eller genom vårdslöshet eller försummelse, som sägs i 4 §, vållat sådan kostnad, äge rätten, även om yrkande därom *ej* framställt, förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden.

Skall enskild part enligt detta kapitel helt eller delvis ersätta rättegångskostnad och finnes ställföreträdare för parten eller partens ombud eller biträde eller av honom utsedd försvarare hava genom åtgärd, som avses i 3 § eller genom vårdslöshet eller försummelse, som sägs i 4 §, vållat sådan kostnad, äge rätten, även om yrkande därom *ej* framställt, förplikta honom att jämte parten ersätta kostnaden.

6 §⁸

Dömas flera för medverkan till samma brott eller för brott, som äga samband med varandra, eller skola flera målsägande eller åklagaren och målsäganden ersätta rätte-

Dömas flera för medverkan till samma brott eller för brott, som äga samband med varandra, eller skola flera målsägande ersätta rättegångskostnad, svare de för

⁸ Senaste lydelse 1948: 453.

Nuvarande lydelse

gångskostnad, svare de för kostnaden en för alla och alla för en. I den mån kostnad hänför sig till del av målet, som angår allenast någon av dem, eller ock någon orsakat kostnad genom vårdslöshet eller försummelse, som avses i 4 §, skall dock denna kostnad gäldas av honom ensam.

Är någon enligt 5 § skyldig att jämte part ersätta kostnad, svare de en för båda och båda för en.

Föreslagen lydelse

kostnaden en för alla och alla för en. I den mån kostnad hänför sig till del av målet, som angår allenast någon av dem, eller ock någon orsakat kostnad genom vårdslöshet eller försummelse, som avses i 4 §, skall dock denna kostnad gäldas av honom ensam.

10 §⁹

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att i *högre rätt* talan utan skäl fullföljts av åklagaren.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

11 §¹⁰

Om rättegångskostnad i mål, vari allenast målsägande för talan, gälle i tillämpliga delar vad i 18 kap. är stadgat.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock 1 § *första stycket sista mening- en samt* andra och tredje styckena detta kapitel.

I fråga om den tilltalades skyldighet att ersätta staten kostnad för offentlig försvarare och för annan rättshjälp åt honom själv tillämpas dock 1 § andra och tredje styckena detta kapitel.

I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat.

⁹ Senaste lydelse 1964: 166.

¹⁰ Senaste lydelse 1983: 920.

48 kap.

12 a §¹¹

Finner åklagaren att ett strafföreläggande, som har godkänts, till följd av skrivfel, *felräkning* eller *annat* liknande förbiseende innehåller en uppenbar oriktighet, skall han, sedan den som har godkänt föreläggandet har *beretts* tillfälle att yttra sig, besluta om rättelse av föreläggandet.

Om åklagaren finner att ett strafföreläggande, som har godkänts, innehåller en uppenbar oriktighet till följd av *åklagarens eller någon annans* skrivfel, *räknefel* eller liknande förbiseende, skall han, sedan den som har godkänt föreläggandet har *getts* tillfälle att yttra sig, besluta om rättelse av föreläggandet.

Rättelse får inte göras, om den som har godkänt föreläggandet motsätter sig det.

En rättelse får inte innebära att straffet höjs.

49 kap.

1 a §

När en tingsrätt meddelar dom i fall som avses i 17 kap. 5 § andra stycket, bestämmer rätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot domen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot tingsrättens slutliga avgörande. Talan förs genom vad.

12 §¹²

Talan mot tingsrättens dom eller beslut i mål som handlagts av en lagfaren domare enligt 1 kap. 3 d § första stycket får inte prövas av hovrätten i vidare mån än som framgår av 13 §, om inte hovrätten meddelat parten prövningstillstånd.

Prövningstillstånd behövs inte vid talan mot beslut som rör någon annan än en part eller en intervenient, beslut varigenom tingsrätten ogillat jäv mot en domare, beslut angående utdömande av förelagt vite eller om ansvar för en rättegångsförseelse eller beslut varigenom en missnöjesanmälan eller en ansökan om återvinning eller en vade- eller besvärstalan avvisats.

I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § *andra* stycket och 13 § gälla i tillämpliga delar.

I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § *tredje* stycket och 13 § gälla i tillämpliga delar.

52 kap.

1 §¹³

Vill någon *anföra besvär mot underrätts* beslut, skall han inom två veckor från den dag då beslutet

Vill någon *överklaga en tingsrätts* beslut, skall han *ge in en besvärslaga till tingsrätten. Inlagan skall*

¹¹ Senaste lydelse 1982: 1123.

¹² Senaste lydelse 1989: 656.

¹³ Senaste lydelse 1984: 131.

Nuvarande lydelse

meddelades *inkomma med besvär*-*inlaga till underrätten*. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde för förhandling och det inte heller vid något sådant sammanträde har tillkännagivits när beslutet kommer att meddelas, skall dock besvärstiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller om åläggande av reseförbud eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, är inte inskränkt till viss tid.

Föreslagen lydelse

ha kommit in till rätten inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades. Om ett beslut under rättegången inte har meddelats vid sammanträde för förhandling och det inte heller vid något sådant sammanträde har tillkännagivits när beslutet kommer att meddelas, skall dock besvärstiden räknas från den dag då klaganden fick del av beslutet. Klagan över beslut om någons häktande eller kvarhållande i häkte eller om åläggande av reseförbud eller i fråga, som avses i 49 kap. 6 §, är inte inskränkt till viss tid.

Om skyldighet att anmäla missnöje med beslut, som avses i 49 kap. 3 § eller 4 § första stycket 1, 2, 3, 7, 8 eller 9, stadgas i nämnda kapitel.

I 49 kap. finns bestämmelser om att den, som vill överklaga ett beslut, i vissa fall först skall anmäla missnöje.

54 kap.

1 a §

När en hovrätt meddelar dom i fall som avses i 17 kap. 5 § andra stycket, bestämmer hovrätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot domen skall föras särskilt eller endast i samband med talan mot hovrättens slutliga avgörande. Talan förs genom ansökan om revision.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. Äldre bestämmelser gäller dock

1. i fråga om fullföljd av talan mot särskild dom enligt 17 kap. 5 § som har meddelats före ikraftträdandet,
2. i fråga om tid för besvär över beslut som meddelats före ikraftträdandet,
3. i fråga om lägre rätts skyldighet att pröva om talan mot avgörande som meddelats före ikraftträdandet fullföljts på föreskrivet sätt.

2 Förslag till
Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 9 § föräldrabalken¹ skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1990.

¹ Senaste lydelse 1981: 26.

3 Förslag till Lag om ändring i jordabalken

Prop. 1989/90: 71
Bilaga 9

Härigenom föreskrivs att 19 kap. 17 § jordabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 kap. 17 §

Om införeling i fastighetsboken eller tomträttsboken finnes innehålla uppenbar oriktighet till följd av skrivfel eller *annat dylikt* förbiseende, skall införelingen rättas. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller innehavare av panträtt eller innehavare av rättighet, för vilken inskrivning är beviljad eller sökt, skall det inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 18 kap. 5 § första stycket.

Om införeling i fastighetsboken eller tomträttsboken finnes innehålla uppenbar oriktighet till följd av *inskrivningsmyndighetens eller någon annans* skrivfel eller *liknande* förbiseende, skall införelingen rättas. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller innehavare av panträtt eller innehavare av rättighet, för vilken inskrivning är beviljad eller sökt, skall det inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 18 kap. 5 § första stycket.

Beslut i ärende som avses i första stycket meddelas genom införeling i fastighetsboken eller tomträttsboken. Skälen för beslutet skall antecknas i akten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Balken omtryckt 1971:1209.

Lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)

Häri genom föreskrivs att 39 § sjölagen (1891: 35 s. 1)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

39 §

Om införing i skepps- eller skeppsbyggnadsregistret finnes innehålla uppenbar oriktighet till följd av skrivfel eller *annat dylikt* förbiseende, skall införingen rättas. Vad som nu sagts har motsvarande tillämpning på uppenbar oriktighet i registret till följd av tekniskt fel. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller för innehavare av pantbrev på grund av inteckning, skall det inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 372 §.

Om införing i skepps- eller skeppsbyggnadsregistret finnes innehålla *någon* uppenbar oriktighet till följd av *registermyndighetens eller någon annans* skrivfel eller *liknande* förbiseende, skall införingen rättas. Vad som nu sagts har motsvarande tillämpning på uppenbar oriktighet i registret till följd av tekniskt fel. Kan rättelse bli till förfång för ägare eller för innehavare av pantbrev på grund av inteckning, skall det inbördes företrädet mellan berörda förvärv bestämmas efter vad som finnes skäligt. Tillfälle att yttra sig skall lämnas part som beröres, om han är känd, samt myndighet som avses i 372 §.

Beslut om rättelse meddelas genom införing i registret. Skälen för beslutet antecknas i dagboken eller akten. I stället för bevis eller handling, som utfärdats i enlighet med den tidigare införingen, skall ny sådan handling utfärdas. Den tidigare handlingen skall återfordras, göras obrukbar och behållas av registermyndigheten. Den som innehar handlingen är skyldig att ingiva den för detta ändamål. I föreläggande att fullgöra sådan skyldighet får vite utsättas.

Talan mot beslut om rättelse får föras även av myndighet som avses i 372 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Lagen omtryckt 1985: 176.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 20 § lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1990.

Äldre föreskrifter gäller fortfarande

1. i fråga om påföljd för parts utevaro, om parten kallats till förhandling före ikraftträdandet, och
2. i fråga om fullföljd av talan, om det avgörande mot vilket talan fullföljs har meddelats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden

Härigenom föreskrivs att i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden skall införas två nya paragrafer, 9 a och 9 b §§, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse**9 a §*

Finner en tingsrätt att ett beslut, som den har meddelat som första instans, är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, skall rätten ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och utan att det blir till nackdel för någon enskild part. Skyldigheten gäller även om beslutet överklagas, om inte klaganden begär att beslutet tills vidare inte skall gälla (inhibition).

Skyldigheten gäller inte, om tingsrätten har överlämnat handlingarna i ärendet till en högre instans eller om det i annat fall finns särskilda skäl mot att rätten ändrar beslutet.

Omprövning på begäran av part får inte ske om omprövning begärts sedan tiden för överklagande av beslutet har gått ut.

9 b §

Ett överklagande av en tingsrätts beslut förfaller, om rätten själv ändrar beslutet så som klaganden begär. I så fall tillämpas inte 52 kap. 2 och 4 §§ rättegångsbalken.

Ändrar rätten beslutet på annat sätt än klaganden begär, skall överklagandet anses omfatta det nya beslutet, om inte avvisning skall ske.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om ändring av beslut som meddelats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

2 §

I mål angående ansvar på grund av tryckfrihetsbrott skall rätten vid förberedande behandling så snart ske kan utreda huruvida den tilltalade enligt 8 kap. tryckfrihetsförordningen är ansvarig för skriften samt, om så erfordras, meddela beslut därom.

Vid beredande av tryckfrihetsmål, vari talan föres om ansvar, må rätten, även då fråga är om allmänt åtal, höra part eller annan så ock meddela beslut i fråga om målets avvisande. För behandling av fråga som avses i första stycket må huvudförhandling utsättas; vid sådan förhandling eller vid huvudförhandling, som eljest utsättes churu målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling, skall rätten bestå av *eller fyra* lagfarna domare.

Vid beredande av tryckfrihetsmål, vari talan föres om ansvar, må rätten, även då fråga är om allmänt åtal, höra part eller annan så ock meddela beslut i fråga om målets avvisande. För behandling av fråga som avses i första stycket må huvudförhandling utsättas; vid sådan förhandling eller vid huvudförhandling, som eljest utsättes ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling, skall rätten bestå av tre lagfarna domare.

Om särskild talan mot beslut, varigenom rätten ogillat invändning av tilltalad att han enligt 8 kap. tryckfrihetsförordningen icke är ansvarig för skriften, gälle vad i rättegångsbalken är stadgat angående invändning om rättegångshinder.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Lagen omtryckt 1977: 1017.

8 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 20 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 §¹

Valbar till nämndeman i kammarrätt och länsrätt är svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och som inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken.

Tjänsteman vid *allmän förvaltningsdomstol*, länsstyrelse, läns-skattemyndighet eller under länsstyrelse eller läns-skattemyndighet lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, polisman eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Tjänsteman vid *domstol*, länsstyrelse, läns-skattemyndighet eller under länsstyrelse eller läns-skattemyndighet lydande myndighet, lagfaren domare, åklagare, polisman eller advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Nämndeman i länsrätt får inte samtidigt vara nämndeman i kammarrätt.

Den som har fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter tre år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. I fråga om nämndemän som valts före ikraftträdandet gäller dock äldre bestämmelser.

¹ Senaste lydelse 1988:1329.

Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291)

Härigenom föreskrivs att 32 och 50 §§ förvaltningsprocesslagen (1971:291) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

32 §

Beslut, som till följd av skrivfel, räknefel eller *annat sådant* förbiseende innehåller uppenbar oriktighet, får rättas av domstolen. Om det *ej* är obehövligt, skall tillfälle lämnas *part att* yttra sig innan rättelse sker.

Beslut, som innehåller *någon* uppenbar oriktighet till följd av *domstolens eller någon annans* skrivfel, räknefel eller *liknande* förbiseende, får rättas av domstolen.

Har domstolen av förbiseende underlåtit att fatta ett beslut som skulle ha meddelats i samband med ett avgörande, får domstolen komplettera avgörandet i det hänseendet inom två veckor från det att avgörandet meddelades.

Om det *inte* är obehövligt, skall *parterna få* tillfälle att yttra sig innan rättelse eller komplettering sker.

50 §¹

Behärskar part, vittne eller annan som skall höras inför rätten *ej* svenska språket eller är han allvarligt hörsel- eller talskadad, skall rätten vid behov anlita tolk. Rätten får även i annat fall vid behov anlita tolk.

Första stycket skall tillämpas även i fråga om överföring från punktskrift till vanlig skrift eller omvänt.

Som tolk får ej anlitas den vars tillförlitlighet kan anses förringad på grund av hans ställning till någon som för talan i målet eller på grund av annan därmed jämförlig omständighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Senaste lydelse 1987: 748.

10 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1978:28) om försäkringsdomstolar skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §¹

Valbar till nämndeman i försäkringsrätt är varje svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är tjänsteman i allmän försäkringskassa eller ledamot av socialförsäkringsnämnd, tjänsteman vid lokal skattemyndighet eller riksförsäkringsverket, lagfaren domare, annan ledamot eller tjänsteman i *försäkringsdomstol*, åklagare, advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Valbar till nämndeman i försäkringsrätt är varje svensk medborgare, som är kyrkobokförd i länet och inte är underårig eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Den som är tjänsteman i allmän försäkringskassa eller ledamot av socialförsäkringsnämnd, tjänsteman vid lokal skattemyndighet eller riksförsäkringsverket, lagfaren domare, annan ledamot i *försäkringsdomstol*, tjänsteman *vid domstol*, åklagare, advokat eller annan som har till yrke att föra andras talan inför rätta får inte vara nämndeman.

Den som har fyllt sextio år eller uppger något giltigt hinder är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman. Den som har avgått som nämndeman är inte skyldig att ta emot nytt uppdrag förrän efter tre år.

Rätten prövar självmant den valdes behörighet.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. I fråga om nämndemän som valts före ikraftträdandet gäller dock äldre bestämmelser.

¹ Senaste lydelse 1988: 1330.

Lag om ändring i lagen (1984: 649) om företagshypotek

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 22 § lagen (1984: 649) om företagshypotek skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

4 kap.

22 §

En införing i företagsinteckningsregistret skall rättas, om införingen innehåller *en* uppenbar oriktighet till följd av skrivfel, *något annat* liknande förbiseende eller något tekniskt fel. Det inbördes företrädet mellan inteckningar som berörs av en rättelse skall bestämmas efter vad som är skäligt, om rättelsen kan skada näringsidkaren eller någon innehavare av företagshypoteksbrev.

En införing i företagsinteckningsregistret skall rättas, om införingen innehåller *någon* uppenbar oriktighet till följd av *inskrivningsmyndighetens eller någon annans* skrivfel eller liknande förbiseende eller *till följd av* något tekniskt fel. Det inbördes företrädet mellan inteckningar som berörs av en rättelse skall bestämmas efter vad som är skäligt, om rättelsen kan skada näringsidkaren eller någon innehavare av företagshypoteksbrev.

Tillfälle att yttra sig skall lämnas den vars rätt berörs, om han är känd, samt den myndighet som avses i 5 kap. 3 §.

En anteckning om ärendet skall göras i registret, om inte beslut meddelas samma dag som ärendet har tagits upp.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

Lag om ändring i förvaltningslagen (1986:223)

Härigenom föreskrivs att 26 § förvaltningslagen (1986:223) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

26 §

Ett beslut som till följd av skrivfel, räknefel eller *något annat sådant* förbiseende innehåller en uppenbar oriktighet får rättas av den myndighet som har meddelat beslutet. Innan rättelse sker skall myndigheten ge den som är part tillfälle att yttra sig, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild och åtgärden inte är obehövlig.

Ett beslut som innehåller en uppenbar oriktighet till följd av *myndighetens eller någon annans* skrivfel, räknefel eller *liknande* förbiseende, får rättas av den myndighet som har meddelat beslutet. Innan rättelse sker skall myndigheten ge den som är part tillfälle att yttra sig, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild och åtgärden inte är obehövlig.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1990-01-11

Närvarande: justitierådet Staffan Vängby, regeringsrådet Sigvard Berglöf, justitierådet Lars K Beckman.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 23 november 1989 har regeringen på hemställan av statsrådet Laila Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i föräldrabalken,
3. lag om ändring i jordabalken,
4. lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1),
5. lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken,
6. lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden,
7. lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål,
8. lag om ändring i lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
9. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291),
10. lag om ändring i lagen (1978: 28) om försäkringsdomstolar,
11. lag om ändring i lagen (1984: 649) om företagshypotek, samt
12. lag om ändring i förvaltningslagen (1986: 223).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Lars Lindström.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

17 kap.

5 §

Lagrådet har intet att erinra mot förslaget att det införs en möjlighet att meddela mellandom över hur en viss i målet uppkommen fråga, som främst angår rättstillämpningen, skall bedömas vid avgörande av saken. Även om det kan förutses, att möjligheten inte kommer att användas så ofta, därför att utredningen många gånger visar sig vara gemensam för frågan och andra delar av målet, kan den i andra fall bidra till renodling av målet och ge processekonomiska fördelar.

När nyligen en möjlighet infördes för Högsta domstolen att begränsa prövningstillstånd till att gälla en viss fråga i målet, vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen (prejudikatfråga), diskuterades hur i vissa fall domstolens ställningstagande i prejudikatfrågan skulle tillkännas för parterna (prop. 1988/89: 78 s. 96 f och 113 ff). Genom det nu

föreliggande förslaget om mellandom öppnar sig en möjlighet för Högsta domstolen att i åtskilliga praktiska fall manifesterar sin bedömning i prejudikatfrågan, när det enligt i vart fall föredragande statsrådets mening i nyssnämnda proposition tidigare inte varit möjligt. Som regel är en prejudikatfråga en fråga som främst angår rättstillämpningen. När frågan rör själva saken och uppkommer i ett tvistemål, kan då en mellandom ges över prejudikatfrågan med verkan att Högsta domstolen eller efter återförvisning hovrätten blir bunden av domen vid avgörandet av saken. Pedagogiska skäl talar för att detta klargörs i lagtexten. Detta kan ske genom att till 55 kap. 12 a § andra stycket, som innehåller att en prejudikatfråga får avgöras genom dom, fogas orden "även i andra fall än som avses i 17 kap. 5 § andra stycket".

28 kap.

5 §

Enligt nuvarande lydelse får polisman företa husrannsakan utan särskilt förordnande enligt 4 §, bl. a. om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten. Att särskilt förordnande inte krävs i dessa situationer kan antas sammanhänga med att redan de beslut om personella tvångsåtgärder som skall verkställas ter sig ingripande från integritetssynpunkt och dessutom mycket ofta förutsätter att ett inträngande sker i fredade utrymmen. Inte desto mindre kan naturligtvis de närmare omständigheterna vid ingripandet, t. ex. om husrannsakan skall få ske hos annan än den eftersökte, förtjäna ett övervägande av juridiskt utbildad personal.

Att såsom nu föreslås polisens rätt att själv fatta beslut om husrannsakan i bl. a. de angivna situationerna inskränks till fall då fara är i dröjsmål får därför anses utgöra ett framsteg från rättssäkerhetssynpunkt och bör genomföras. Hur man därefter i praktiken skall förfara i de nu behandlade fallen behöver emellertid övervägas ytterligare. Enligt 28 kap. 4 § fattas i övrigt beslut om husrannsakan av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. I den utredning av frågan som justitiekanslern gjorde anförs att med de kommunikationsmedel som står till förfogande i det moderna samhället det inte torde uppstå några svårigheter för en polisman att vid behov få kontakt med ansvarig förundersökningsledare eller med åklagare för inhämtande av dennes förordnande om husrannsakan (prop. 1988/89: 124 s. 121). Detta är tillämpligt beträffande personella tvångsåtgärder under förundersökningen, såsom gripande och anhållande. Frågan är emellertid vad som skall ske med rättens beslut om personella tvångsåtgärder i brottmål. Sådana kan, såvitt nu är i fråga, avse dels häktning av den som är på fri fot, dels hämtning till rätten av tilltalad, målsägande eller vittne. Sådana beslut verkställs av polismyndigheten. I fråga om häktning framgår detta visserligen inte av rättegångsbalken men är förutsatt sedan gammalt (se JO 1975 s. 61) och framgår numera även av 29 § förundersökningskungörelsen (1947: 948). Att hämtningsbeslut verkställs av polismyndigheten framgår av 9 kap. 10 § rättegångsbalken.

Enligt 20 § tredje stycket polislagen (1984: 387) finns i rättegångsbalken bestämmelser om husrannsakan för eftersökande av bl. a. den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller inställelse vid domstol. Parentetiskt kan anmärkas att bestämmelsen synes ha fått en alltför vidsträckt avfattning, eftersom den inte torde kunna omfatta personella tvångsåtgärder i tvistemål (se beträffande hämtning Gärde, Nya rättegångsbalken s. 379; jfr prop. 1983/84: 111 s. 130, som endast hänvisar till 28 kap. rättegångsbalken).

Det kan inte gärna ifrågakomma att rätten, när den i brottmål meddelar beslut om häktning av frånvarande eller om hämtning, skall samtidigt meddela beslut om husrannsakan. I så fall uppnås inte någon reell förstärkning av rättssäkerheten; rätten kan ju inte veta något närmare om de omständigheter under vilka omhändertagandet måste ske. Inte heller bör beslut om husrannsakan i den angivna situationen ankomma på undersökningsledaren eller åklagaren; förundersökningen är ofta avslutad, åklagaren är part i målet och omhändertagandet skall verkställas av polismyndigheten. Det är därför i det angivna fallet polismyndigheten som bör besluta om husrannsakan. Detta bör i princip ske med stöd av 20 § polislagen (beträffande häktning och hämtning i tvistemål torde detta vara det enda tillgängliga alternativet). En möjlighet är därvid att upphäva tredje stycket i paragrafen. Detta skapar emellertid knappast erforderlig klarhet. Det synes önskvärt att i rättegångsbalken anges att rättens beslut om häktning av den som är frånvarande verkställs av polismyndigheten. Det är också önskvärt att i 28 kap. rättegångsbalken införs en bestämmelse om polismyndighetens befogenheter med avseende på husrannsakan i vissa situationer i brottmål, eventuellt i form av en hänvisning till polislagen. Måhända borde även motsvarande bestämmelser införas för tvistemålens del. Lagrådet saknar emellertid erforderligt underlag för en bedömning, hur de nu behandlade frågorna bör närmare lösas.

50 kap.

3 §

I remissen föreslås att orden "på föreskrivet sätt eller" skall utgå i 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 2 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 § rättegångsbalken, vilket innebär att vid överklagande prövningen skall inskränka sig till att talan fullföljts inom rätt tid. Enligt lagrådets mening bör motsvarande ändring göras i 13 kap. 56 § vattenlagen (1983: 291). Den föreslagna lagändringen bör förses med en övergångsbestämmelse om att äldre föreskrifter dock gäller i fråga om skyldighet att pröva om talan mot avgörande som meddelats före ikraftträdandet fullföljts på föreskrivet sätt (jfr punkt 3 i övergångsbestämmelserna till det remitterade förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken).

1 §

I remissen föreslås att överklagandetiden enligt förevarande paragraf ändras från två till tre veckor. Särskilda bestämmelser om överklagandetiden vid besvär finns i fastighetsbildningslagen (1970:988) och vattenlagen (1983:291).

Enligt 17 kap. 1 § första stycket tredje meningen fastighetsbildningslagen gäller i stället för den i 52 kap. 1 § rättegångsbalken föreskrivna tiden av två veckor en tid av fyra veckor. Bestämmelsen bör enligt lagrådets mening ändras, förslagsvis genom att orden "av två veckor" får utgå.

Enligt 13 kap. 65 § andra meningen vattenlagen gäller i stället för de tider som föreskrivs i 50 kap. 1 och 2 §§ samt 52 kap. 1 § rättegångsbalken för vad fyra veckor, för anslutningsvad två veckor och för anförande av besvär tre veckor. Bestämmelsen bör enligt lagrådets mening ändras och förslagsvis ges följande lydelse:

"— — — I stället för de tider som föreskrivs i 50 kap. 1 och 2 §§ rättegångsbalken gäller för vad fyra veckor och för anslutningsvad två veckor."

Besvärstiden enligt 15 kap. 2 § andra stycket fastighetsbildningslagen och 12 kap. 37 § andra stycket vattenlagen är två veckor (jfr 15 kap. 3 § fastighetsbildningslagen och 12 kap. 38 § vattenlagen som föreskriver en besvärstid om fyra veckor). Enligt lagrådets mening bör angivna tider om två veckor ändras till tre veckor. De föreslagna lagändringarna bör förses med övergångsbestämmelser om att äldre föreskrifter dock gäller i fråga om tid för besvär över beslut som meddelats före ikraftträdandet (jfr punkt 2 i övergångsbestämmelserna till det remitterade förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken).

Övergångsbestämmelserna

Det bör klargöras hur det skall förfaras med mål som före lagens ikraftträdande väckts vid viss tingsrätt med stöd av 1 kap. 7 §. Lämpligen synes handläggningen böra få fortsätta vid den tingsrätten. Till övergångsbestämmelserna kan i så fall fogas ett nytt stycke av följande lydelse:

"Har i mål som avses i 1 kap. 7 § äldre lydelsen talan före ikraftträdandet väckts vid viss tingsrätt som sägs där, behåller tingsrätten sin behörighet att handlägga målet."

Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Enligt de föreslagna övergångsbestämmelserna skall äldre föreskrifter fortfarande gälla bl. a. i fråga om fullföljd av talan, om det avgörande mot vilket talan fullföljts har meddelats före ikraftträdandet. Härmed torde avses, dels att det är riksåklagaren som skall fullfölja och även i fortsättningen föra talan i Högsta domstolen, dels att hans talan får prövas utan tillstånd enligt 54 kap. 9 § rättegångsbalken. Detta skulle framgå klarare

om bestämmelsen gavs en utformning som närmare anknyt till lydelsen av 20 § RP. På grund härav och med viss redaktionell jämkning även i övrigt förordas att övergångsbestämmelserna ges följande lydelse:

”Äldre föreskrifter gäller fortfarande

1. i fråga om påföljd för parts utevaro, om parten före ikraftträdandet har kallats till förhandling, och

2. i fråga om ordningen för målets fullföljd i högre rätt, om det avgörande mot vilket talan fullföljts har meddelats före ikraftträdandet.”

Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden

9 a §

Det skulle vara till fördel om institutet omprövning tydligt namngavs i lagen. Eftersom ärendelagen saknar rubriker kan det inte på sätt som sker i förvaltningslagen göras genom rubriksättningen. I stället kan lämpligen första stycket första meningen avslutas med ordet ”(omprövning)”.

Enligt första stycket andra meningen i det remitterade förslaget gäller skyldigheten (för tingsrätt att ompröva sitt beslut) även om beslutet överklagas. om inte klaganden begär att beslutet tills vidare inte skall gälla (inhibition). Den föreslagna lagtexten motsvarar 27 § första stycket andra meningen förvaltningslagen (1986: 223). Omprövningsskyldigheten enligt förvaltningslagen skall emellertid uppfattas som ett minimikrav och är avsedd som ett komplement till de befogenheter att ompröva beslut som myndigheter har enligt principer som iaktas i praxis och som innebär att myndigheterna får göra omprövningar också i vissa andra fall än då de är skyldiga att göra det enligt förvaltningslagen (se prop. 1985/86: 80 s. 76 f). Med hänsyn härtill finns det alltså visst utrymme för omprövning hos förvaltningsmyndigheter även om inhibition begärs (se Hellners och Malmqvist, Nya förvaltningslagen, 2 uppl. 1989, s. 337). Det remitterade förslaget torde däremot innebära att omprövning inte kan ske om inhibition begärs.

När klaganden begär inhibition bör överprövningen givetvis inte fördröjas av att beslutsmyndigheten ger sig in på en omprövning (jfr prop. 1985/86: 80 s 42). En av förutsättningarna för omprövningsskyldigheten är emellertid att ändring av beslutet kan ske snabbt och enkelt. Enligt lagrådets mening bör en begäran om inhibition inte utgöra hinder mot att tingsrätten genast ändrar sitt beslut så som klaganden begär. Bestämmelsen i första stycket andra meningen om att omprövningsskyldigheten gäller även om beslutet överklagas bör lämpligen föras samman med andra stycket. På grund av det anförda förordar lagrådet att andra stycket ges följande lydelse:

”Skyldigheten gäller även om beslutet överklagas. Skyldigheten gäller dock inte, om tingsrätten har överlämnat handlingarna i ärendet till en högre instans eller om det i annat fall finns särskilda skäl mot att rätten ändrar sitt beslut.”

Avsikten är att sökanden eller annan som ärendet angår, om han efter det att tiden för överklagande gått ut begär omprövning, inte skall ha

någon rätt till sådan med verkan bl. a. att han inte kan få frågan prövad i högre instans. Däremot föreligger inte hinder för tingsrätten att ex officio – men exempelvis efter påpekande av sökanden – ta upp frågan om omprövning även efter fullföljdstidens utgång. Detta skulle komma till klarare uttryck om tredje stycket gavs följande lydelse:

”En part har inte rätt att få beslutet omprövat, om han begär omprövning sedan tiden för överklagande av beslutet har gått ut.”

9 b §

Det kan inte förväntas att sökanden eller annan som ärendet angår alltså kommer att förstå skillnaden mellan en begäran om omprövning och ett överklagande. Den som bara begärt omprövning bör anses också ha överklagat beslutet, om tingsrätten ändrar beslutet på annat sätt än han begärt. Det sagda bör framgå av lagtexten. Den som bara begärt omprövning bör därvid kunna betecknas som ”klaganden”.

I andra stycket bör för större tydlighets skull – och efter mönster i 28 § förvaltningslagen – anges att sådan avvisning varom där talas är avvisning på grund av att överklagandet skett för sent.

På grund av det anförda bör paragrafen ges följande lydelse:

”En part som i rätt tid begärt omprövning skall anses ha överklagat tingsrättens beslut.

Ett överklagande av beslutet förfaller, om rätten själv ändrar beslutet såsom klaganden begär. I så fall tillämpas inte 52 kap. 2 och 4 §§ rättegångsbalken.

Ändrar rätten beslutet på annat sätt än klaganden begär, skall överklagandet anses omfatta det nya beslutet, om inte avvisning skall ske enligt 52 kap. 2 § rättegångsbalken.”

Övriga lagförslag

Förslagen lämnas utan erinran.

Proposition	3
Propositionens huvudsakliga innehåll	3
Lagförslag	5
1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	5
2 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	15
3 Förslag till lag om ändring i jordabalken	16
4 Förslag till lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)	17
5 Förslag till lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken	18
6 Förslag till lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden	19
7 Förslag till lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål	20
8 Förslag till lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970: 988)	21
9 Förslag till lag om ändring i lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar	23
10 Förslag till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)	24
11 Förslag till lag om ändring i lagen (1978: 28) om försäkringsdomstolar	25
12 Förslag till lag om ändring i vattenlagen (1983: 291)	26
13 Förslag till lag om ändring i lagen (1984: 649) om företagshypotek	28
14 Förslag till lag om ändring i förvaltningslagen (1986: 223)	29
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 25 januari 1990	30
1 Inledning	30
2 Allmän motivering	31
2.1 Inledning	31
2.2 Frågor om expertmedverkan och specialisering	32
2.2.1 Expertmedverkan	32
2.2.2 Eko-brottmålen	36
2.2.3 Fastighetsdomstolarna	38
2.2.4 Arrende- och hyresnämnderna samt bostadsdomstolen	40
2.3 Mellandom i tvistemål	41
2.4 Rättelse, komplettering och omprövning	49
2.4.1 Inledning	49
2.4.2 Rättelse och komplettering i allmänhet	50
2.4.3 Fel rörande den tilltalades identitet	53
2.4.4 Handläggningen av frågor om rättelse och komplettering	56
2.4.5 Omprövning i vissa ärenden	56
2.5 Rättegångskostnaderna i brottmål	60
2.5.1 Inledning, gällande rätt m. m	60
2.5.2 Det slutliga ansvaret för statens kostnader	61
2.5.3 Återbetalningsskyldighet för kostnader för målsägandens rättshjälp	64
2.5.4 Det primära kostnadsansvaret	66
2.5.5 Åklagarens kostnadsansvar	68
2.6 Sakkunnigbevis i brottmål	69
2.7 Tidsfristen för överklagande av tingsrättsavgöranden	71

2.8	20 § lagen om införande av nya rättegångsbalken	73
2.9	Valbarhetskraven för nämndemän	75
2.10	Sakframställning vid huvudförhandling i tvistemål	76
2.11	Polismans rätt att själv besluta om husrannsakan	78
2.12	Vissa övriga frågor	80
3	Upprättade lagförslag	80
4	Specialmotivering	81
4.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	81
4.2	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	89
4.3	Förslaget till lag om ändring i jordabalken	89
4.4	Förslaget till lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1).	89
4.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 804) om införande av nya rättegångsbalken	90
4.6	Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden	90
4.7	Förslaget till lag om ändring i lagen (1949: 164) med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål	90
4.8	Förslaget till lag om ändring i fastighetsbildningslagen (1970: 988)	91
4.9	Förslaget till lag om ändring i lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar	91
4.10	Förslaget till lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)	91
4.11	Förslaget till lag om ändring i lagen (1978: 28) om försäkringsdomstolar	91
4.12	Förslaget till lag om ändring i vattenlagen (1983: 291)	92
4.13	Förslaget till lag om ändring i lagen (1984: 649) om företagshypotek	92
4.14	Förslaget till lag om ändring i förvaltningslagen (1986: 223)	92
5	Hemställan	92
6	Beslut	93
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet SOU 1987: 13	94
Bilaga 2	Rättegångsutredningens lagförslag	104
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna (SOU 1987: 13)	111
Bilaga 4	Sammanfattning av betänkandet Ds 1988: 66	112
Bilaga 5	Utredarens lagförslag	121
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna (Ds 1988: 66)	137
Bilaga 7	Skrivelse från domstolsverket	138
Bilaga 8	Skrivelse från Stockholms tingsrätt	140
Bilaga 9	Lagrådsremissens lagförslag	141
Bilaga 10	Lagrådets yttrande	161